

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТЮРІН СЕРГІЙ ГРИГОРОВИЧ

УДК 351:353.1

ДИСЕРТАЦІЯ
ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Спеціальність - 281 Публічне управління та адміністрування

Галузь знань - 28 Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ С.Г. Тюрін

Науковий керівник: Марутян Рена Рубенівна
докторка наук з державного управління, доцентка

КИЇВ 2026

АНОТАЦІЯ

Тюрін С.Г. Інституційні механізми забезпечення національної безпеки на регіональному рівні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2026.

У дослідженні з’ясовано, що забезпечення національної безпеки на регіональному рівні — це динамічний процес, в основі якого певна система політичних, правових, адміністративних, економічних, ідеологічних та інших заходів, спрямованих на адекватне реагування на загрози національним інтересам України з урахуванням особливостей (джерела, динаміка, структура тощо) загроз на регіональному рівні та що його кінцевий результат обумовлений ефективним виконанням завдань органів публічного управління та адміністрування на загальнодержавному та місцевому (регіональному) рівні та активною взаємодією їх посадових осіб з інституціями громадянського суспільства, зміст яких зумовлений необхідністю виявлення, попередження, оцінювання та адекватної протидії небезпекам людині (громадянину), суспільству та державі, а також мінімізації можливої шкоди інтересам територіальних громад (регіонів).

Показано, що система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні є динамічною, функціонує в режимі реального часу, здійснює моніторинг, оцінювання зовнішніх та внутрішніх загроз регіональній безпеці та реагує на них у контексті реалізації національних інтересів (досягнення національних цілей). В цілому, вказана система є сукупністю взаємопов’язаних суб’єктів публічного управління та адміністрування, відповідних сил і засобів держави (правоохоронні органи, спецслужби, збройні сили та інші), недержавних суб’єктів (наприклад, бізнес-структур), інститутів

громадянського суспільства, громадян, які в межах своєї компетенції, визначених національним законодавством, виконують завдання щодо мінімізації можливої шкоди вказаним інтересам внаслідок дії деструктивних факторів.

З огляду на те, що кінцевою метою механізму державного управління на регіональному рівні є практичне здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей та що він має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкти управління з відповідним ресурсним забезпеченням, запропоноване визначення механізму державного управління на регіональному рівні як системи правових, політичних, економічних, соціальних організаційних та інших засобів (методів, важелів, інструментів впливу на об'єкти управління, у тому числі відповідного забезпечення ресурсами), спрямованих на досягнення належного рівня безпеки мешканців територіальної громади (регіону) у різних сферах їх життєдіяльності, критичної інфраструктури та навколишнього середовища від впливу факторів, які породжують ризики та загрози вказаній безпеці.

Розроблена динамічна модель інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні в умовах воєнного стану, принциповою особливістю якою є: багаторівненість, багатосуб'єктність, взаємодія постійно діючих органів публічної влади з тимчасовими суб'єктами владних повноважень, які формуються у умовах правового режиму воєнного стану, а її методологічною основою функціонування є врахування положення про високий ступінь невизначеності при прогнозуванні рівня регіональної безпеки в умовах воєнного стану, що потребує постійного уточнення відповідних управлінських рішень, спрямованих на інтеграцію національних стратегічних цілей із потребами у різних сферах життєдіяльності територіальних громад (регіонів), у сфері оборони, громадської безпеки та цивільного захисту.

Запропоновано багатофакторний підхід до класифікації загроз національній безпеці на регіональному рівні, який передбачає групування загроз національній безпеці загальнодержавного рівня з урахуванням особливостей,

обумовлених характеристиками регіону, а критеріями ідентифікації особливостей регіону взятого за об'єкт аналізу є: географічні та кліматичні умови; характеристики та розташування об'єктів критичної інфраструктури та військових об'єктів; наявність державного кордону; етнічний склад населення; релігійні конфесії та ступінь толерантності між ними; поширення державної мови та мов національних меншин; розповсюдження біологічних загроз; історичні аспекти розвитку; стан «деградації» території в результаті ведення бойових дій, зокрема, внаслідок знищення інфраструктури, мінування території, розповсюдження «пасивного колабораціонізму», оскільки закріплені на нормативному рівні підходи до класифікації вказаних загроз практично не передбачають врахування регіональних особливостей, що призводить до можливого їх виходу з під моніторингу та контролю. Тому, в цілому методологічний інструментарій оцінювання рівня загроз національної безпеки на регіональному рівні є багатофакторним підходом, що поєднує аналітичні та управлінські методи для забезпечення комплексної та ефективної оцінки загроз та розробки відповідних заходів реагування, а при розробці комплексної методики оцінки вказаних загроз, важливо враховувати наступні вимоги: комплексність; адаптивність; об'єктивність; простота та доступність; прозорість; системність; правова відповідність; гнучкість; оптимальність; превентивність, що дозволить отримати ефективну систему оцінювання цих загроз в сучасних умовах.

Доведена доцільність врахування (імплементатії) на рівні національних загальнодержавних та регіональних стратегій змісту керівних документів та стратегій НАТО, ЄС та США, оскільки їх досвід щодо управління у сфері безпеки, у тому числі й на регіональному рівні охоплює різноманітні підходи як до визначення категорій («безпека», «регіон», «безпековий регіон», «безпековий територіальний кластер» та інші) так і принципи її забезпечення, зокрема для регіонального комплексу безпеки важливим є врахування: регіонального фокусу (розглядаються безпекові динаміки та взаємодія суб'єктів у конкретних регіонах

світу, їх унікальність та специфіка); географічної обмеженості (ці комплекси завжди мають межі та територіальну обмеженість); принципу системної взаємодії (взаємодія у комплексі може бути взаємовигідною, конфліктогенною або співпрацездатною); принципу формування безпекових ідентичностей (включає спільні цінності, ідеології, культурні особливості та сприйняття загроз безпеці). При цьому державне управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні формується сьогодні на доктрині відомій як *Regional Security Complex Theory*, яка пропонує розглядати безпеку з регіональної перспективи у межах «регіональних комплексів безпеки» та наведених принципів універсальність яких і дає можливість використати їх (екстраполювати) на рівень окремих регіонів держави та використати у відповідних безпекових стратегіях різних регіонів держави.

Показано, що нормативно-правове забезпечення національної безпеки на регіональному рівні має враховувати як традиційні, так і нові геополітичні та геоекономічні виклики, а також соціальні та військові фактори, забезпечувати ефективну координацію між різними суб'єктами публічного управління та адміністрування та адаптуватися до динамічних змін у мінливому безпековому середовищі, а відтак має відповідати реальним потребам та вимогам конкретного історичного періоду та відзначатися властивостями ефективності та достатньої «гнучкості» у варіантах прийняття відповідних управлінських рішень, проте вказане забезпечення не кодифіковане та потребує уніфікації.

З'ясовано, що в нормативно-правовій базі щодо забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, можна виокремити п'ять рівнів: конституційно-правовий та законодавчий на якому створюється правова база, яка має загальнообов'язковий характер для суб'єктів системи національної безпеки (Конституція України та закони України); укази та розпорядження Президента України, що видаються з метою координації та забезпечення ефективної діяльності вказаних суб'єктів; постанови та розпорядження КМУ, що видаються для виконання законів, указів та розпоряджень Президента України з питань

забезпечення національної безпеки; відомчі нормативні документи, які уточнюють (конкретизують) загальні положення з урахуванням специфіки діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки (накази, інструкції, положення, інші документи, що видаються керівниками міністерств, служб, агенцій тощо, а також спеціальні протоколи, регламенти та стратегії, що визначають порядок реагування на конкретні загрози, процедури взаємодії між різними відомствами та підрозділами, а також методи та засоби забезпечення безпеки); розроблені відповідними органами стандарти та методики, які регламентують технічні, організаційні та адміністративні та інші аспекти діяльності суб'єктів системи національної безпеки, що забезпечує гнучкість та адаптивність вказаної системи до конкретних умов, дозволяючи кожному суб'єкту виконувати свої функції ефективно та узгоджено. Вказані рівні забезпечують: певний баланс між національними інтересами на загальнодержавному та регіональному рівнях; дозволяють конкретизувати компетенції суб'єктів забезпечення національної безпеки та сприяють координації їх дій і запобіганню дублюванню функцій; реалізацію комплексного підходу до вирішення завдань у безпековій сфері; належну стійкість держави в умовах впливу різноманітних факторів на її безпеку.

Акцентовується увага на тому, що для удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення національної безпеки на регіональному рівні важливим є: внесення змін до Конституції України щодо визначення завдань органів публічної влади у контексті забезпечення національної безпеки на регіональному рівні; прийняття на рівні Європейського Союзу правового акту, який би, зокрема регулював питання перебування громадян України на території ЄС та отримання ними відповідного правового захисту, забезпечення прав дітей, які перебувають у вимушеній евакуації, у тому числі забезпечення здобуття ними повноцінної освіти і отримання інших соціальних та інклюзивних послуг; внесення змін до Стратегії національної безпеки України у частині здійснення управління національною безпекою на регіональному рівні (з її визначенням у розумінні не

лише міжнародно-правового підходу але й «внутрішньої» регіоналістики держави); формування нормативно-правової бази діяльності регіональних (місцевих) моніторингових центрів, як складової «єдиної смарт-системи відеоспостереження та відеоконтролю» з врахуванням можливостей штучного інтелекту; нормативно-правове унормування проведення спеціальної перевірки при призначенні на посаду та строків її здійснення, що дозволило б своєчасно призначати їх; оптимізація нормативно-правового регулювання визначення об'єктів критичної інфраструктури та порядку обліку мобілізаційного ресурсу; формування єдиних підходів до різноманітних регіональних коефіцієнтів та особливих умов розподілу різних державних субвенцій.

Акцентовується увага на необхідності зміцнення захисту персональних окремих категорій громадян, зокрема: державних службовців, представників правоохоронних органів, працівників критичної інфраструктури, призовників, військовозобов'язаних, у тому числі тих, хто потратив у полон або став заручником ворога, вимушених переселенців, зниклих без вісти мешканців конкретного регіону, передусім шляхом створення регіональних інформаційних центрів як інституцій обробки відповідної інформації. У цьому контексті також наголошується на необхідності нормативно-правового регулювання використання штучного інтелекту у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, оскільки діюче законодавство вже сьогодні має враховувати положення «Artificial Intelligence Act» («Закону про штучний інтелект»), ухваленого Європейським парламентом 13 березня 2024 року.

Запропоноване авторське визначення поняття «управління національною безпекою на регіональному рівні» як взаємопов'язаної діяльності органів і посадових осіб публічного управління та адміністрування у контексті реалізації функцій та завдань держави у сфері національної безпеки в межах окремого регіону (макрорегіону) як у мирний час так і в особливих умовах, (зокрема в умовах війни), спрямованих на забезпечення захист та реалізації інтересів держави, спільних інтересів територіальних громад, прав і свобод індивідів

(громадян), їх об'єднань, суб'єктів господарювання. Вказане управління передусім спрямоване на інтеграцію національних програм та стратегій розвитку у просторі окремого регіону з урахуванням особливостей забезпечення національної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях. При цьому сьогодні в Україні система управління національною безпекою на регіональному рівні представлена сукупністю постійно діючих та тимчасових органів управління та органічно пов'язана з управлінською діяльністю військового характеру, спрямована на забезпечення виконання завдань зміцнення обороноздатності та забезпечення стійкості системи державного управління.

Доведено, що для формування у завершеному вигляді інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні необхідним є формування чіткої регіональної стратегії розвитку, яка має містити визначені і зрозумілі стратегічні цілі та завдання суб'єктів, а відтак стратегічне планування розвитку регіону має бути системним і прогностичним процесом визначення пріоритетних напрямів соціально-економічного, інфраструктурного та безпекового розвитку регіону, який ґрунтується на комплексному аналізі його поточного стану та оцінці потенційних можливостей і загроз. Тому метою стратегічного планування щодо забезпечення національної безпеки на рівні окремого регіону є формування цілісної системи управлінських рішень, здатних забезпечити стійкість територіальної громади в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз безпеці мешканців територіальної громади (регіону). І, в цьому контексті, пріоритетом при плануванні є підвищення рівня готовності населення до національного спротиву, зокрема, шляхом запровадження базової військової підготовки для мешканців громад (регіону) та формування у них відповідної культури безпеки, інтеграція різних сфер управління у контексті пошуку балансу інтересів вказаних мешканців, що забезпечує соціальну узгодженість і сприяє підвищенню довіри до органів публічної влади при забезпеченні

національної безпеки, а також забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки, як передумови стійкості територіальної громади в кризових умовах.

Наголошено, що серйозною проблемою при забезпеченні національної безпеки на регіональному рівні є недостатнє фінансування заходів, пов'язаних із розробкою та реалізацією регіональних стратегій. Зокрема, у більшості випадків бюджети місцевих органів влади не дозволяють створювати спеціалізовані аналітичні центри чи впроваджувати сучасні системи моніторингу загроз регіональній безпеці. Окрім того, відсутність належної підготовки фахівців у сфері стратегічного планування на регіональному рівні суттєво ускладнює розробку відповідних регіональних стратегій, внаслідок чого вони часто зводяться до документів, що значною мірою дублюють національні стратегії, а відтак не враховують специфічні умови забезпечення безпеки життєдіяльності територіальних громад (регіонів).

З'ясовано, що сьогодні стратегічне планування на регіональному рівні має розглядатися не лише як інструмент соціально-економічного розвитку територій, але й як важлива складова системи забезпечення національної безпеки, оскільки в умовах воєнної агресії проти України регіональні стратегії розвитку не можуть обмежуватися питаннями інфраструктури, інвестицій чи соціальної сфери, а повинні включати й комплекс заходів, спрямованих на зміцнення національної безпеки, зокрема саме регіональний рівень часто є першим простором реалізації безпекових викликів, а отже, від здатності областей ефективно реагувати на них залежить стійкість держави в цілому.

З урахуванням результатів проведеного стратегічного аналізу, оцінки наявних переваг, можливих ризиків і загроз нами сформульовано основну стратегічну ідею розвитку Хмельниччини як економічно та культурно розвиненого регіону західного Поділля, де органічно поєднуються національні традиції з європейськими та забезпечуються безпекові умови в умовах воєнного часу, а також як регіону високотехнологічного аграрного виробництва та інноваційної промисловості, туристично привабливого, комфортного та

безпечного для проживання зі сталим довкіллям, цікавим для гостей та інвесторів. Стратегія розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки (далі – Стратегія) є головним планувальним документом розвитку Хмельниччини, який поєднує та узгоджує галузевий і територіальний підходи. Стратегічне планування розвитку області – це системний підхід до управління змінами, який дозволяє визначити ключові напрями соціально-економічного та безпекового розвитку. Вказане планування ґрунтується на аналізі поточного стану регіону, виявленні його сильних і слабких сторін, а також потенційних можливостей і загроз, а його основною метою було досягнення консенсусу між владою, бізнесом, науковою спільнотою та громадськістю щодо пріоритетів розвитку.

При розробці проекту Стратегії регіону нами було виокремлено чотири стратегічні цілі: адаптація регіональної економіки до викликів війни, післявоєнне відновлення та врахування стандартів ЄС; підвищення якості життя та продовження його активного періоду; підвищення якості урядування на місцевому та регіональному рівнях; підтримка сил оборони і посилення стійкості до безпекових викликів (оперативними цілями, є: посилення спроможності реагування на надзвичайні ситуації, підтримки громадського правопорядку; підтримка Сил оборони та посилення обороноздатності на регіональному рівні; енергетична безпека та підвищення енергоефективності з урахуванням адаптації до зміни клімату. утвердження української національної та громадянської ідентичності).

Наголошено, що важливим інституційним напрямком забезпечення ефективної діяльності механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні є соціальний захист ветеранів (ветеранок) війни, оскільки регіональний рівень є визначальним у реалізації ветеранської політики (саме в громадах відбувається безпосередня взаємодія ветеранів із державою). Тому розроблення регіональних програм підтримки з урахуванням специфіки місцевих потреб є передумовою зменшення соціальних ризиків, а важливою умовою є інтеграція ветеранської політики у стратегії регіональної безпеки та

розвитку, що сприятиме формуванню цілісного підходу до питань соціальної стабільності. Важливим аспектом забезпечення прав ветеранів є й організація комунікації між демобілізованими ветеранами і фахівцями супроводу на місцевому рівні, що відбувається на рівні формування відповідної системи центрів «ветеран-про». Тому важливими чинниками забезпечення ефективної політики національної безпеки на регіональному рівні є передусім: Рада ВПО при обласній військовій адміністрації, яка є дієвим інструментом участі громадян у процесі ухвалення управлінських рішень, сприяє формуванню ефективної політики підтримки внутрішньо переміщених осіб та забезпечує адаптацію та інтеграцію ВПО в приймаючі територіальні громади), а також Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України від певного регіону (області) України.

Ключові слова: національна безпека, механізм державного управління, регіональний рівень, регіональна складова національної безпеки, контроль ризиків, органи публічного управління, колабораційні та корупційні загрози, Regional Security Complex Theory, захист персональних даних громадян, методологічний інструментарій оцінювання рівня загроз національної безпеки, стратегічне планування.

ABSTRACT

Tyurin Serhii Hryhorovych. Institutional Mechanisms for Ensuring National Security at the Regional Level. – Qualifying scientific work as a manuscript. Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 281 “Public Governance and Administration” - Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2026.

The study found that ensuring national security at the regional level is a dynamic process based on a certain system of political, legal, administrative, economic, ideological and other measures aimed at adequately responding to threats to the national interests of Ukraine, taking into account the specifics (sources, dynamics, structure, etc.) of threats at the regional level, and that its final result is determined by the effective performance of tasks by public administration and management bodies at the national and local (regional) levels and the active interaction of their officials with civil society institutions, the content of which is determined by the need to identify, prevent, assess and adequately counter threats to a person (citizen), society and the state, as well as minimize possible damage to the interests of territorial communities (regions).

It is shown that the system of ensuring national security at the regional level is dynamic, operates in real time, monitors, assesses external and internal threats to regional security and responds to them in the context of the implementation of national interests (achieving national goals). In general, the specified system is a set of interconnected subjects of public management and administration, relevant forces and means of the state (law enforcement agencies, special services, armed forces and others), non-state actors (for example, business structures), civil society institutions, citizens who, within the limits of their competence, determined by national legislation, perform tasks to minimize possible damage to the specified interests as a result of the action of destructive factors.

Given that the ultimate goal of the public administration mechanism at the regional level is the practical implementation of public administration and the achievement of set goals and that it has a defined structure, methods, levers, and instruments of influence on management objects with appropriate resource provision, a definition of the public administration mechanism at the regional level is proposed as a system of legal, political, economic, social, organizational, and other means (methods, levers, and instruments of influence on management objects, including appropriate resource provision) aimed at achieving an adequate level of security for residents of a territorial community (region) in various spheres of their life, critical infrastructure, and the environment from the influence of factors that create risks and threats to the specified security.

A dynamic model of institutional support for national security at the regional level under martial law has been developed, the principal feature of which is: multi-level, multi-subject, interaction of permanent public authorities with temporary subjects of power, which are formed under the legal regime of martial law, and its methodological basis for functioning is taking into account the provision on a high degree of uncertainty when predicting the level of regional security under martial law, which requires constant clarification of relevant management decisions aimed at integrating national strategic goals with the needs in various spheres of life of territorial communities (regions), in the field of defense, public security and civil protection.

A multifactorial approach to the classification of threats to national security at the regional level is proposed, which involves grouping threats to national security at the national level, taking into account the features determined by the characteristics of the region, and the criteria for identifying the features of the region taken as the object of analysis are: geographical and climatic conditions; characteristics and location of critical infrastructure and military facilities; the presence of a state border; ethnic composition of the population; religious denominations and the degree of tolerance between them; the spread of the state language and languages of national minorities; the spread of biological threats; historical aspects of development; the state of

"degradation" of the territory as a result of hostilities, in particular, as a result of the destruction of infrastructure, mining of the territory, the spread of "passive collaborationism", since the approaches to the classification of these threats fixed at the regulatory level practically do not provide for taking into account regional features, which leads to their possible withdrawal from monitoring and control. Therefore, in general, the methodological toolkit for assessing the level of national security threats at the regional level is a multifactorial approach that combines analytical and management methods to ensure a comprehensive and effective assessment of threats and the development of appropriate response measures, and when developing a comprehensive methodology for assessing these threats, it is important to take into account the following requirements: complexity; adaptability; objectivity; simplicity and accessibility; transparency; systematicity; legal compliance; flexibility; optimality; preventiveness, which will allow obtaining an effective system for assessing these threats in modern conditions.

The feasibility of taking into account (implementation) at the level of national, state and regional strategies the content of guiding documents and strategies of NATO, the EU and the USA has been proven, since their experience in security management, including at the regional level, covers various approaches to both defining categories ("security", "region", "security region", "security territorial cluster" and others) and the principles of its provision, in particular, for the regional security complex it is important to take into account: regional focus (security dynamics and interaction of subjects in specific regions of the world, their uniqueness and specificity are considered); geographical limitation (these complexes always have boundaries and territorial limitation); the principle of systemic interaction (interaction in the complex can be mutually beneficial, conflict-provoking or cooperative); the principle of forming security identities (includes common values, ideologies, cultural features and perception of security threats). At the same time, public administration in the field of ensuring national security at the regional level is being formed today on the doctrine known as the Regional Security Complex Theory, which proposes to consider security

from a regional perspective within the framework of "regional security complexes" and the universality of the above principles makes it possible to use them (extrapolate) at the level of individual regions of the state and use them in the relevant security strategies of different regions of the state.

It is shown that the regulatory and legal support of national security at the regional level should take into account both traditional and new geopolitical and geoeconomic challenges, as well as social and military factors, ensure effective coordination between various subjects of public management and administration and adapt to dynamic changes in the changing security environment, and therefore should meet the real needs and requirements of a specific historical period and be characterized by the properties of efficiency and sufficient "flexibility" in the options for making relevant management decisions, however, the specified support is not codified and requires unification.

It was found that in the regulatory and legal framework for ensuring national security at the regional level, five levels can be distinguished: constitutional and legal and legislative, on which a legal framework is created that is generally binding for subjects of the national security system (the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine); decrees and orders of the President of Ukraine, issued to coordinate and ensure the effective activities of the specified entities; resolutions and orders of the Cabinet of Ministers, issued to implement laws, decrees and orders of the President of Ukraine on issues of ensuring national security; departmental regulatory documents that clarify (specify) general provisions taking into account the specifics of the activities of national security entities (orders, instructions, regulations, other documents issued by heads of ministries, services, agencies, etc., as well as special protocols, regulations and strategies that determine the procedure for responding to specific threats, interaction procedures between various departments and units, as well as methods and means of ensuring security); standards and methodologies developed by relevant bodies that regulate technical, organizational, administrative and other aspects of the activities of entities of the national security system, which ensures the

flexibility and adaptability of the specified system to specific conditions, allowing each entity to perform its functions effectively and in a coordinated manner. The specified levels ensure: a certain balance between national interests at the national and regional levels; allow specifying the competencies of national security entities and contribute to the coordination of their actions and preventing duplication of functions; implementation of an integrated approach to solving security tasks; proper stability of the state in the conditions of the influence of various factors on its security.

Attention is focused on the fact that in order to improve the regulatory and legal framework for ensuring national security at the regional level, it is important to: amend the Constitution of Ukraine to define the tasks of public authorities in the context of ensuring national security at the regional level; adopt a legal act at the level of the European Union that would, in particular, regulate the issue of Ukrainian citizens' stay in the EU and their receipt of appropriate legal protection, ensuring the rights of children who are in forced evacuation, including ensuring their receipt of a full-fledged education and receipt of other social and inclusive services; Amendments to the National Security Strategy of Ukraine in terms of implementing national security management at the regional level (with its definition in the sense of not only the international legal approach but also the "internal" regionalism of the state); formation of a regulatory framework for the activities of regional (local) monitoring centers as a component of a "unified smart video surveillance and video control system" taking into account the capabilities of artificial intelligence; regulatory regulation of conducting a special inspection upon appointment to a position and the terms of its implementation, which would allow for their timely appointment; optimization of regulatory regulation of the definition of critical infrastructure facilities and the procedure for accounting for mobilization resources; formation of unified approaches to various regional coefficients and special conditions for the distribution of various state subsidies.

The emphasis is on the need to strengthen the personal protection of certain categories of citizens, in particular: civil servants, law enforcement officials, critical infrastructure workers, conscripts, military personnel, including those who were

captured or held hostage by the enemy, internally displaced persons, and missing residents of a particular region, primarily through the creation of regional information centers as institutions for processing relevant information. In this context, the need for regulatory and legal regulation of the use of artificial intelligence in the field of ensuring national security at the regional level is also emphasized, since the current legislation must already take into account the provisions of the "Artificial Intelligence Act" adopted by the European Parliament on March 13, 2024.

The author's definition of the concept of "national security management at the regional level" is proposed as the interrelated activities of bodies and officials of public administration and administration in the context of the implementation of the functions and tasks of the state in the field of national security within a separate region (macroregion) both in peacetime and in special conditions (in particular, in war conditions), aimed at ensuring the protection and implementation of the interests of the state, the common interests of territorial communities, the rights and freedoms of individuals (citizens), their associations, and business entities. The specified management is primarily aimed at the integration of national programs and development strategies in the space of a separate region, taking into account the peculiarities of ensuring national security at the domestic and international levels. At the same time, today in Ukraine the national security management system at the regional level is represented by a set of permanent and temporary management bodies and is organically linked to the management activities of a military nature, aimed at ensuring the fulfillment of the tasks of strengthening the defense capability and ensuring the stability of the public administration system. It has been proven that in order to form a complete institutional mechanisms for ensuring national security at the regional level, it is necessary to form a clear regional development strategy, which should contain defined and understandable strategic goals and objectives of the subjects, and therefore strategic planning for the development of the region should be a systematic and predictive process of determining priority areas of socio-economic, infrastructural and security development of the region, which is based on a

comprehensive analysis of its current state and assessment of potential opportunities and threats. Therefore, the purpose of strategic planning for ensuring national security at the level of a separate region is to form a holistic system of management decisions capable of ensuring the stability of the territorial community in the face of external and internal threats to the security of the residents of the territorial community (region). And, in this context, the priority in planning is to increase the level of readiness of the population for national resistance, in particular, by introducing basic military training for residents of the communities (region) and forming an appropriate security culture in them, integrating various areas of management in the context of finding a balance of the interests of these residents, which ensures social coherence and contributes to increasing trust in public authorities in ensuring national security, as well as ensuring food and energy security, as a prerequisite for the stability of the territorial community in crisis conditions.

It is emphasized that a serious problem in ensuring national security at the regional level is insufficient funding for measures related to the development and implementation of regional strategies. In particular, in most cases, local government budgets do not allow for the creation of specialized analytical centers or the implementation of modern systems for monitoring threats to regional security. In addition, the lack of proper training of specialists in the field of strategic planning at the regional level significantly complicates the development of relevant regional strategies, as a result of which they are often reduced to documents that largely duplicate national strategies and therefore do not take into account the specific conditions for ensuring the security of life of territorial communities (regions).

It was found that today strategic planning at the regional level should be considered not only as a tool for the socio-economic development of territories, but also as an important component of the system for ensuring national security, since in the conditions of military aggression against Ukraine, regional development strategies cannot be limited to issues of infrastructure, investment or the social sphere, but must also include a set of measures aimed at strengthening national security, in particular,

the regional level is often the first space for implementing security challenges, and therefore, the stability of the state as a whole depends on the ability of regions to effectively respond to them.

Taking into account the results of the strategic analysis, assessment of existing advantages, possible risks and threats, we have formulated the main strategic idea for the development of the Khmelnytskyi region as an economically and culturally developed region of western Podillia, where national traditions are organically combined with European ones and security conditions are ensured in wartime conditions, as well as as a region of high-tech agricultural production and innovative industry, attractive for tourism, comfortable and safe for living with a sustainable environment, interesting for guests and investors. The Development Strategy of the Khmelnytskyi Region for 2021-2027 (hereinafter referred to as the Strategy) is the main planning document for the development of the Khmelnytskyi region, which combines and harmonizes sectoral and territorial approaches. Strategic planning for the development of the region is a systematic approach to change management, which allows us to identify key areas of socio-economic and security development. The specified planning is based on an analysis of the current state of the region, identification of its strengths and weaknesses, as well as potential opportunities and threats, and its main goal was to achieve consensus between the authorities, business, the scientific community and the public on development priorities.

When developing the draft Strategy for the Region, we identified four strategic goals: adaptation of the regional economy to the challenges of war, post-war recovery and consideration of EU standards; improving the quality of life and extending its active period; improving the quality of governance at the local and regional levels; supporting the defense forces and strengthening resilience to security challenges (operational goals are: strengthening the ability to respond to emergencies, maintaining public order; supporting the Defense Forces and strengthening defense capabilities at the regional level; energy security and increasing energy efficiency, taking into account adaptation to climate change; strengthening Ukrainian national and civic identity).

It is emphasized that an important institutional direction for ensuring the effective operation of mechanisms for ensuring national security at the regional level is the social protection of war veterans (male and female), since the regional level is decisive in the implementation of veteran policy (it is in communities that direct interaction of veterans with the state takes place). Therefore, the development of regional support programs taking into account the specifics of local needs is a prerequisite for reducing social risks, and an important condition is the integration of veteran policy into the strategy of regional security and development, which will contribute to the formation of a holistic approach to issues of social stability. An important aspect of ensuring the rights of veterans is the organization of communication between demobilized veterans and support specialists at the local level, which takes place at the level of forming the corresponding system of "veteran-pro" centers. Therefore, important factors in ensuring an effective national security policy at the regional level are, first of all, the IDP Council under the regional military administration, which is an effective tool for citizen participation in the process of making administrative decisions, contributes to the formation of an effective policy of supporting internally displaced persons and ensures the adaptation and integration of IDPs into host territorial communities), as well as the Congress of Local and Regional Authorities under the President of Ukraine from a specific region (oblast) of Ukraine.

Key words: national security, public administration mechanism, regional level, regional component of national security, risk control, public administration bodies, collaborationist and corruption-related threats, Regional Security Complex Theory, protection of citizens' personal data, methodological toolkit for assessing the level of national security threats, strategic planning.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тюрін С. Г. Система управління національною безпекою на регіональному рівні *Наукові перспективи*. 2025. №8 (62). С. 323-337.
URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/28156/28119>
[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8\(62\)-323-337](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-323-337)
2. Тюрін С. Г. Механізм державного управління регіональною складовою національної безпеки: доктринальні підходи та визначення. *Наукові інновації*. 2025. №9 (49). С. 369-379.
URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/28769/28730>
[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-9\(49\)-369-379](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-9(49)-369-379)
3. Тюрін С. Г. Нормативно-правове регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. №1. С. 544-555
URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/35306/35285>
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1\(43\)-544-555](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1(43)-544-555)
4. Тюрін С. Г. Модель інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні та її складові. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. №5. С. 1406-1419. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/44274>.
(дата звернення: 15.06.2026).
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5\(47\)-1406-1419](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5(47)-1406-1419)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тюрін С., Марутян Р. Класифікація загроз національній безпеці України на регіональному рівні. матеріали XIII Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених «НАУКОВА ВЕСНА» 1-3 березня

2023 року Національний технічний університет Дніпровська політехніка: НТУ «ДП», 2023. С. 337-339. URL: https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/164168/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B0_2023-337-339.pdf?sequence=1.

2. Тюрін С. Забезпечення інформаційної безпеки на регіональному рівні. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу» 17 квітня 2024 року. 2024. Хмельницький. С. 206-210. Збірник тез розміщено в інституційному репозитарії Хмельницького національного університету URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/items/8bb792f4-e610-4cc1-a813-7cd42416dab5>

3. Тюрін С. Міжнародний досвід державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції_Шевченківська весна – 2024: публічне управління та державна служба: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 20 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. С.145-146. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/11826/1/national%20security%2013.pdf>

4. Тюрін С.Н. Стратегічне планування як засіб забезпечення національної безпеки на регіональному рівні. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи» (м. Хмельницький, 19 лютого 2026 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. С.176-178.

5. Тюрін С.Г. Забезпечення прав ветеранів війни як складова політики національної безпеки: регіональний аспект. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу» 17 квітня 2026 року. 2026. Хмельницький. С. 203-207. URL:

https://pravo.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/26/zbirnyk_2026.pdf. (дата
звернення: 18.05.2026).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	112
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ	22
ЗМІСТ	24
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	226
ВСТУП	227
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	42
1.1 Понятійно-категоріальний апарат дослідження державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні	42
1.2 Наукові підходи до класифікації загроз національної безпеки на регіональному рівні	66
1.3 Міжнародний досвід формування та розвитку інституційних механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні	81
Висновки до розділу 1.	97
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	100
2.1 Нормативно-правове регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні	100
2.2 Система управління національною безпекою на регіональному рівні	116
Висновки до Розділу 2.	142

РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	145
3.1 Методичний інструментарій оцінювання рівня загроз національної безпеки на регіональному рівні та принципи його застосування.....	145
3.2 Концептуальні засади стратегічного планування у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні	160
3.3 Напрями удосконалення інституційних механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні	173
Висновки до Розділу 3.	202
ВИСНОВКИ.....	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214
ДОДАТКИ.....	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ВПО – внутрішньо-переміщенні особи

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КМУ – Кабінет Міністрів України

Мін'юст – Міністерство юстиції України

ЗСУ – Збройні сили України

СБУ – Служба безпеки України

СЗПБ ЄС – спільна зовнішня політика і політика безпеки ЄС

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дослідження інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні обумовлена сучасними внутрішніми та зовнішніми викликами, які постають перед Україною. В умовах воєнної агресії російської федерації, широких зовнішньополітичних та економічних викликів саме регіональний рівень стає важливим елементом забезпечення стійкості системи національної безпеки.

Формування ефективних інституційних механізмів національної безпеки у регіонах дозволяє забезпечити оперативне реагування на загрози та своєчасне ухвалення управлінських рішень. Важливим є також врахування специфіки кожного регіону, адже безпекові виклики мають територіально диференційований характер, у тому числі обумовлений наближенням до театру бойових дій або розташуванню стратегічно важливим об'єктів.

Національна безпека не може бути забезпечена виключно центральними органами влади, оскільки потребує децентралізованих механізмів управління. Регіональні інституції, зокрема місцеві органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, обласні військові адміністрації, органи правопорядку та спеціалізовані державні структури, відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності на місцях.

Актуальність дослідження проблематики забезпечення національної безпеки на регіональному рівні підсилюється тим, що саме від ефективності реалізації державної політики у сферах економіки, інформаційної безпеки, соціального захисту залежить забезпечення стійкості системи управління та виконання завдань з оборони держави. Важливою є й міжінституційна взаємодія, яка дозволяє забезпечити комплексний підхід до протидії різноплановим загрозам.

Значну увагу у цьому контексті слід приділяти інституційному розвитку та підвищенню спроможності регіональних органів державної виконавчої влади. Недостатня ефективність їхньої роботи може спричинити зростання соціальної напруги, зниження довіри до держави та посилення вразливості окремих територій. Сучасні умови вимагають розбудови системи партнерства між державними, місцевими та громадськими інституціями. Важливим інструментом виступає також використання сучасних інформаційно-аналітичних систем для моніторингу та прогнозування загроз національній безпеці на регіональному рівні.

Актуальність теми зумовлюється й потребою у гармонізації регіональних механізмів безпеки з європейськими стандартами та практиками. Це дозволить інтегрувати Україну в загальноєвропейську архітектуру безпеки та посилити співпрацю з міжнародними організаціями. В умовах децентралізації особливого значення набуває формування дієвих стратегій регіональної безпеки, що враховують місцеві особливості й потенціал. Забезпечення національної безпеки на регіональному рівні є не лише управлінським завданням, але й фактором соціальної згуртованості.

Таким чином, дослідження інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні є своєчасним і надзвичайно важливим для сучасної України. Воно дозволяє сформулювати нові підходи до забезпечення поняття безпеки, що базуються на принципах децентралізації, партнерства та інноваційності. Розробка та вдосконалення таких механізмів сприятиме підвищенню стійкості держави до багатовимірних загроз, забезпеченню балансу між національними інтересами та регіональною специфікою, а також створенню фундаменту для стабільного розвитку країни у майбутньому.

Стан розробки у вітчизняній та зарубіжній науці. Дослідження інституційних механізмів забезпечення національної безпеки привертало увагу багатьох сучасних науковців як на теренах України, так і за її межами.

Загальні та галузеві питання реалізації безпекової політики України в своїх наукових працях досліджували такі провідні вчені: В. Білоус [74], О. Бригінець [12], А. Даугуле [40], В. Залізнюк [30], Є. Кобко [39], В. Ліпкан [56], Н. Нижник [74] та інші науковці у сфері державного управління та адміністративного права.

На особливу увагу при цьому сьогодні необхідно звернути на наукові доробки представників київської наукової школи державного управління: А. Качинський [35;36], Г. Ситника [177], Л. Шипілової [194].

Серед зарубіжних вчених це роботи Джеймса Шерра (досліджував те, як Україна вибудовувала зовнішню та безпекову політику між Сходом і Заходом у перше десятиліття незалежності інституційне втілення безпекової політики) [221], Пола Д'Аньєра (теоретизація української безпекової політики, пояснював безпекову динаміку через security dilemma, демократизацію та несумісність цілей у Європі після холодної війни) [222], Тора Буккволла (питання європейської безпеки та української зовнішньополітичної ідентичності), Шермана В. Гарнетта (Україна розглядається як ключовий елемент безпеки Центрально-Східної Європи, робить аналіз внутрішньополітичної нестабільності у відносинах Росії та західного світу) [223], Роя Еллісона (питання нейтралітету, союзів і виживання держави, стратегічні альтернативи безпекової політики України та межі моделі «позаблоковості»).

На жаль, в Україні проблема інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, недостатньо вивчена, хоча зацікавленість нею науковців і практиків у сфері публічного управління, конституційного та адміністративного права, невпинно зростає. Усі зазначені вище обставини підтверджують актуальність теми пропонованого дослідження та її не лише теоретичну, а й практичну цінність.

Водночас, варто підкреслити, що питання комплексного дослідження проблематики інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні не розглядалися, а тому є надзвичайно актуальним, що зумовлює доцільність їх розгляду на рівні дисертаційного дослідження.

Відповідно, дослідження сучасних підходів до класифікації загроз національної безпеки на регіональному рівні, зарубіжного досвіду державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, нормативно-правового забезпечення державного управління у сфері національної безпеки на регіональному рівні та системи управління національною безпекою на регіональному рівні, матиме важливе наукове й практичне значення, спрямоване на оптимізацію сучасних відносин у сфері функціонування інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

При виконанні дослідження враховувались основні положення Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III та постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року». Окрім того, дисертаційне дослідження проводилося в рамках науково-дослідної роботи кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка за темою: «Державна політика щодо врегулювання воєнно-політичних конфліктів та реінтеграції тимчасово окупованих територій» (№ ДР 0123U102174) у процесі виконання якої здобувачем було досліджено безпекові аспекти реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Об'єктом дослідження є система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні.

Предметом дослідження є інституційні механізми забезпечення національної безпеки на регіональному рівні.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування засадничих вимог до формування інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні та практичних рекомендацій щодо їх застосування.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі наукові дослідницькі завдання:

- удосконалити понятійно-категоріальний апарат дослідження інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні;
- запропонувати підходи до класифікації загроз національній безпеці на регіональному рівні у контексті специфіки життєдіяльності територіальної громади (регіону);
- розкрити особливості позитивних практик зарубіжного досвіду державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні та можливості його використання на вітчизняних теренах;
- визначити складові трансформації нормативно-правового забезпечення державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні;
- розкрити функціональну сутність стратегічного планування щодо забезпечення національної безпеки на рівні територіальних громад (регіонів);
- розробити динамічну модель інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні в умовах воєнного стану;
- визначити принципові передумови формування у завершеному вигляді інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні;
- обґрунтувати напрями удосконалення інституційних механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні.

Методи дослідження. В ході наукового дослідження використано комплексний підхід та сукупність філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання, що дозволило дослідити проблеми інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні та вирішити поставлені завдання відповідно до мети дослідження.

Застосування діалектичного методу дозволило розглянути понятійно-категоріальний апарат дослідження інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні у взаємозв'язку з іншими суспільними явищами і процесами та з використанням інших методів наукового дослідження. Такі загально-наукові методи дослідження як аналіз та синтез стали основними інструментами у межах всієї наукової роботи з дослідження наукових поглядів в сфері механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні.

За допомогою формально-логічного методу розкрито сутність та окреслити характерні ознаки поняття і класифікації загроз національної безпеки на регіональному рівні (підрозділ 1.2).

За допомогою аналітичного методу було досліджено систему управління національною безпекою на регіональному рівні (підрозділ 2.1). Системно-логічний метод застосовувався при оцінювання рівня загроз національної безпеки на регіональному рівні (підрозділ 3.1).

Застосування системного та порівняльно-правового методу дало змогу дослідити зарубіжний досвід державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні (підрозділ 1.2).

Нормативно-правовою основою роботи стали положення Конституції України та інші нормативно-правові акти України, а також нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади України, законодавство зарубіжних країн у досліджуваній сфері.

Емпіричну базу дослідження склали теоретичні напрацювання вітчизняних науковців у сфері інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, узагальнення практичної діяльності, статистичні дані офіційних електронних веб-сайтів, суб'єктів публічного адміністрування в Україні та зарубіжних країн, а також довідкові видання у досліджуваній сфері.

Наукова новизна. Дисертаційна робота є продовженням наукового дискурсу у межах проблематики щодо вдосконалення інституційних механізмів

забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, а найсуттєвішими теоретичними та прикладними результатами, які визначають її наукову новизну та виносяться на захист, є такі:

вперше:

- запропоновано багатофакторний підхід до класифікації загроз національній безпеці на регіональному рівні, який передбачає групування загроз національній безпеці загальнодержавного рівня з урахуванням особливостей, обумовлених характеристиками регіону, а критеріями ідентифікації особливостей регіону взятого за об'єкт аналізу є: географічні та кліматичні умови; характеристики та розташування об'єктів критичної інфраструктури та військових об'єктів; наявність державного кордону; етнічний склад населення; релігійні конфесії та ступінь толерантності між ними; поширення державної мови та мов національних меншин; розповсюдження біологічних загроз; специфічні історичні аспекти розвитку; стан «деградації» території в результаті бойових дій, тобто підхід поєднує аналітичні та управлінські методи для забезпечення комплексної та ефективної оцінки вказаних загроз та розробки на цій основі відповідних заходів реагування на них;

- розроблена динамічна трьохрівнева модель інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні в умовах воєнного стану (перший рівень: Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади; другий - місцеві державні (військові) адміністрації разом з військовим командуванням як суб'єктом запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які виконують роль «оперативного ядра», яке концентрує управлінські повноваження щодо вказаних заходів; третій - органи місцевого самоврядування), принциповою особливістю якої є: 1) взаємодія постійно діючих органів публічної влади з тимчасовими суб'єктами владних повноважень, які формуються у умовах воєнного стану та формують базову інституційну архітектуру регіональної безпеки, яка в умовах війни доповнюється спеціальними структурами, зокрема органами кризової координації та

управління ризиками техногенного, природного і воєнного характеру; 2) врахування при функціонування моделі високого ступеня невизначеності при прогнозуванні рівня регіональної безпеки, що потребує постійного уточнення відповідних управлінських рішень, спрямованих на інтеграцію національних стратегічних цілей із потребами у різних сферах життєдіяльності територіальних громад (регіонів), у сфері оборони, громадської безпеки та цивільного захисту; 3) подвійна площина діяльності військових адміністрацій (в питаннях оборони, громадської безпеки і порядку та здійснення заходів воєнного стану їх діяльність координується Генеральним штабом ЗСУ, а в питаннях цивільного управління — Кабінетом Міністрів України);

удосконалено:

— понятійно-категоріальний апарат досліджуваної проблеми за рахунок уточнення змісту конструктів:

1) «система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні» є сукупністю взаємопов'язаних суб'єктів публічного управління та адміністрування, відповідних сил і засобів держави (правоохоронні органи, спецслужби, збройні сили та інші), недержавних суб'єктів (наприклад, бізнес-структур), інститутів громадянського суспільства, громадян, які в межах своєї компетенції, визначених національним законодавством, та в режимі реального часу здійснюють діяльність щодо моніторингу, оцінювання та реагування на загрози регіональній безпеці для мінімізації можливої шкоди національним інтересам внаслідок дії деструктивних факторів у тому числі тих які здійснюють вплив на обороноздатність держави та стійкість системи державного управління, а в умовах воєнного стану вона органічно пов'язана з управлінською діяльністю військового характеру;

2) «механізм державного управління на регіональному рівні» є системою правових, політичних, економічних, соціальних організаційних та інших засобів (методів, важелів, інструментів впливу на об'єкти управління, у тому числі відповідного забезпеченням ресурсами), спрямованих на досягнення належного

рівня безпеки мешканців територіальної громади (регіону) у різних сферах їх життєдіяльності, критичної інфраструктури та навколишнього середовища від впливу факторів, які породжують ризики та загрози вказаній безпеці;

3) «державне управління національною безпекою на регіональному рівні» є взаємопов'язана діяльність органів і посадових осіб публічного управління та адміністрування у контексті реалізації функцій та завдань держави у сфері національної безпеки в межах окремого регіону (макрорегіону) як у мирний час так і в особливих умовах (зокрема в умовах війни), спрямованих на: захист та реалізацію інтересів держави, спільних інтересів територіальних громад, прав і свобод індивідів (громадян), їх об'єднань, суб'єктів господарювання; інтеграцію національних програм та стратегій розвитку у просторі окремого регіону з урахуванням особливостей забезпечення національної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях; зміцнення обороноздатності та забезпечення стійкості системи державного управління;

– підходи до підвищення ефективності забезпечення національної безпеки на регіональному рівні шляхом реалізації прав ветеранів (ветеранок) російсько-української війни, оскільки саме в громадах відбувається безпосередня взаємодія ветеранів із державою, що передбачає передусім: перегляд пенсійного законодавства та законодавчих актів про встановлення пільг учасникам бойових дій; відображення в Конституції України положення щодо обов'язку реалізації ветеранської політики органами державної влади та місцевого самоврядування за рахунок доповнення пункту 7 Статті 116, пункту 6-1 Статті 119 та частини 1 Статті 143 словами «...реалізує ветеранську політику...»; розроблення регіональних програм підтримки ветеранів (ветеранок) з урахуванням специфіки місцевих потреб; інтеграцію ветеранської політики у стратегії регіональної безпеки та розвитку для зменшення соціальних ризиків; підвищення якості комунікації між демобілізованими ветеранами і фахівцями супроводу на місцевому рівні за рахунок формування відповідної системи центрів «ветеран-

про»; активізацію діяльності Рад ВПО та Конгресу місцевих та регіональних влад при Президентів України від певного регіону (області) України;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування використання на рівні національних загальнодержавних та регіональних стратегій кращих практик міжнародного досвіду (країн-членів НАТО, та ЄС) щодо державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, які ґрунтуються на доктрині відомій як Regional Security Complex Theory, охоплюють різноманітні підходи до визначення категорій: («безпека», «безпековий регіон», «регіональний комплекс безпеки » та інші) та принципи забезпечення вказаної безпеки, зокрема для регіонального комплексу безпеки важливим є врахування: регіонального фокусу (розглядаються безпекові динаміки та взаємодія суб'єктів у конкретних регіонах світу, їх унікальність та специфіка); географічної обмеженості (ці комплекси завжди мають межі та територіальну обмеженість); принципу системної взаємодії (взаємодія у комплексі може бути взаємовигідною, конфліктогенною або співпрацездатною); принципу формування безпекових ідентичностей (включає спільні цінності, ідеології, культурні особливості та сприйняття загроз безпеці), тобто універсальність підходів теорії регіонального комплексу безпеки та сформованих у її межах принципів дають можливість використати їх не тільки на рівні співвідношення «глобальна сфера – держави», а й на рівні «держава – її регіони»;

– пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової бази забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, яка має враховувати традиційні, нові геополітичні та геоекономічні виклики, соціальні та військові фактори, забезпечуючи ефективну координацію між різними суб'єктами публічного управління та адміністрування, адаптуватися до динамічних змін у мінливому безпековому середовищі, відповідати реальним потребам та вимогам конкретного історичного періоду та відзначатися властивостями ефективності та

достатньої «гнучкості» у варіантах прийняття відповідних управлінських рішень, що передбачає: внесення змін до Конституції України (щодо визначення завдань органів публічної влади у контексті забезпечення національної безпеки на регіональному рівні); прийняття на рівні Європейського Союзу правового акту (зокрема має регулювати питання перебування громадян України на території ЄС та отримання ними відповідного правового захисту, забезпечення прав дітей, які перебувають у вимушеній евакуації, у тому числі забезпечення здобуття ними повноцінної освіти і отримання інших соціальних та інклюзивних послуг); внесення змін до Стратегії національної безпеки України (у частині здійснення управління національною безпекою на регіональному рівні з її визначенням та розумінням сутності «внутрішньої» регіоналістики держави); формування нормативно-правової бази діяльності регіональних (місцевих) моніторингових центрів, як складової «єдиної смарт-системи відеоспостереження та відеоконтролю» з врахуванням можливостей штучного інтелекту; нормативно-правове унормування проведення спеціальної перевірки при призначенні на посаду та строків її здійснення; оптимізацію нормативно-правового регулювання визначення об'єктів критичної інфраструктури; уточнення порядку обліку мобілізаційного ресурсу; формування єдиних підходів до різноманітних регіональних коефіцієнтів та особливих умов розподілу різних державних субвенцій;

— розкриття змісту формування у завершеному вигляді інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, зокрема принципово важливим є: формування регіональної стратегії розвитку, яка має містити чітко визначені стратегічні цілі соціально-економічного, інфраструктурного та безпекового розвитку регіону та пов'язані з ними завдання суб'єктів вказаного механізму за результатами комплексного аналізу поточного стану регіону та оцінювання потенційних можливостей і загроз; формування цілісної системи управлінських рішень, здатних забезпечити стійкість територіальної громади (регіону) в умовах загроз безпеці її мешканцям;

підвищення рівня готовності населення до національного спротиву (зокрема, шляхом запровадження базової військової підготовки для мешканців громад та формування у них відповідної культури безпеки); інтеграція різних сфер управління у контексті пошуку балансу інтересів мешканців громади (регіону) (як передумови соціальної узгодженості та підвищенню довіри до органів влади при вирішенні безпекових питань); забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки (як передумови стійкості громади (регіону) в кризових умовах); достатнє фінансування безпекової складової регіональної стратегії розвитку; належна підготовки фахівців у сфері стратегічного планування на регіональному рівні (як передумови врахування специфічних безпекових умов життєдіяльності громад (регіонів)).

– розкриття функціональної сутності стратегічного планування щодо забезпечення національної безпеки на рівні територіальних громад (регіонів), як системного і прогнозованого процесу, який: має прогностичну функцію (передбачає адаптацію до зовнішніх і внутрішніх змін безпекового середовища та створення передумов для сталого розвитку регіону); ґрунтується на комплексному аналізі поточного стану рівня безпеки регіону (у контексті оцінки потенційних можливостей і загроз, формування довгострокових пріоритетів прогресивного стійкого розвитку регіону); передбачає належне узгодження дій: органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структур, наукової спільноти, інститутів громадського суспільства при вирішенні безпекових питань; інтеграцію різних сфер управління у контексті пошуку балансу інтересів мешканців регіону для забезпечення підвищення довіри до органів влади при забезпеченні національної безпеки, тому вказане планування має розглядатися як важлива складова системи забезпечення національної безпеки;

– обґрунтування необхідності зміцнення захисту персональних окремих категорій громадян, зокрема: державних службовців, представників правоохоронних органів, працівників критичної інфраструктури, призовників, військовозобов'язаних, у тому числі тих, хто потрапив у полон або став

заручником ворога, вимушених переселенців, зниклих без вісти мешканців конкретного регіону, передусім шляхом створення регіональних інформаційних центрів як інституцій обробки відповідної інформації та нормативно-правового регулювання використання штучного інтелекту у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні з урахуванням положення «Artificial Intelligence Act» («Закону про штучний інтелект»), ухваленого Європейським парламентом 13 березня 2024 року;

– обґрунтування підходів до розробки стратегій розвитку територіальних громад (регіонів) в сучасних умовах принциповою особливістю яких є узгодження галузевого і територіальних підходів та виокремлення чотирьох стратегічних цілей: адаптація регіональної економіки до викликів війни, післявоєнне відновлення та врахування стандартів ЄС; підвищення якості життя та продовження його активного періоду; підвищення якості урядування на місцевому та регіональному рівнях; підтримка сил оборони і забезпечення стійкості до безпекових викликів, за рахунок: посилення спроможності реагування на надзвичайні ситуації; підтримки громадського правопорядку; посилення обороноздатності на регіональному рівні; енергетична безпека та підвищення енергоефективності з урахуванням адаптації до зміни клімату; утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Практичне значення одержаних наукових результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації положення та висновки впроваджено та можуть бути використані:

- у нормотворчій діяльності – для розробки пропозицій щодо внесення змін до законодавчих актів з питань інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні;

- у управлінській діяльності – для підвищення ефективності діяльності у сфері інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні;

- у освітній діяльності – в навчальному процесі під час підготовки фахівців у

галузі знань Публічне управління та адміністрування, зокрема в ході викладання навчальних дисциплін «Сталий розвиток суспільства та глобалістика», «Концептуальні та організаційно-правові засади забезпечення національної безпеки», «Європейська, євроатлантична інтеграція та національна безпека», «Національна та громадська безпека» (Додаток D).

Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано здобувачем самостійно. Отримані теоретичні положення та сформульовані на їх основі пропозиції і рекомендації одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені на п'яти науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема: Всеукраїнській науковій конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу» Хмельницький національний університет (Хмельницький 17 квітня 2024 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2024: публічне управління та державна служба» КНУ (Київ, 20 берез. 2023); Круглому столі «Нові тенденції у підготовці здобувачів освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» КНУ (Київ, 23 березня 2023); Міжнародній науково-технічній конференції аспірантів та молодих вчених «Наукова весна» Національний технічний університет Дніпровська політехніка (Дніпро 1-3 березня 2023); Міжнародній науково-практичній конференції «Захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки як спільна справа держави та Українського народу» КНУ (Київ, 24 березня 2023).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображено у 6 наукових працях, зокрема у 4 статтях у наукових фахових виданнях з державного управління та 5 тезах доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінок, з них основний текст – 184 сторінок, список використаних джерел налічує 223 найменувань, – 25 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

1.1 Понятійно-категоріальний апарат дослідження державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні

В умовах трансформації вітчизняного законодавства та реформи виконавчої влади, залишаються не повною мірою вирішеними питання доктринального значення поняття «забезпечення національної безпеки на регіональному рівні», зокрема комплексності його визначення, окремих складових національної безпеки на регіональному рівні, а також механізмів її забезпечення. Для ґрунтового дослідження питань національної безпеки на регіональному рівні доцільно проаналізувати наукові підходи до визначення базових понять безпекознавства.

Національна безпека є досить складним соціальним явищем та водночас комплексною характеристикою життєдіяльності людини (індивіда), суспільства та інститутів держави. Однією з найважливіших особливостей щодо її забезпечення в сучасних умовах державотворення є стрімке зростання переліку та інтенсивності небезпек міжнародній та національній безпеці, які набули системного характеру [72, с. 7].

Аналіз теоретичних засад державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні вимагає необхідності проаналізувати такі наукові категорії як: «безпека», «національна безпека», «небезпека», «ризик», «загроза», «шкода», «механізм державного управління», «регіональний рівень».

Загальні та галузеві питання безпекової політики України в своїх працях досліджували В. Білоус [74], О. Бригінець [12], В. Залізнюк [30], В. Ліпкан [56], Н.Нижник [74], Є. Кобко, А. Даугуле [40] та інші науковці у сфері державного управління та адміністративного права. На особливу увагу при цьому сьогодні необхідно звернути на наукові доробки представників київської наукової школи державного управління: Г. П. Ситника, М. Г. Орла, Д.В. Неліпи, Є.О. Романенка, Л.М. Шипілова [31, 72, 165, 166, 194].

Розкриття сутності соціального явища, яке визначають поняттям «національна безпека», залишається актуальною проблемою в теорії національної безпеки та теорії публічного управління та адміністрування [72, с.80].

Безпека є інтегрованою категорією, яка ґрунтується на загальнолюдському природному праві на безпеку, що знайшло своє юридичне оформлення на конституційному рівні і деталізовано у чинному законодавстві, та якій притаманні певні особливості.

Наголосимо, що Конституція України містить наступне принципове положення: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» (ст.50) [49].

Також, у Законі України «Про національну безпеку» зміст поняття «національна безпека» трактується як «... захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз ...» [130].

Аналізуючи процеси, які сьогодні відбуваються у галузі безпеки, варто зауважити, що саме дієвий управлінський механізм управління у цій сфері є запорукою здійснення успішної охорони у сфері її практичного забезпечення. Діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні,

своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз безпеки, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації.

Державне управління в широкому сенсі виражається у встановленні державою загальних правил поведінки учасників суспільних відносин, їх коригування залежно від зміни умов. Його суб'єктами можуть бути законодавчі органи, органи виконавчої влади, певний вплив мають і судові органи. Характеристика органів державної влади, управління й недержавних інституцій, наділених відповідними повноваженнями, їх правовий статус та взаємодія є одним з важливих питань державного управління у сфері забезпечення безпеки.

Суть поняття «безпека» полягає в можливості або здатності протистояти різноманітним небезпекам, загрозам, впливам, ризикам [19, с.11]. Найчастіше безпеку трактують як такий стан, коли немає небезпеки, тобто чинників і умов, що загрожують існуванню безпосередньо індивіда або їх спільноті у формі сім'ї, населеного пункту або держави. Людина одночасно є і об'єктом, і суб'єктом безпеки. Людина, її життя і здоров'я, права і свободи є основою всієї системи безпеки.

Поняття «небезпека» охоплює такі складові: наявність об'єктивної можливості заподіяння негативного впливу на певний об'єкт або процес, у результаті чого може бути спричинено шкоду чи збитки; імовірність зростання масштабів такої шкоди та/або зменшення рівня корисності (вигоди); а також стан, за якого відсутня належна захищеність життєво важливих ресурсів суб'єктів від ризику зниження їх корисності або заподіяння шкоди [72, с.107].

Сучасні уявлення про феномен безпеки є досить різними, що, безумовно, знаходить відображення і в керівних документах з питань забезпечення національної та міжнародної безпеки. Це, у свою чергу, приводить до появи альтернативних інтерпретацій сутності безпеки як суспільно-політичного явища. Їх можна звести до таких груп [72, с.20]:

- безпека розуміється як відсутність небезпеки об'єкта;
- безпека розглядається як невід'ємна властивість системи;
- безпека розглядається як результат специфічної діяльності передусім державних інститутів;
- безпека розглядається як певний стан, зокрема: відносин між тими чи іншими суб'єктами, за якого їхньому існуванню та розвитку не загрожує військова, економічна, екологічна або інша небезпека; соціальної системи, за якого забезпечується її нормальне функціонування і прогресивний розвиток; держави (як соціальної системи), за якого вона здатна успішно протистояти силовому тиску ззовні або адекватно відреагувати на збройний заколот у країні тощо; коли досягнуто бажаний (прийнятний) рівень взаємовідносин між об'єктами, які одночасно можуть бути об'єктами і суб'єктами небезпеки відносно один одного (наприклад, так звана стратегічна стабільність); стійкості, стабільності суспільного організму стосовно будь-яких спроб силового тиску на нього.

Безпека досить часто трактується як здатність об'єкта зберігати при наявності деструктивних, дезорганізуючих впливів (зовнішніх та/або внутрішніх) свої найважливіші, системоутворюючі властивості, основні характеристики та параметри, втрата яких може призвести до того, що об'єкт втрачає свою сутність, перестає бути самим собою. Ряд дослідників під безпекою розуміє систему гарантій, що забезпечує явищу його нормальний розвиток.

Сучасне розуміння цього поняття дає «Великий тлумачний словник сучасної української мови», який трактує «безпеку» як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [14].

Наприклад, Л. Коженювські зазначає, що безпека — це той стан системи, коли вона здатна до виживання й розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, в умовах дії факторів, що є непередбачуваними та важко прогнозованими [43, с. 147-154].

У юридичній літературі поняття «безпека» також тлумачиться як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози. Відповідно, при розкритті поняття «безпеки» необхідно уникати впевненості у «відсутності небезпеки» [12; с. 9].

Незважаючи на те, що безпека не є чимось предметним (матеріальним), це своєрідна характеристика і необхідна умова життєдіяльності об'єктів реального світу» [74, с.6]. Основним суб'єктом системи національної безпеки як однієї з базових категорій безпеки є людина. Особиста безпека — це стан захищеності інтересів людини від чинників небезпеки на рівні особистих інтересів та потреб [74, с.206].

Не випадково, що серед загроз національній безпеці України особливо наголошено на загрозі низького рівня життя населення, падіння рівня його здоров'я, тенденції моральної деградації, неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів.

У політологічній, юридичній науці та науці державного управління виділяється також політична безпека, економічна безпека, екологічна безпека, соціальна та соціально-демографічна безпека, воєнна безпека, інформаційна безпека, радіаційна та технологічна безпека.

Таким чином, безпека — це певний стан, що забезпечується суб'єктами безпеки від суспільного небезпечного діяння (посягання, впливу) та інших шкідливих явищ соціального техногенного й природного характеру шляхом використання системи заходів і способів, передбачених у законі.

Категорія *безпека* є набагато ширшою за поняття, які використовують окремі галузі національного права. Особиста безпека людини поряд з її життям та здоров'ям є одним із базових елементів системи нематеріальних благ, на яких

будується її природне благополуччя. Особиста безпека знаходить свій прояв у різних сферах життєдіяльності людини. Безпеку соціального об'єкта слід розуміти як такий стан, при якому забезпечується його стійке існування в межах встановлених параметрів, зберігається можливість і здатність постановки і досягнення вигідних самому об'єкту цілей. При цьому об'єкт може змінюватися в межах допустимого (заходи або норми), ускладнюватися, змінювати структуру, властивості, але при цьому він повинен зберігати свої цілі, функції і власну ідентичність (зберегти структурну і функціональну цілісність).

Безпека не може існувати без своєї діалектичної протилежності – небезпеки. Більш того, комплекс небезпек присутній завжди. Поняття ж «небезпека» в найзагальнішому плані характеризує такий стан об'єкта, при якому загроза його буття за рахунок розриву або спотворення найбільш істотних зв'язків і відносин в системі перевищує якусь гранично допустиму суб'єктивно встановлену величину. Небезпека виникає тоді, коли об'єкт піддається впливу (зсередини або ззовні) такого виду і такої сили, що механізми його життєзабезпечення стають нездатні підтримувати нормальний режим функціонування, внаслідок чого об'єкт може бути частково або повністю зруйновано (піддатися деструкції) та/або перестати виконувати свої основні функції (піддатися дисфункції). Слід особливо відзначити ту обставину, що не кожна загроза деструкції і дисфункції повинна сприйматися як небезпека, а та і тільки та, реалізація котрої може привести до такого порушення структури об'єкта, при якій він перестає бути структурно цілним, втрачає власну ідентичність, блокується або істотно ускладняється виконання ним своїх основних функцій, тобто порушується його функціональна цілісність. Відповідно, безпека виникає лише як подолання, зняття цієї ситуації.

Отже, ухвалення рішень щодо забезпечення безпеки соціальної системи має базуватися на комплексному аналізі її розвитку та функціонування. Ці процеси можна оцінювати за допомогою різноманітних показників, таких як індикатори та індекси, що відображають якість переходу системи з одного стану

в інший протягом її життєвого циклу, керованість та адекватність реакції на зовнішні впливи. Вихід значень цих показників за допустимі межі може призводити до зниження ефективності управління, невиконання функціональних завдань системи або навіть до часткового або повного руйнування її структури та порушення цілісності. Таким чином, критично важливо постійно відстежувати параметри та індикатори, що визначають рівень безпеки соціальної системи. Це дозволяє своєчасно виявляти загрози, оцінювати їхній вплив і приймати превентивні управлінські рішення. Регулярний моніторинг таких показників забезпечує підтримку стабільності системи та її здатності до адаптації в умовах змінного зовнішнього середовища. Крім того, аналіз індексів безпеки дозволяє визначати пріоритетні напрями корекційних дій і планувати ресурсне забезпечення для підвищення стійкості системи. Застосування системного підходу до оцінки показників життєдіяльності соціальної системи створює основу для ефективного управління ризиками та забезпечення безперервності функціонування [177, с.42].

Ситник Г. П. наголошує, що явище, яке окреслюється концептом «безпека», виступає сутнісною характеристикою буття соціальних систем, оскільки в процесі їх еволюційного розвитку сформувався фундаментальний інстинкт самозбереження живих істот. Його зміст полягає в природній здатності виявляти, ідентифікувати та оцінювати чинники, які потенційно можуть становити загрозу їхньому існуванню. У зв'язку з цим феномен, що визначається поняттям «небезпека», набуває ознак соціокультурного явища, характеризується об'єктивно-суб'єктивною природою та є невід'ємною властивістю буття соціальних систем. [177, с.85].

В цілому стан безпеки відзначається ступенем мінімізації ризиків. Наприклад, Ю. Кунєв вважає, що термін “безпека” означає відсутність небезпеки, неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю будь-якої шкоди системі [53, с. 3-8].

Такі ризики усунути взагалі не можливо, але для належного стану безпеки необхідно досягнути результату їх оптимального зменшення. У сучасній науковій літературі неоднозначно трактуються суть ризику, його властивості й елементи, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних чинників. Розмаїття думок пояснюється, зокрема, багатоаспектністю цього явища, практично повним його ігноруванням у чинному господарському законодавстві, недостатнім використанням у реальній економічній практиці й управлінській діяльності.

Під особистою безпекою, як видається, можна розуміти відсутність будь-якої загрози або ризику для людини, що може виходити від будь-кого або будь-чого. Об'єктом впливу шкідливих явищ навколишнього середовища може бути фізична (тілесна) оболонка людини, психологічна (вольова, інтелектуальна) сфера, психічна сфера, спадково-генетичний апарат людини. Особиста безпека як органічний елемент вміщує в собі право особи перебувати у стані відсутності можливої загрози. Це право має суб'єктивний характер, воно пов'язане з особистістю носія цього права. Інакше кажучи, особистою безпекою є те, що у конкретний час така особа вважає для себе безпечним [167, с.210-211].

А. Б. Качинський пропонує використовувати поняття «ризик» як міру (ступінь) «небезпеки», як розрахункову кількісну оцінку ймовірного розміру шкоди (збитку) національній безпеці в разі настання небажаної події (виникнення небажаної ситуації) [35]. До таких подій, зокрема, належать війни, катастрофи, політичні, фінансово-економічні та інші кризові явища. Відтак у цьому контексті «ризик» постає як кількісне вираження небезпеки реалізації загроз національним інтересам і національній безпеці, що виникає внаслідок настання або потенційної можливості настання відповідної події чи ситуації. [35].

Якщо розглядати чинники небезпеки як такі, що знаходять вияв у природному, соціальному та техногенному оточенні людини, то це дає можливість чітко визначити базові рівні безпеки: людина – природа; людина – суспільство, людина – цивілізація (технологічно-інформаційне оточення).

Кожному із визначених рівнів безпеки відповідає специфічний характер тих сукупних чинників, що визначають можливості забезпечення та здійснення особистої безпеки. Зазначені шкідливі чинники мають прямий вплив на фізичний стан людини, на стан здоров'я та в кінцевому підсумку на її життя. Проте негативний вплив шкідливих чинників навколишнього середовища може спричинити не лише шкідливі наслідки. Ми вважаємо, що небезпечним та шкідливим є і ймовірність загрози або ризику її виникнення для особи за конкретних умов. Крім того, негативні наслідки впливу навколишнього середовища можуть бути і віддалені у часі, а іноді і не стосуватись безпосередньо особи, яка перебувала під певним негативним впливом. Наприклад, наслідки радіаційного опромінення впливають на здоров'я не тільки ураженого, але і його нащадків.

У науковій літературі неоднозначно трактуються суть ризику, його властивості й елементи, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних чинників. Розмаїття думок пояснюється, зокрема, багатоаспектністю цього явища, практично повним його ігноруванням у чинному господарському законодавстві, недостатнім використанням у реальній економічній практиці й управлінській діяльності. У словнику Н. Вебстера «ризик» визначається як «небезпека, можливість збитку чи втрат» [218].

Поняття "ризик" пов'язане з можливістю настання якоїсь події негативного характеру та обсягом шкоди, якої може бути завдано об'єкту (суб'єкту). Тому кількісно визначений ризик може слугувати мірою для оцінки рівня небезпеки, а, отже, оцінки загрози і виклику національному інтересу [177, с.115].

Аналізуючи поняття “ризик”, слід зазначити, що ризик — загальнонаукове поняття, інтегральний показник, у якому поєднуються оцінки як імовірності реалізації рішення, так і його наслідків [34, с. 12-18].

Варто відмітити, що ризик — складне явище, яке має безліч розбіжних, а іноді й протилежних реальних обґрунтувань і зумовлює можливість існування кількох визначень поняття ризику з різних поглядів. Ризик — можливість

небезпеки або дія навмання у сподіванні сприятливого результату, або ймовірність виникнення збитків чи недоодержання доходів порівняно із прогнозованим варіантом у результаті здійснення господарської діяльності. Поняттям ризику характеризується невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків

Ризик — це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є можливість кількісно та якісно визначити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі й відхилення від мети. Під ризиком прийнято розуміти ймовірність (загрозу) втрати суб'єктом господарювання частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи ймовірність появи додаткових витрат у результаті здійснення певної операційної та фінансової діяльності. [183].

Таким чином, поняття «ризик» можна визначити як імовірність виникнення небезпеки втрати ресурсів або недоодержання доходів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів. Разом з тим ризик завжди позначає імовірнісний характер результату. При цьому під словом “ризик” найчастіше розуміють вірогідність здобуття несприятливого результату (втрат), але його можна описати і як вірогідність отримати результат, відмінний від очікуваного. У цьому сенсі стає можливим говорити і про ризик збитків, і про ризик надприбутку.

Ризик відображає імовірні фінансові втрати, прямі або непрямі, або ризик неуніфікованого застосування певних нормативних положень [219, с. 115] тому є категорією, яка поєднує всі складові, що формують потенційну небезпеку: імовірність, чинники, наслідки. Утім поняття «ризик», складовою якого є невизначеність, поєднує в собі як реальну небезпеку, так і потенційну, яка може й не реалізуватися. Крім того, ризик може бути динамічним, тобто таким, результатом якого можуть стати як втрати, так і вигоди.

Слід зазначити, що у фаховому дискурсі з питань національної безпеки поширеним є розмежування різних типів загроз. Зокрема, виокремлюють

об'єктивні загрози, які виникають або існують незалежно від цілеспрямованої діяльності людини (наприклад, природні катастрофи); суб'єктивні загрози, зумовлені свідомою та цілеспрямованою діяльністю людей; уявні загрози, що є наслідком хибної інтерпретації або неправильної оцінки інформації, коли загроза сприймається як реальна за її фактичної відсутності; потенційні загрози, які можуть бути реалізовані за певних умов; а також реальні загрози, що вже реалізуються або здатні реалізуватися в будь-який момент часу [177, с.108].

Отже, безпеку можна трактувати як стан, у якому ризик (небезпека) є несуттєвим, тобто рівень загрози системі (об'єктові) прийнятний. Звісно, такий стан може бути досягнутий лише за умов управління ризиком і вжиття відповідних заходів щодо його подолання: уникання, попередження, прийняття, оптимізації.

Як уже зазначалося, небезпека проявляється у вигляді загроз. Реальний негативний результат ризику розкривається через поняття «загроза» [217], тому термін «небезпека» характеризує можливість появи будь-яких загроз технічного, природного, економічного, інформаційного або соціального характеру. Отже, термін «небезпека» близький до поняття «загроза».

Становить інтерес думка А. Б. Качинського, який переконаний, що загроза є явищем, пов'язаним із прогнозованими, проте неконтрольованими небажаними подіями, здатними за певних умов, у визначений момент часу та в межах конкретної території завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити матеріальні втрати та інші негативні наслідки [35;36] . На його думку, поняття "загроза" відображає можливість виникнення деяких умов технічного, природного, економічного або соціального характеру, за наявності яких можуть виникнути несприятливі події та процеси. Таким чином, у А. Б. Качинського ключовим у розкритті поняття "загроза" є те, що передбачається наявність певної можливості (імовірності) виникнення несприятливих умов, які можуть призвести до заподіяння якоїсь шкоди (збитку) [35;36] .

Загроза — це сукупність явищ і дестабілізуючих чинників, що становлять можливу небезпеку не тільки людині, але й суспільству та державі в цілому. Тому профілактика загроз і захист від них — актуальна соціально-економічна проблема, у вирішенні якої держава не може бути не зацікавлена [191].

Загрози тісно пов'язані з такими поняттями, як виклик і вплив - прояв загрози, який потребує реагування з метою попередження або зниження можливої шкоди. Іншими словами, це критична точка загрози, що потребує відповідного реагування, у тому числі й суб'єктів державного управління безпекою держави.

З поняттями «ризик», «небезпека», «загроза» тісно пов'язане поняття «шкода». Якщо ризиком є тільки імовірність можливого негативного відхилення, то шкода є дійсним, фактичним негативним відхиленням. Через шкоду реалізується ризик, набуваючи конкретних вимірюваних економічних ознак.

Шкода визначається як економічна, кількісна категорія, що виражає вартість втрат, збитку, проведених заходів або робіт тощо. У найзагальнішому визначенні шкода — це оцінені наслідки дій, заходів тощо, які призвели чи можуть призвести до зменшення або знищення майнової, немайнової та іншої сфери фізичної чи юридичної особи, суспільства в цілому або держави. При цьому шкода може виникати в результаті як загроз, так і відповідних дій (бездіяльності) органів державної влади.

Перелічені вище складові треба розглядати комплексно, тому що небезпека визначається сукупністю реальних або потенційних чинників, явищ, подій, процесів, які можуть справити негативний вплив і спричинити будь-яку шкоду чи збиток, створити загрозу нормальному функціонуванню держави та її регіонів в основних сферах діяльності. Відтак доцільно окремо розглянути зміст центрального поняття нашого дослідження — «національна безпека», яке сьогодні ототожнюється з «безпекою держави».

Національна безпека - це поняття, що охоплює як певний динамічний стан так і різноманітні заходи, які держава через механізм управління здійснює для

забезпечення захисту свого територіального цілісності, суверенітету, населення, економіки та інших важливих національних інтересів. Вона включає систему політичних, економічних, соціальних та військових заходів, спрямованих на запобігання та протидію загрозам, що можуть шкодити державі.

В.А. Ліпкан визначає національну безпеку, як захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої здійснюється належний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх сферах життєдіяльності держави при виникненні певних негативних тенденцій [56, с. 233].

Національна безпека, за С. Мочерним, є складовою національного суверенітету. Виходячи з наведених визначень, національний суверенітет та його складова — національна безпека — пов'язані з поняттям «інтерес народу», або «національний інтерес». С. Мочерний писав, що поняття «суверенітет» визначається як незалежність держави від інших країн під час здійснення внутрішньої і зовнішньої політики в інтересах народу за одночасного реального втілення прав і окремої особи, і трудового колективу [70, с.3-14].

На думку П. В. Пашка, під національною безпекою слід розуміти стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави, внаслідок якої “забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз національним інтересам» [80].

С. Мочерний дає такі визначення категорії «національна безпека»: найкоротше (внутрішня суть) — комплекс ефективних заходів з боку держави, суспільства (у тому числі громадянського) і особи, за допомогою яких забезпечується захист демократичної системи суспільних відносин, здійснюється їх розвиток в інтересах народу; розгорнуте (з урахуванням основних ознак, властивостей, якісних сторін суті) — система заходів з боку основних суб'єктів суспільства, які забезпечують повновладдя нації на своїй

території в усіх сферах суспільного життя на основі власності на національне багатство [70, с.3-14].

В. Антонов визначає національну безпеку України як загальнонаціональну категорію, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства й держави. Цей стан безпеки гарантує сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення та запобігання реальним і потенційним загрозам, а також нейтралізацію загроз національним інтересам України. На його думку, національна безпека – це не лише захист від загроз, а й активна робота над забезпеченням сталого розвитку в умовах сучасних викликів, що дає змогу зберегти національні інтереси на всіх рівнях [6, с.33].

О. Соснін під національною безпекою розуміє показник здатності суспільства й держави, що захищають національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями), стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку, іншим важливим елементам духовної й матеріальної життєдіяльності; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [178].

О. Мотайло підкреслює, що національна безпека як складне явище являє собою систему взаємопов'язаних елементів, яка включає в себе певну сукупність концептуальних установок і положень, соціально-політичних і правових інститутів і установ, визначених засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози [69, с. 292].

Є. Таран наголошує, що на основі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів можна зробити висновок, що національна безпека України як складна і багатогранна система має кілька основних характеристик, які визначають її ефективне функціонування. Серед цих характеристик – цілісність, відносна самостійність і стійкість, кожна з яких є критично важливою для

стабільності держави в умовах сучасних глобальних і внутрішніх викликів. Цілісність національної безпеки України полягає у забезпеченні суверенітету, територіальної цілісності та неподільності держави. Це гарантує, що країна залишається єдиною і незмінною у своїх політичних та географічних межах, а також зберігає свою незалежність у відносинах з іншими державами. Відносна самостійність або автономність України в контексті національної безпеки потребує забезпечення економічної стабільності та розвитку в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Це також передбачає інтеграцію України у світове співтовариство через активне залучення до міжнародних організацій та угод, що сприяють її політичному й економічному розвитку [182, с. 17-24].

Л. Казакова пропонує розуміти національну безпеку України не тільки з погляду її військового складника, тобто дій держави щодо захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз, а і як діяльність держави щодо забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина в межах національної території та на міжнародному рівні [32, с. 131].

О. Турченко, Ю. Груценко підкреслюють, що «національна безпека» – це найважливіший складник правопорядку та гарантія національного суверенітету держави, гарантія захисту національних інтересів. Як поняття національна безпека має певну універсальність, що виражає ідею єдності станів безпеки, незважаючи на її поліпредметність. Така суперечність може бути усунена шляхом правового закріплення загроз безпеці, їх масштабів, законодавчого визначення способів реагування на загрози, компетенції органів влади щодо їх усунення. Поняття «національна безпека», «державна безпека» і «безпека держави» є семантично схожими, але не тотожними, категорія «національна безпека» є ширшою за категорію «державна безпека» і співвідносяться як ціле і складник [186, с. 72].

Д. Чижов наголошує, що забезпечення національної безпеки як елемента системи забезпечення прав та свобод людини та громадянина залежить передусім від правової політики держави, належного законодавчого забезпечення, координації усіх органів державної влади, інститутів держави і суспільства, що захищають національну безпеку. Тому однією із функцій загальної теорії національної безпеки є належне створення нормативно-правової бази не лише для її забезпечення, але і для забезпечення прав і свобод людини та громадянина [192, с. 100].

Д. Павленко пропонує, що «...національну безпеку загалом і її складники можна розглядати як стан, коли відсутня небезпека, а бажаний рівень національної безпеки – як мету, спосіб або необхідну умову життєдіяльності людини, соціальної групи, суспільства й держави» [79, с. 106].

В. Баліцький підкреслює, що для розгляду та вивчення проблем національної безпеки відправною точкою є поняття «небезпека», якому доцільно дати таке визначення: небезпека – це об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на соціальний організм, унаслідок чого йому можуть бути спричинені будь-які ушкодження чи завдана шкода, що погіршує його стан, надає його розвитку небажаної динаміки або параметрів (характер, темпи, форми, масштаби тощо) [9, с. 187].

Б. Мельниченко та Н.Фігель зазначають, що «...можемо стверджувати, що національна безпека – це багаторівневе й багатокomпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз. Вона тісно пов'язана з усіма аспектами життя людини, суспільства і держави та є складовою їх існування і розвитку» [64, с. 71].

Х. Маркович наголошує на тому, що необхідно підкреслити критичну важливість національної безпеки для кожної держави. Вона забезпечує захист суверенітету, стабільність, економічний розвиток, здоров'я та безпеку громадян, захист національних цінностей, запобігає конфліктам та війнам. Однак, вона

вимагає постійного удосконалення, адаптації до нових викликів та співпраці як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях [60, с. 10–15].

На думку І. Дороніна національна безпека трактується як захищеність інтересів суспільства та кожного індивідуума, що складає населення держави. Мета останньої полягає у забезпеченні безпеки кожній особі та суспільству загалом і є умовою її існування. Тому забезпечення національної безпеки й повинно розглядатись як основна функція сучасної держави [25, с. 146].

Основні аспекти національної безпеки включають: внутрішню безпеку (забезпечення правопорядку, трудової дисципліни та стабільності правовідносин в межах кордонів держави), зовнішню безпеку (захист держави від різноманітних зовнішніх загроз, що включають негативний вплив з боку як інших суб'єктів міжнародних відносин так і приватних корпорацій, та охоплює сферу оборонної політики, дипломатичні зусилля, участь у міжнародних альянсах та співробітництво з іншими країнами для забезпечення колективної безпеки), економічну безпеку (забезпечення стабільного економічного розвитку держави та захисту її економічних інтересів, захист від економічних загроз, таких як фінансові кризи, кібератаки, недобросовісна конкуренція та інші форми економічної шкоди), соціальну безпеку (забезпечення добробуту та безпеки населення різного роду заходи для забезпечення соціальної справедливості, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та боротьби зі злочинністю), кібербезпеку (новітню галузь національної безпеки, що охоплює заходи для захисту інформаційних систем, комп'ютерних мереж, електронних пристроїв та даних від несанкціонованого доступу, кібератак, крадіжки, пошкодження або втрати).

Підкреслимо, що кібербезпека є важливим аспектом сучасного світу, оскільки комп'ютери, мережі та інші цифрові технології використовуються майже у всіх сферах життя, включаючи урядові структури, фінансові установи, медичні системи, промислові підприємства та приватні господарства. Злочинні елементи, терористичні групи, державні актори та хакерські колективи можуть

використовувати кібератаки з метою незаконного отримання чутливої інформації, викрадення коштів, розповсюдження дезінформації, завдання значної шкоди критичній інфраструктурі або порушенню нормальної діяльності держави та громадськості.

Водночас, кібербезпека включає захист інформаційних систем (використання сучасних технологій та методів для захисту комп'ютерних мереж, серверів, баз даних, програмного забезпечення та інших інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу), виявлення та відповідь на ймовірні та здійснювані кібератаки (постійний моніторинг комп'ютерних систем для виявлення потенційних загроз, а також швидке реагування на інциденти, включаючи ідентифікацію, блокування та нейтралізацію загроз).

Під небезпекою для національних інтересів держави розуміють практичні дії однієї держави або групи держав, юридичних чи фізичних осіб, спрямовані на заподіяння шкоди національним інтересам. В одному із досліджень автори вважають, що під небезпекою для національних інтересів слід розуміти не лише практичні дії, а й дії чи навіть наміри, що несуть потенційну загрозу заподіяння шкоди національним інтересам [80].

Таким чином, національна безпека – це таке поєднання внутрішніх і зовнішніх обставин, що впливають на життя держави, при якому відсутні загрози критичного характеру і в той же час зберігається повноцінна здатність держави адекватно реагувати на ці загрози, якщо вони виникнуть.

Отже, враховуючи вищевикладене, національна безпека — це система ефективних економічних, правових, політичних, ідеологічних та інших заходів у всіх сферах національної безпеки, які забезпечують стабільний розвиток цих сфер у їх взаємодії в інтересах народу й дають йому можливість здійснювати соціальний контроль над ефективністю цих заходів та їх втіленням в безпеці, пов'язані з прагненням і бажанням держави досягти стабільного й безпечного стану та містять у собі потреби в захисті від економічних, екологічних, технологічних, соціально-економічних та інших небезпек з боку навколишнього

середовища й упевненість у тому, що пріоритетні потреби держави і людини задовольнятимуться.

Метою безпеки є комплексний і системний результат впливу на потенційні та реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження й виявлення та нейтралізації ризик-чинників, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку.

Визначивши таким чином поняття «безпека», перейдемо тепер до аналізу сутності та змісту поняття «інформація». Сучасний стан та динаміка розвитку інформаційного середовища зумовлюють ідентифікацію інформації як одного з найважливіших ресурсів функціонування соціуму. Інформацію широко використовують у всіх сферах суспільного життя, що пояснюється її різноманітністю та диференційованою прикладною значимістю.

Так, Т. Субіна стверджує, що основною сферою використання інформації є в тому числі й органи державної влади [181, с. 22].

Процес управління будь-якою державою здійснюються на основі прийняття управлінських рішень, для обґрунтування яких і використовується значний масив інформації. Її збір, обробка та систематизація дозволяють чітко визначити цілі та засоби досягнення поставленої мети. Тому робота з інформацією передбачає її збір, збереження та захист від несанкціонованого втручання.

Наприклад, у екологічному праві безпеку населення, матеріальних об'єктів, навколишнього середовища визначають як відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з заподіянням будь-якої шкоди. А тому під екологічно небезпечною діяльністю нормативно визначаються такі її види, що характеризуються певним рівнем екологічного ризику, тобто становлять потенційну загрозу для довкілля, життя і здоров'я людини, підлягають обов'язковій екологічній експертизі та екологічному ліцензуванню, переліки яких встановлюються КМУ або іншим уповноваженим органом державної

виконавчої влади. Звідси випливає логічний висновок, що «...безпека передбачає ризик допустимий, тобто у певних межах або рівнях, що має важливе методологічне значення. Це означає, що, по-перше, ризик має бути до певної міри дозованим, регульованим, як з погляду можливих техногенних навантажень, так і власне природних, стихійних загроз. По-друге, очевидно, що безпека є певним технічним, економічним та соціальним станом, за якого регулюються чи мають регулюватись відповідні рівні ризику. По-третє, допустимий ризик має забезпечувати будь-яку можливість відвернення заподіяння шкоди, оскільки недопустимий ризик відповідно пов'язується з її настанням...» [5, с.21].

Ці технології вже відбиваються на повсякденному житті людини. Якщо минуле століття відкрило широкі перспективи та загрози «атомної ери», то наше сьогодення органічно пов'язане із досягненнями молекулярної біології, генетики та медицини. Водночас, ціною різноманітних наукових досягнень стає пропорційне зростання небезпеки втрати контролю за природними та «лабораторними» джерелами біологічної небезпеки [81, с. 486-492].

З позицій управлінської науки можемо сформулювати таке визначення біологічної безпеки, як елементу національної безпеки, стану захищеності населення держави, інфраструктури та навколишнього середовища від впливу небезпечних або потенційно небезпечних факторів, при якому через систему заходів спрямованих на оцінку ймовірних ризиків забезпечується допустимий рівень біологічної небезпеки.

Динамічний розвиток суспільних відносин у всіх сферах актуалізує завдання перед сучасною наукою управління щодо удосконалення існуючих та розробку нових механізмів, які дозволять забезпечити найбільш ефективно досягнення мети.

Концептуальні основи механізмів державного управління розкрито в працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних учених з публічного управління та адміністрування як В. Авер'янов [1], О. Амосов[4], Г. Астапова [8],

В. Бакуменко [20], І. Булеєв [13], О. Єрмоєнко-Григоренко [28], О. Ковалюк [42], В. Коломийчук [45], О. Коротич [51], В. Малиновський [58] та інших. Слід зазначити, що наукові засади механізмів державного управління (поняття, структура, класифікація) на сьогоднішній день опрацьовані на високому рівні, в той час як питання удосконалення існуючих механізмів державного управління біологічною безпекою є малодослідженим.

Ключовим елементом дефініції «механізм державного управління» є поняття самого механізму. «Механізм» із грецької мови перекладається як «зброя, машина» і на сьогодні має такі основні значення: пристрій для передачі і перетворення рухів, у якому рух одного або декількох елементів викликає певні рухи решти; внутрішній пристрій, внутрішня будова машини, устаткування; сукупність станів і процесів, з яких складається будь-яке фізичне, хімічне, фізіологічне, економічне, психологічне явище; система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності [27, с.355-371].

Так чином, термін механізм є загальною назвою для системи, концепцій, моделей або методів. Механізм управління – центральна та багатогранна управлінська категорія. Так, В. Авер'янов наголошує, що складовими елементами зазначеного механізму є: 1) система органів виконавчої влади; 2) сукупність правових норм, що регламентують організаційну структуру системи органів виконавчої влади і процеси її функціонування та розвитку. Через механізм державного управління здійснюється реалізація влади (владних відносин). З позицій адміністративного права, суб'єктом зазвичай, визначають учасника суспільних відносин, який має суб'єктивні права та виконує суб'єктивні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами [1, с. 214–215].

В. Бакуменко, В. Князев зазначають: «Механізми державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених завдань. Комплексний механізм

державного управління визначається як система політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління. Схема реального механізму державного управління містить завдання, рішення, впливи, дії, результати» [20, с.116].

П. Єгоров, Ю. Лисенко натомість наголошують: «Механізм управління – це система формування мети і стимулів, які дають змогу перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних та духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його остаточних результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів. Ядром організаційно-економічного механізму є система стимулів, яка поділяється на дві підсистеми: командно-адміністративні стимули, які примушують до праці; соціально-економічні, що зацікавлюють працівників до високоефективної роботи» [54].

В. Малиновський наголошує, що механізми державного управління – сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію мети державного управління [58, с.103].

Під механізмом управління, таким чином, розуміють сукупність системних взаємопов'язаних між собою елементів, що при впливі на один або декілька з них спричиняє певну зміну інших елементів системи або порядок їх функціонування, що, в свою чергу, викликає очікувані процеси (наслідки) в об'єктах управління [67, с.15].

Слід зазначити, що як на рівні теоретичного узагальнення, так і на практиці виокремлюють такі види (структурні елементи) механізмів державного управління: інституційний, суспільно-політичний, адміністративний, організаційний, правовий, економічний, фінансовий, бюджетний, соціально-психологічний та інші, кожен з яких здійснює відповідний регулятивний вплив на об'єкти управління. На практиці необхідним є використання всіх зазначених системних складових механізму державного управління, комбінація яких залежить від конкретної сфери та об'єкта впливу.

На підставі аналізу представлених визначень можемо узагальнити, що *механізм державного управління на регіональному рівні* – це комплексна організаційно-управлінська система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених завдань, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним ресурсним забезпеченням.

Це в свою чергу дає можливість запропонувати наступне визначення механізмів державного управління на регіональному рівні як систему політичних, інституційних, організаційних, правових, економічних та соціальних засобів впливу органів державного управління, спрямованих на досягнення стану захищеності населення держави, інфраструктури та навколишнього середовища від дії небезпечних або потенційно небезпечних факторів, при якому забезпечується допустимий рівень безпеки у різних сферах, створюються умови контролю ризиків, недопущення їх негативного прояву та/або подолання їх деструктивних наслідків. Наголосимо, що наукові підходи до класифікації загроз національної безпеки на регіональному рівні є предметом нашого аналізу у наступному підрозділі наукового дослідження.

Національна безпека – це динамічний процес (об'єктивна сторона) та його результат (об'єкт оцінки) обумовлений ефективним виконанням завдань органів публічного управління на загально-державному та місцевому (регіональному) рівнях у сфері протидії загрозам та недопущенню (мінімізації) завданню шкоди суспільним та індивідуальним інтересам, пов'язаний з активною взаємодією таких органів та їх посадових осіб з інституціями громадянського суспільства.

Визначення забезпечення національної безпеки держави як динамічної функціональної системи, яка постійно працює в режимі реального часу щодо відображення та протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечуючи державі успішну реалізацію її інтересів та цілей дозволяє представити її як сукупність органів, сил і засобів держави, інститутів громадянського суспільства, громадян, які реалізують національні інтереси та вирішують у

межах своєї компетенції, визначеної національним законодавством та нормами міжнародного права, завдання щодо адміністративно-правового забезпечення національної безпеки шляхом мінімізації можливої шкоди з боку деструктивних чинників.

Регіональна складова національної безпеки – це відповідний стан обумовлений ефективним виконанням завдань органів публічного управління на місцевому (окремий територіальний кластер) та регіональному (об'єднання декількох місцевих кластерів) рівнях у сфері протидії загрозам та недопущенню (мінімізації) завданню шкоди суспільним та індивідуальним інтересам, пов'язаний з активною взаємодією таких органів та їх посадових осіб з інституціями громадянського суспільства та обумовлений особливостями загроз для національної безпеки на регіональному рівні.

1.2 Наукові підходи до класифікації загроз національної безпеки на регіональному рівні

Важливим елементом дослідження виступає категорія «загрози». Для систематизації наукових уявлень у досліджуваній сфері, необхідно, перш за все, з'ясувати сутність терміну «загроза» та «загроза регіональній складовій національної безпеки».

Так, загроза (від англ. *Threat*) являє собою будь-які обставини або події, що можуть бути причиною порушення політики безпеки інформації і/або нанесення збитків автоматизованій системі. Спробу реалізації загрози називають атакою [77].

Характеризуючи чинники, які справляють вплив на національну та міжнародну безпеку, широко вживаються і такі поняття, як «ризик» та «виклик». При цьому деякі дослідники часто ототожнюють поняття "виклик" з поняттям «загроза», а поняття «загроза» – з поняттям «небезпека». Зокрема, у керівних документах з питань національної безпеки у США, трапляються усі

вищезазначені поняття [177, с.106]. Під загрозою (в загальному) розуміють потенційно можливу подію, дію (вплив), процес або явище, які можуть спричинити шкоду чиймось інтересам. Тепер розглянемо погляди науковців на трактування сутності «загрози».

Отже, дослідження сутності категорії «загроза», дозволяє стверджувати, що науковці досить часто вважають її похідною від поняття «небезпека». Так, якщо небезпека визначається переважно як потенційна можливість деструктивного, дестабілізуючого впливу сукупності чинників на стан об'єкта дослідження, то загрозу розуміють як реальну можливість настання негативних наслідків. Тобто має місце переростання «небезпеки» у «загрозу». Тому, загроза біологічній безпеці є сукупністю умов і факторів, що створюють реальну небезпеку порушення безпеки.

У межах інституційного підходу національна безпека, визначає здатність нації, до самозбереження, самовідтворення та розвитку. Людина суспільство та держава є одночасно суб'єктами та об'єктами забезпечення національної безпеки, а реалізація національних інтересів є необхідною умовою забезпечення даної безпеки.

Інституційні загрози національній безпеці являють собою об'єктивно та суб'єктивно існуючу можливість руйнування національного суверенітету та державності, самобутньої культури та способу життя, традиційних форм ідентифікації людини та нації будь-якими засобами: політичними, юридичними, соціокультурними, терористичними та воєнними.

Загрози національній безпеці знаходять свій прояв на регіональному рівні, вимагаючи комплексу відповідних заходів з моніторингу та реагування на них. Загрози – це небезпеки, що практично реалізуються.

Під загрозою розуміють потенційно можливу подію, дію (вплив), процес або явище, які можуть спричинити шкоду чиймось інтересам. У цьому контексті Н. Різник зауважує, що загроза виникає у тому випадку, коли відбувається

безпосередня дія негативних факторів впливу на стан безпеки досліджуваного об'єкта, порушуючи його рівновагу [171, с. 122].

Ефективна протидія загрозам національній безпеці України на регіональному рівні пов'язана з необхідністю їх класифікації, що слугує засобом систематизації та формування перспективних планів протидії конкретним негативним проявам.

Численні класифікації загроз національній безпеці характеризуються різними класифікаційними ознаками, серед яких виділяються: суб'єктні (загрози безпеки особистості, суспільству, державі, нації тощо), діяльнісні (військова, економічна, правова, політична, демографічна, культурна, релігійна), ціннісні (свобода, солідарність, справедливість, рівність, толерантність тощо).

У теорії державного управління загрози національній безпеці класифікуються таким чином: за місцезнаходженням джерела небезпеки (зовнішні та внутрішні загрози); за масштабами можливих наслідків (загальнонаціональні, регіональні, локальні, поодинокі); за ступенем сформованості загрози (потенційні, реальні); за ступенем суб'єктивного сприйняття (завищені, занижені, мінімальні, адекватні); за сферами життєдіяльності (загрози в економічній, політичній, оборонній, міжнародній, соціальній, інформаційній, науково-технічній, екологічній, культурній і духовній сферах). Отже, відповідно до фундаментальних дослідницьких основ наукового аналізу – принципів об'єктивності, системності й цілісності, функціоналізму та причинності розробники документів, у яких визначаються загрози національній безпеці, повинні були врахувати всі ці класифікації [83, с. 35–36].

Варто зауважити, що фахівці у сфері національної безпеки часто розрізняють різні види загроз, зокрема:

- об'єктивну – виникає чи існує незалежно від цілеспрямованої людської діяльності – наприклад, природна катастрофа;
- суб'єктивну – виникає внаслідок цілеспрямованої діяльності людей;

- уявну – є результатом неправильної оцінки інформації, внаслідок чого загроза інтерпретується як об'єктивна реальність за її відсутності;
- потенційну – може бути реалізована за тих чи інших обставин;
- реальну – вже здійснюється або може бути здійснена (реалізована у будь-який момент часу) [177, с.108-109].

В окремих сучасних дослідженнях мова йде про те, що аналіз ризику, а саме – його виявлення, дослідження, розрахунок прогнозних оцінок, підготовка пропозицій щодо його зменшення, тобто ймовірного розміру шкоди (збитку) для національної безпеки в разі настання небажаної події (виникнення небажаної ситуації) тощо, можливий як у статистичному, так і в динамічному розумінні [177, с.113].

Далеко не всі теоретичні підходи до класифікації знаходять своє відображення у законодавчих актах. Відповідно, аби практично здійснити класифікацію загроз національній безпеці України на регіональному рівні використаємо аналіз діючих нормативно-правових актів у відповідній сфері.

В першу чергу йдеться про Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відповідно до нього загрози національній безпеці України - явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України.

У зазначеному законі йдеться про такі види загроз національній безпеці в цілому:

- воєнні загрози (пункт 2 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»);
- загрози невоєнного характеру (пункт 4 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»);
- реальні та потенційні загрози (пункт 9 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»);

- загрози кібербезпеці України та потенційно можливі кіберзагрози (пункт 21 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»);
- воєнно-політичні загрози та виклики (пункт 22 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»);
- актуальні загрози (пункт 23 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»);
- актуальні воєнно-політичні загрози та виклики (пункт 24 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [130].

Водночас, у Стратегії національної безпеки України йдеться про «поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов» [157], у Стратегії воєнної безпеки України про «загрози нападу, небезпеки державній незалежності України» [154], а у Стратегії кібербезпеки України про «кібербезпеку» [156].

Небезпеки реалізації національних інтересів з огляду на сутність понять «виклик», «загроза» та ймовірність (ризик) виникнення умов, за яких формується потенціал протидії реалізації національним інтересам, можуть бути за ступенем їх негативного впливу на реалізацію інтересу розміщені в такій послідовності (ієрархії):

- потенційний виклик (накопичення певного потенціалу протидії реалізації національним інтересам є, але ризик нанесення шкоди національній безпеці не є очевидним);
- реальний виклик (формування потенціалу протидії реалізації національних інтересів завершилося, і ризик нанесення шкоди національній безпеці стає очевидним);
- потенційна загроза (шляхом офіційних політичних, економічних чи інших дій, без застосування засобів збройної боротьби завдається шкода національній безпеці, масштаби якої не зачіпають життєво важливих національних інтересів, але ризик нанесення такої шкоди є очевидним);

- реальна загроза (завдання шкоди життєво важливим національним інтересам без використання засобів збройної боротьби є очевидним; масштаби шкоди мають локальний характер, але ризик, що вони набудуть комплексного характеру, є значним);

- реальна небезпека (найвищий ступінь загрози, коли ризик завдання максимально великої шкоди життєво важливим національним інтересам є найвищим, тобто шкода набуває комплексного характеру, війна розпочалася або може розпочатися в будь-який момент) [177, с.116-117].

Стає очевидним, що закріплені на нормативному та доктринальному рівні підходи є недостатніми та практично не включають сучасних регіональних особливостей, що призводить до можливого виходу з під моніторингу та контролю окремих загроз та викликів.

Наприклад, абсолютно не враховуються такі виклики, як: *колабораційні та корупційні загрози, загрози явні та приховані, біологічні та інформаційні загрози та загрози екологічного характеру, зовнішні та внутрішні загрози з врахуванням регіональної специфіки та особливого положення регіону.*

Зазначене дозволяє наголосити на необхідності продовження дослідження питання класифікації загроз національній безпеці України на регіональному рівні з метою формування ефективного механізму забезпечення безпеки як систему організаційно-економічних та правових заходів впливу на запобігання загрозам.

Біологічні загрози, пов'язані з інфекційними хворобами і їх збудниками, мають глобальний характер та активно впливають як демонструє практика життя на повсякденне життя та сферу публічного управління. Спалах хвороби Covid-19 дала людству жорстокий урок – інфекційні захворювання сьогодні стали найнебезпечнішим ризиком. В умовах активної міграції та розвинених туристичних потоків інфекційні спалахи перестали бути локальними, а стали глобальною проблемою.

Біологічна безпека є важливою проблемою світової спільноти. Актуальність її визначається загрозами, що виходять від інфекційних хвороб і їх збудників, що набувають в сучасному світі глобальний характер [204].

До недавнього часу основний зміст біологічної безпеки було пов'язано, головним чином, з питаннями санітарно-епідеміологічного благополуччя населення, що в концепції біологічної безпеки сьогодні відповідає її «вузького формату» [59]. Сучасний етап еволюції поглядів на біологічну безпеку характеризується істотним розширенням її основного змісту, що стало наслідком виникнення загроз, здатних створити в сфері охорони здоров'я надзвичайні ситуації, масштаб яких можна порівняти з загрозою національної і міжнародної безпеки [61, 62].

Класифікація біологічних загроз в даний час включає перелік небезпечних біологічних факторів як природного походження (інфекційні захворювання, які повертаються, та нові, що з'являються на нових територіях, природно-вогнищеві), так і штучного походження, обумовлені професійною діяльністю людини (ускладнення і інтенсифікація дослідних робіт з використанням біологічних патогенних агентів, неконтрольоване вивільнення або поширення живих організмів з невстановленими механізмами впливу на екосистеми, збільшення кількості біологічно небезпечних об'єктів з гранично допустимими або повністю вичерпаними технічними та технологічними ресурсами, аварії на об'єктах, де проводяться роботи з патогенними мікроорганізмами).

Окреме місце відводиться біологічним загрозам, викликаним актами навмисного використання біологічних патогенних агентів (біоагресія, біотероризм, «екологічні» війни). Саме цей вид загроз, як найменш контрольованих, на думку багатьох фахівців, становить найбільшу небезпеку для людства [214]. Провідні фахівці в сфері біологічної безпеки прогнозують також можливу появу принципово нових загроз, пов'язаних з передовими біотехнологіями (геномних, постгеномних), і створенням біологічної («молекулярної зброї») зброї нового покоління. Тому, на нашу думку, особливої

актуальності набуває питання класифікації видів біологічних загроз з метою їх систематизації та подальшого упорядкування інструментів державного управління щодо протидії таким загрозам.

Речовини біологічної природи, які можуть поширюватись як природним шляхом, так і шляхом навмисного розповсюдження (біологічна зброя, біологічний тероризи), викликають хвороби і смерть людей, тварин і рослин, та здатні впливати на якість суспільного життя в цілому, здійснюючи психологічний вплив на населення, перешкоджаючи економічному розвитку країн, ускладнюючи політичну обстановку в світі [38, с. 179-182].

Дестабілізація обстановки в окремих державах і регіонах; підлив глобальної та регіональної стабільності; розгортання (нарощування) військових контингентів іноземних держав (груп держав) на територіях держав, суміжних з Україною, а також у прилеглих акваторіях, в тому числі для політичного і військового тиску Україну, - реалії сьогодення [46, с.231]. Зберігається ризик збільшення числа країн-власників ядерної зброї, поширення і використання хімічної зброї, а також невизначеність щодо фактів володіння іноземними державами біологічною зброєю, наявності у них потенціалу для її розробки та виробництва.

Загроза використання речовин біологічної природи в терористичних цілях вимагає від сфери охорони здоров'я високого рівня готовності до виявлення найбільш небезпечних агентів. Глобалізація світових політичних, економічних, промислових, міграційних процесів, розвиток біотехнологій диктують необхідність вдосконалення системи біологічної безпеки держави. Одна з важливих завдань – формування вірного уявлення про біологічні загрози, про систему моніторингу та заходи протидії біозагрозам.

Для формування найбільш повного переліку біологічних агентів необхідно проаналізувати основні документи про біобезпеку: Конвенція щодо заборони біологічної зброї; Міжнародні медико-санітарні правила (ММСП, 2005); рішення Ради національної безпеки та оборони України; накази Міністерства охорони

здоров'я України; державні стандарти; санітарно-епідеміологічні правила і інші нормативні документи Держпродспоживслужби; підручники, методичні рекомендації, інструкції та ін.

На підставі вивчених нормативних документів, терміном «біологічна загроза» слід позначати вид наміру завдати шкоди державі або з використанням речовин біологічного походження (синонім: загроза національній безпеці біологічного генезу), тобто загроза – це те, що вимагає задіяння системи забезпечення національної безпеки. Біологічна загроза поза системою національних інтересів – це всього лиш біологічна небезпека.

Залежно від джерел походження біологічних загроз нами виділено дві групи загроз: штучного та природного походження.

Так, за джерелом походження пропонуємо виділяти такі види біологічних загроз: зовнішні, джерела біологічних патогенних агентів знаходяться поза межами держави, на біобезпеку, якої посягають; внутрішні, джерела біологічних патогенних агентів знаходяться в межах держави, біобезпека, якої порушується;

За ступенем умисного впливу: навмисні, ті що вчиняються з умислом порушити біологічну безпеку держави/суспільства/регіону/окремого індивідуума шляхом умисного застосування біологічних патогенних агентів; ненавмисні, дії вчинені з необережності або недбалості, що спричинили порушення біологічної безпеки через витік у навколишнє середовище біологічних патогенних агентів.

За соціально-економічним значенням: ті, які спричиняють порушення соціально-економічного благополуччя окремого індивідуума; ті, які спричиняють порушення соціально-економічного благополуччя певного регіону; ті, які спричиняють порушення соціально-економічного благополуччя окремо країни; ті, які спричиняють порушення соціально-економічного благополуччя групи країн (регіону світу) (зумовлюють локальну кризу соціально-економічного характеру); ті, які спричиняють порушення соціально-

економічного благополуччя світової спільноти (зумовлюють глобальну кризу соціально-економічного характеру).

За територіальним принципом; одиничні, впливають на одну людину, або обмежене коло осіб; локальні, здійснюють вплив на кілька територіально обмежених населених пункти (частину регіону); регіональні, поширюються в межах окремих регіональних утворень (кілька районів/областей); загальнодержавні, поширюються на всю територію держави; міждержавні, поширюються на декілька держав одночасно; світові, поширюються в межах світового масштабу.

Загрози екологічного характеру, як це демонструють сучасні умови досить часто торкаються збереження цілісності об'єктів критичної інфраструктури, та у першу чергу, об'єктів ядерної енергетики які перебувають включені до окремих регіональних індустріальних систем. Це пов'язано з тим, що з розвитком нових видів техногенної діяльності з'являються нові види загроз і формуються відповідні їм нові види сфер безпеки. Техногенні ядерні аварії та катастрофи, у значній мірі визначивши обличчя ХХ століття, поруч з антропогенною діяльністю активно впливають на процеси управління та перспективного планування в державній сфері. Значенням проблеми забезпечення екологічної безпеки у сфері використання ядерної енергії на регіональному рівні набуває особливої актуальності у контексті ведення активних бойових дій.

Таким чином, екологічна і ядерна безпека виступають в якості загально-цивілізаційних, загальнолюдських цінностей, що і обумовлює їх пріоритетне місце в системі всезагальної глобальної, національної та регіональної безпеки. Провідна роль у регулюванні ядерної безпеки належить МАГАТЕ, яке на сьогоднішній день розробило стандарти, що охоплюють усі найважливіші аспекти ядерної безпеки. Серед еколого-правових вимог до ядерної енергетики, що містяться в нормах МАГАТЕ, значне місце посідають спеціальні технічні та радіаційно-гігієнічні нормативи, що пов'язано з особливістю правового регулювання в ядерній енергетиці, яка полягає в тому, що дана область таїть у

собі потенційно високу небезпеку людини та навколишнього середовища. Ці стандарти відображають загальносвітовий підхід до вимог екологічної безпеки і утворюють основу, на якій можуть бути побудовані національні вимоги тієї чи іншої країни, за необхідності, що включають більш детальні вимоги, що відображають національну практику в галузі охорони навколишнього середовища. У 1991 році в цьому напрямку почала діяти група експертів МАГАТЕ з підготовки Міжнародної конвенції про ядерну безпеку та Європейської енергетичної хартії які мають одну ціль – досягнення максимальної безпеки під час експлуатації атомних електростанцій. Співробітництво держав у галузі охорони навколишнього середовища у сфері ядерної енергетики здійснюється відповідно до різних угод, конвенцій, рекомендацій. В даний час процес формування системи джерел міжнародного права в галузі охорони навколишнього середовища у сфері ядерної енергетики продовжується.

Договір до Енергетичної Хартії та Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів вимагає створення умов за яких «забезпечуються максимально постійний захист і безпека» [24]. А також містить визначення поняття «екологічний вплив», що означає будь-який вплив певної діяльності на навколишнє середовище, включаючи здоров'я і безпеку людей, флору, фауну, ґрунт, повітря, воду, клімат, ландшафт та історичні пам'ятки або інші фізичні споруди чи взаємодію між цими факторами; він включає також вплив на культурну спадщину чи соціально-економічні умови в результаті змін, яких зазнають ці фактори [24].

Організаційними структурами Енергетичної Хартії є створені на її основі спільні для всіх країн-учасниць органи – Конференції з Хартії та Секретаріату. Вони покликані сприяти здійсненню принципів Хартії, положень Договору та Протоколів.

Правові основи Енергетичної Хартії складають документи, що регулюють питання підвищення надійності енергопостачання, встановлення правових меж

необхідних для сприяння довгостроковій співпраці в галузі енергетики, забезпечення ефективності виробництва, перетворення, транспортування та використання енергії з метою підвищення рівня безпеки та мінімізації проблем охорони навколишнього середовища [24]. За своїм статусом ці документи різноманітні і мають неоднакову юридичну силу. Енергетична Хартія є політичною декларацією, яка носить рекомендаційний характер, Договір до неї та Протоколи є юридично обов'язковими для сторін, що підписали [24].

Основні загрози, які можуть бути предметом обговорення в контексті Європейської енергетичної хартії, включають такі:

- геополітичні ризики. Так, відключення від енергетичних постачань або обмеження доступу до ресурсів через політичні конфлікти або геополітичні напруження можуть становити загрозу для енергетичної безпеки, наприклад, перерви в постачанні газу через Україну певним чином впливали на країни Європи, які на початковому етапі війни ще залежали від російських газових транзитних маршрутів.

- ризики технічних аварій та інцидентів. Аварії на енергетичних об'єктах, таких як ядерні або газопровідні системи, можуть мати серйозний вплив на енергетичну безпеку. Нещасні випадки, включаючи витoki палива або інші матеріали, можуть призвести до забруднення довкілля та загрози здоров'ю людей та забруднення територій.

- ризики викликані кібератаками. Зростання кіберзагроз і кібератак на енергетичну інфраструктуру становить серйозну загрозу для її безпеки. Наприклад, хакери можуть намагатися отримати несанкціонований доступ до систем управління енергетичними об'єктами.

Окрему групу істотних ризиків сьогодні також становлять ризики колабораційні, особливо у контексті відновлення юрисдикції над тимчасово окупованими територіями. Україна є першою у світі державою, яка після завершення II світової війни зіштовхнулася зі складними питаннями управління реінтегрованими територіями. Не має сумнівів у тому, що державна політика

щодо звільнених від агресора земель України має бути передусім відповідальною, послідовною, цілісною і зрозумілою. Сучасні події вимагають активізації зусиль, насамперед уповноважених органів державної влади в Україні, створення відповідної та своєчасної законодавчої основи державної політики з питань тимчасово окупованих територій [33, с. 57-69].

Управління реінтегрованими територіями можна порівняти з їх активним «лікуванням» після перенесеної «хвороби окупації». Мова йде про необхідність подолання як катастрофічних соціально-економічних наслідків війни пов'язаних з практично повним знищенням інфраструктури та господарських комплексів на звільнених територіях так і про гуманітарні наслідки війни та перенесеної окупації.

Реінтеграція тимчасово окупованих територій України – це комплекс заходів загально-державної та регіональної політики, спрямованих на відновлення сталих соціально-економічних, культурних, родинно-сімейних, професійних та інших зв'язків суспільства, відновлення стійкої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, повернення вимушених переселенців та неодмінне покарання зрадників, активних та пасивних колаборантів та відвертих пристосуванців до окупаційної влади.

Реінтеграція тимчасово окупованих територій України передбачає встановлення стійкого загального ефективного державного контролю на звільнених територіях України, що були тимчасово непідконтрольні Україні, та подолання негативних соціально-економічних наслідків збройного конфлікту, у тому числі формування нового інформаційного простору для населення реінтегрованих територій, а також забезпечення поновлення всіх законних прав та інтересів громадян України, які були порушені або обмежені в період тимчасової неможливості здійснення органами державної влади України своїх законних повноважень. Проведення вказаних заходів має відбуватися одночасно з вирішенням питань економічної відбудови та відновлення економіки звільнених територій. Зазначене має бути пов'язане з чіткими планами

отримання допомоги від міжнародних партнерів щодо відновлення конкретних населених пунктів та широким застосуванням механізмів формування зон пріоритетного економічного розвитку або повернення до інструментів «вільних економічних зон», зрозуміло з врахуванням всіх можливих ризиків та перспектив цього.

У практичній площині необхідно розмежовувати заходи застосовувати щодо територій які підлягають реінтеграції з числа тимчасово окупованих у період з 24.02.2022 року та тимчасово окуповані території Автономної республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей, що мало місце у 2014 році. Щодо останніх то такі заходи мають носити більш поглиблений характер та пов'язані з необхідністю вирішення питання новоприбулих мешканців українських територій, як у період з 2014 року і до часу їх звільнення переїхали на постійне проживання до АРК та окремих районів Донецької та Луганської областей.

Наразі на нормативно-правовому рівні відсутній дієвий механізм, який би гарантував умови здійснення заходів з реінтеграції, що обумовлює необхідність розробки відповідного законопроекту. Кодифікація чинних законодавчих актів має також торкнутися регулювання низки процедур, які пов'язані з постконфліктним періодом, серед яких, зокрема, питання захисту прав і свобод людини і громадянина, підтвердження фактів народження, смерті, укладання та розірвання шлюбу.

Важливим елементом управління реінтегрованими територіями має стати запровадження категорії «пасивний колабораціонізм» та його правового наслідку у формі встановлення виборчих цензів щодо здійснення активних та пасивних виборчих прав осіб причетних до такої антидержавної діяльності. При цьому обмеження участі у виборах для пасивних колаборантів має бути окреслене певним визначеним строком. В цілому органи державної влади мають активно задіювати соціально-активну, патріотично налаштовану частину населення територій, як підлягають реінтеграції. Самоорганізація населення

показала свій неабиякий потенціал навіть у критичний період розгортання гострої фази війни, зокрема і в тих територіальних громадах, які потрапили у зону бойових дій. Таким чином, людський ресурс виступає найбільш важливим елементом всієї системи управління реінтегрованими територіями.

Таким чином, підсумовуючи наголосимо, що сформовані теоретичні підходи до класифікації загроз національної безпеки на регіональному рівні які враховують відповідні групування для рівня загроз національної безпеки загальнодержавного рівня з певними особливостями обумовленими характеристиками регіону взятого за об'єкт аналізу.

Критеріями які обумовлюють особливості регіонального характеру виступають географічні, кліматичні, історичні характеристики, характеристики інфраструктурного індустріального характеру, розташування військових об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, наявність державного кордону, особливості етнічного складу населення, розповсюдження релігійних конфесій та ступінь толерантності між ними, поширення державної мови та мов національних меншин, розповсюдження біологічних загроз, стан «деградації» території в результаті ведення бойових дій (ступінь знищення інфраструктури та населених пунктів, рівень здійсненого мінування території, розповсюдження «пасивного колабораціонізму» та інш.).

Частина класифікаційних підходів відображена у діючому законодавстві. Водночас, закріплені на нормативному та теоретичному рівні підходи вимагають свого доповнення у зв'язку з тим, що практично не включають сучасних регіональних особливостей, що призводить до можливого виходу з під сфери моніторингу та контролю окремих загроз та викликів. Залишаються мало оціненими наступні виклики: колабораційні та корупційні загрози, загрози біологічні та інформаційні, загрози рівню безпеки в системі освіти, загрози екологічного характеру з врахуванням регіональної специфіки та особливого положення регіону.

1.3 Міжнародний досвід формування та розвитку інституційних механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні

Міжнародний досвід державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні формується сьогодні серед іншого на новітній доктрині відомій як Regional Security Complex Theory (RSCT або теорія регіонального комплексу безпеки). Ця науково-прикладна теорія була розроблена дослідниками Баррі Бузаном і Оле Вейвером, для оцінки взаємозалежності між розташованими у межах одного регіону держав [220]. По своїй сутності це теорія міжнародних відносин, описана авторами у праці 2003 року «Регіони та держави: структура міжнародної безпеки» [211].

Бузан і Вевер, можливо, найбільш відомі як ключові фігури впливової Копенгагенської школи досліджень безпеки, головним принципом якої є вивчення безпеки як соціальної конструкції (див. також сек'юритизацію та конструктивізм). Теорія регіонального комплексу безпеки стверджує, що міжнародну безпеку слід розглядати з регіональної перспективи, і що відносини між державами (та іншими учасниками) демонструють регулярні, географічно згруповані моделі. Регіональний комплекс безпеки — це саме термін, введений Бузаном і Вевером для опису таких структур.

Водночас, універсальність закладених у цю терію принципів дозволяє поширити її складові та рекомендації і на регіональний рівень окремої держави. Теорія регіонального комплексу безпеки ідентифікує регіональний комплекс безпеки як поєднання інтересів групи держав, чиї основні проблеми національної безпеки настільки тісно переплетені між собою, що їх неможливо виділити або вирішити незалежно одна від одної. Теорія розглядає взаємозалежність безпеки як критичний фактор у створенні регіональних кластерів. RSCT забезпечує основу для аналізу та порівняння регіональної безпеки різних регіонів [220].

Regional security complexes Theory формулює чіткі та стабільні моделі безпеки взаємодії між окремими суб'єктами. Вони відрізняються один від одного за ступенем взаємодії. Рівень взаємодії між членами одного кластеру високий, а між членами різних RSC – порівняно низький. Як випливає з назви, регіональні комплекси безпеки за своєю природою є географічними, складаються із сусідніх учасників і ізольовані один від одного природними бар'єрами.

Такими «ізоляторами» між RSC можуть виступати і окремі держави. Концепція регіонів стала причиною кількох наукових і політичних дебатів на цю тему. Визначення регіону та показників «регіональності» залежить від випадку чи питання, що розглядається. Таким чином, поняття стало неоднозначним і його важко визначити. У цьому сенсі існує відсутність консенсусу серед коментаторів щодо визначення регіону. Регіони часто позначають як групу держав, які мають окрему географічну територію та подібні характеристики. Проте включення таких змінних не применшує важливості географічної близькості. Близькість тут відноситься до географічної суміжності. Водночас, навіть при введенні інших змінних не потрібно перебільшувати, географічна близькість у поєднанні з іншими факторами, такими як значущі взаємодії, що має вирішальне значення для появи регіону безпеки [207].

Відповідно до теорії регіонального комплексу безпеки, загрози безпеці легко поширюються на «короткі» відстані, ніж на великі; таким чином, зовнішні фактори безпеки, що впливають із географічного регіону, природним чином стануть актуальною проблемою національної безпеки для великої (их) держави (держав), що межує (ють) з «регіоном» [207].

У цьому відношенні, коли немає значущої взаємодії з питань безпеки між місцевими державами, участь сусідньої великої держави в «регіоні» стає вирішальною для виникнення безпеки, домовленостей, які можуть призвести до процесу розбудови регіону. Тут значуща безпекова взаємодія перекладається як ступінь щільності взаємодії — потоки ворожнечі чи дружби — між сумісними державами, необхідні для формування міцних моделей взаємозалежності безпеки.

Іншими словами, *регіон безпеки* в основному ідентифікується за видимими моделями ворожнечі або приязні, які можна продемонструвати через взаємозалежність безпеки. З іншого боку, варто відзначити, що така участь великої держави може однаково перешкоджати появі процесу розбудови регіону, оскільки великі держави мають владу розпалювати нестабільність заради власної вигоди [207].

Теорія регіонального комплексу безпеки зосереджується на розумінні безпекових динамік у конкретних регіонах світу та описує різноманітні загрози, що виникають у цих регіонах. Основні загрози, які розглядаються в рамках теорії, включають наступне:

- територіальні конфлікти (RSCT приділяє увагу конфліктам, що виникають через територіальні питання, такі як конфлікти про кордони, суверенітет або ресурси. Ці конфлікти можуть мати безпосередній вплив на безпеку та стабільність регіону);
- етнічні конфлікти та конфлікти на національному ґрунті (RSCT відзначає, що етнічні або націоналістичні конфлікти можуть стати джерелом значних безпекових загроз для регіону. Зіткнення між етнічними або національними групами можуть призвести до насильства та інституційних криз);
- тероризм та екстремізм (сепаратизм);
- збройні конфлікти та військове протистояння.

Основні принципи теорії регіонального комплексу безпеки включають наступні аспекти:

- регіональний фокус: (теорія розглядає безпекові динаміки та взаємодію суб'єктів у конкретних регіонах світу, враховуючи їх унікальність та специфіку);
- географічна обмеженість (регіональні комплекси безпеки завжди мають межі та територіальну обмеженість);
- принцип системної взаємодії (взаємодія у комплексі безпеки може бути взаємовигідною, конфліктогенною або співпрацездатною).

- принцип формування безпекових ідентичностей (ідентичність включає спільні цінності, ідеології, культурні особливості та сприйняття загроз безпеці).

Підкреслимо, що універсальність зазначених принципів та змістових підходів теорії регіонального комплексу безпеки дають можливість використати їх на іншому рівні співвідношення з поєднання «глобальна сфера – держави» до рівня «держава – її регіони». Ці принципи можна перенести (екстраполювати) на рівень окремих регіонів держави, тобто умовно «пониживши» рівень об'єктів та один щабель та використати у відповідних безпекових стратегіях різних регіонів однієї держави.

На сучасному етапі особливого значення набуває дослідження безпекових підходів, які формуються на рівні політики держав-членів НАТО. Альянс функціонує в умовах однієї з найскладніших і найбільш непередбачуваних безпекових ситуацій з часів завершення холодної війни. Це обумовлено, зокрема, збройною агресією РФ проти України, активізацією кіберзагроз, поширенням гібридних впливів, а також кризовими процесами і нестабільністю в регіонах Близького Сходу та Північної Африки, поряд із збереженням глобальної терористичної загрози [78].

Суттєвий вплив на сучасне міжнародне та національне безпекове середовище здійснюють процеси глобалізації, які визначають ключові напрями розвитку світової економіки та політики. Водночас ці процеси спричиняють глибинні трансформації у сфері безпеки, формуючи більш динамічне, складне та суперечливе міжнародне середовище [78].

Під впливом глобалізаційних змін відбувається еволюція міжнародної системи, що проявляється у розширенні кола суб'єктів міжнародних відносин. Поряд із державами активну роль починають відігравати міжнародні організації, інтеграційні об'єднання та інші недержавні актори. Водночас спостерігається послаблення ефективності традиційних інститутів міжнародного регулювання, які не завжди здатні адекватно реагувати на сучасні виклики та загрози [78].

Проблематика безпеки держав-членів НАТО залишається однією з ключових для функціонування Альянсу як військово-політичного об'єднання, створеного з метою забезпечення колективної оборони. Співпраця України зі США та НАТО у сфері національної безпеки базується на низці фундаментальних документів, серед яких важливе місце займає «Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору» від 09.07.1997, а також «Стратегія національної безпеки України», затверджена Указом Президента України на підставі рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року [78].

У положеннях Хартії закріплено курс на поглиблення співробітництва між Україною та НАТО, розширення політичного діалогу з державами-членами Альянсу щодо широкого спектра безпекових питань, включаючи питання ядерної безпеки. Така взаємодія спрямована на зміцнення загальноєвропейського безпекового середовища та підвищення рівня стабільності на континенті.

Стратегія національної безпеки України ґрунтується на низці базових принципів, серед яких визначальними є стримування, стійкість та взаємодія. Принцип стримування передбачає розвиток оборонного потенціалу для недопущення збройної агресії. Принцип стійкості полягає у здатності держави та суспільства адаптуватися до змін у безпековому середовищі та забезпечувати безперервність функціонування шляхом зменшення внутрішніх і зовнішніх вразливостей. Водночас принцип взаємодії орієнтований на розвиток стратегічного партнерства з ключовими міжнародними акторами, зокрема Європейським Союзом, НАТО, Сполученими Штатами Америки, а також іншими державами і міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [78].

Під час саміту НАТО в Мадриді 29 червня 2022 року було схвалено нову Стратегічну концепцію Альянсу, яка визначає його пріоритети, основні завдання та підходи на найближче десятиліття. Особливістю цього документа є акцент на

загрозах, що походять від авторитарних акторів, які ставлять під сумнів інтереси, цінності та демократичні засади держав-членів. Крім того, у концепції значно розширено перелік викликів і загроз, до яких віднесено тероризм, конфлікти, нестабільність у регіонах Африки та Близького Сходу, кіберзагрози, діяльність стратегічних конкурентів, розвиток новітніх технологій, послаблення режимів контролю над озброєннями, а також вплив кліматичних змін [78].

Так, у преамбулі документу наголошено, що: «Наш світ сповнений суперництва і непередбачуваний. Загарбницька війна РФ проти України похитнула мир й значно погіршила наше середовище безпеки. Жорстоке і беззаконне вторгнення РФ, неодноразові порушення нею міжнародного гуманітарного права, її жахаючі військові напади і звірства спричинили невимовні страждання і спустошення. Сильна і незалежна Україна є вкрай важливою для стабільності на євроатлантичному просторі. Поведінка Москви є відображенням схеми агресивних дій щодо сусідів РФ і трансатлантичної спільноти загалом. Ми також стикаємося з нагальною загрозою тероризму в усіх його формах і проявах. Повсюдна нестабільність, зростання стратегічного суперництва і поширення авторитаризму становлять виклик для інтересів і цінностей Альянсу» [179].

Водночас, пункт 45 «Стратегічної концепція НАТО 2022» ухваленої главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року визначає, що «45. Західні Балкани і Чорноморський регіон є стратегічно важливими для Альянсу. Ми і надалі підтримуватимемо євроатлантичні прагнення зацікавлених держав на західних Балканах і у Чорноморському регіоні. Ми активізуємо зусилля, спрямовані на вдосконалення спроможностей цих держав долати конкретні загрози і виклики, з якими вони стикаються, а також підвищення їхньої стійкості проти зловмисного втручання або силового тиску з боку третьої сторони» [179].

В цілому, основні аспекти безпеки країн НАТО включають наступні складові засади безпекового характеру:

Принцип колективної оборони – це основний принцип НАТО який полягає в тому, що атака (напад) на одну країну-члена розглядається як напад на всіх. У разі збройної агресії проти країни-члена, інші країни НАТО зобов'язані надати допомогу відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору;

Принцип застосування спільних оборонних дій. Країни НАТО проводять спільні військові тренування, навчання та військові операції з метою підвищення своєї готовності до відповіді на потенційні загрози. Це включає співробітництво в галузі розвідки, обмін інформацією, координацію військових дій та розгортання спільних сил.

Принцип спільного захисту інформаційного середовища (кібербезпека). Кібербезпека є однією з найважливіших складових безпеки країн НАТО. Альянс зосереджує зусилля на захисті своїх інформаційних систем від кібератак та розвитку кібероборони. Це включає обмін інформацією про загрози, спільні тренування та розробку технологій для протидії кіберзагрозам.

Принцип спільних витрат. Країни-члени НАТО зобов'язані виділяти певний відсоток свого національного ВВП на оборонні витрати. Цей обов'язок був встановлений на саміті НАТО у Великій Британії в 2014 році і називається «Ціль 2%». Згідно з цим принципом кожна країна-член НАТО має планувати витрати на оборону, які становлять не менше 2% свого національного ВВП. Крім загальної цілі витрат на оборону, на саміті НАТО у Валлетті в 2014 році було також встановлено, що країни-члени мають приділяти принаймні 20% своїх оборонних витрат на нове озброєння та обладнання. Це спрямовано на забезпечення сучасних та ефективних засобів оборони та підвищення військової готовності. Проте важливо зазначити, що ці цілі є рекомендаційними, а не обов'язковими для країн-членів НАТО. Кожна країна самостійно приймає рішення щодо свого рівня оборонних витрат, але спільні зусилля в напрямку досягнення цих цілей вважаються важливими для забезпечення колективної безпеки всього альянсу.

Принцип забезпечення здійснення політичної та військової консультації. НАТО підтримує систему політичної та військової консультації між країнами-членами. Це включає регулярні зустрічі та обговорення щодо стратегічних питань безпеки, розробку спільних політичних підходів та планування оборонних дій.

Принцип рішучості та готовності. НАТО прагне до підтримки рішучості та готовності своїх країн-членів у відповіді на будь-які загрози. Це включає здатність швидко реагувати на потенційні загрози, проведення спільних військових тренувань та підвищення бойової готовності.

Принцип діалогу та співпраці. НАТО сприяє діалогу та співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями з метою підтримки стабільності, безпеки та спільних інтересів. Альянс також здійснює партнерство з країнами, які не є членами.

Крім безпекових елементів Північноатлантичного Альянсу на особливий інтерес також заслуговують доктринальні орієнтири розуміння безпекових засад на рівні Європейського Союзу. Суверенітет, незалежність і територіальна цілісність держав, непорушність кордонів і мирне вирішення суперечок є ключовими елементами європейського порядку безпеки. Глобальне зростання, мобільність і технологічний прогрес, поглиблення партнерства ЄС дозволяють Союзу процвітати і дозволяють все більшій кількості людей уникнути бідності і жити довше і вільніше [213]. Відтак, Європейський Союз, співпрацюючи з партнерами, повинен мати усі необхідні можливості для захисту себе і виконання своїх зобов'язань, закріплених в ст. 4 Договору про ЄС, а саме: Союз підтримує мир, безпеку та сталий розвиток планети, солідарність та взаємну повагу народів, а також суворе дотримування й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН [206].

Договір про Європейський Союз 1992 року окреслює широкий набір принципів забезпечення безпеки та оборони, зокрема, для захисту цінностей ЄС, основних інтересів, безпеки, незалежності та цілісності; консолідувати та

підтримувати демократію, верховенство права, права людини та принципи міжнародного права; зберігати мир, запобігати конфліктам і зміцнювати міжнародну безпеку відповідно до цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, принципів Гельсінського заключного акту та цілей Паризької хартії у частині сприяння міжнародній системі, заснованій на сильнішій багатосторонній співробітництво та належне глобальне управління тощо [206]. Контури Спільної політики безпеки і оборони почали визначатися ще в 1990-х рр. у Петерберзьких деклараціях Західноєвропейського союзу [210] (1992 р.) та Спільній декларації з оборони Європи [209] (1998 р.).

Таким чином, безпека ЄС є одним з головних пріоритетів та відповідальностей ЄС. Вона забезпечується через широкий спектр заходів та політик, що охоплюють різні аспекти безпеки.

Створення ЄС відповідно до Маастрихтського договору (1992 р.) ознаменувало собою поширення інтеграції на політичну сферу, а відтак – зростання його впливу на міжнародні справи. Одним з інструментів цього впливу стало формування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (далі – СЗПБ) ЄС.

Очевидно, що метою розвитку СЗПБ є підвищення ролі ЄС в сфері безпеки, що передбачає збереження провідних позицій Союзу в питанні ефективного використання «м'якої сили», а також поступове зниження військово-політичної залежності європейських країн від США і НАТО в сфері безпеки і оборони (у Європейській стратегії безпеки (2003 р.) зазначалося, що на глобальному рівні Європа повинна здійснити відновлення багатостороннього порядку

Деякі з найважливіших аспектів безпеки ЄС таким чином, включають наступні базові засади:

Принцип політичної стабільності. ЄС прагне до підтримки політичної стабільності серед своїх членів та в межах їхніх сусідніх регіонів. Це досягається шляхом політичного діалогу, миротворчих місій, посередництва та сприяння демократичним процесам.

Принцип забезпечення економічної безпеки. ЄС забезпечує економічну безпеку шляхом розвитку внутрішнього ринку, підтримки економічного зростання та збереження фінансової стабільності. Це також включає захист від економічних загроз, таких як кіберзлочинність, фінансові шахрайства та незаконна торгівля.

Принцип забезпечення громадської безпеки. ЄС зосереджується на забезпеченні безпеки своїх громадян. Це включає боротьбу з тероризмом, організованою злочинністю, торгівлею людьми та незаконною міграцією. ЄС також сприяє безпеці в галузі харчової безпеки, охорони здоров'я та екологічної безпеки.

Принцип забезпечення зовнішньої безпеки. ЄС використовує свою політику зовнішньої безпеки та оборони для спільної дії з метою забезпечення миру та стабільності в світі. Це охоплює здійснення миротворчих операцій.

Так, безпека Європейського Союзу передбачена у нормативних документах, які встановлюють основні принципи та інструменти щодо безпеки в рамках ЄС [196, с.5-14].

Деякі з найважливіших нормативних документів, які регулюють безпеку ЄС, включають: Договір про Європейський Союз (Договір ЄС) [29]. Цей документ встановлює загальні політичні та інституційні рамки ЄС. Він визначає мету забезпечення миру, безпеки та розвитку в Європі, а також ролі та обов'язки ЄС у цих питаннях та документи щодо безпекової стратегії ЄС, які визначають загальні пріоритети та цілі безпеки ЄС у тому числі фреймворк для координації оборонних політик країн-членів ЄС та сприяє зміцненню оборонної спроможності ЄС.

Слід пам'ятати і про інші документи, які стосуються сфери безпеки або зосереджують увагу на окремих аспектах безпеки. Зокрема, енергетичну безпеку регулюють такі документи, як Європейська стратегія енергетичної безпеки (European Energy Security Strategy 2015) та Енергетична політика Європейського союзу (EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders 2012).

Більшість документів доповнюють один одного, проте з погляду аналізу стратегій залишаються актуальними [17].

Європейський Союз приймає директиви та регламенти щодо безпеки, які охоплюють різні аспекти безпеки та сприяють забезпеченню безпеки у ЄС. Серед найважливіших директив та регламентів ЄС щодо безпеки включають

- Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу. Вона накладає обов'язки на країни-члени ЄС щодо захисту критично важливих інфраструктур, обміну інформацією про кіберзагрози та вдосконалення кіберзахисту [23] ;

- Регламент про захист персональних даних (GDPR). Цей регламент встановлює правила та стандарти для захисту персональних даних громадян ЄС. Він має на меті забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності персональних даних та контролю над ними [212];

- Регламент 258/2012 Європарламенту та Ради ЄС від 14 травня 2012 року щодо імплементації статті 10 Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу зброї. Цей регламент встановлює правила та процедури для контролю обігу зброї та вибухових речовин в ЄС. Він має на меті запобігання незаконній торгівлі зброєю, забезпечення безпеки та захисту внутрішнього ринку [168].

У відповідь на сучасні багаточисельні загрози Європейська рада запропонувала розробити програму під назвою «Стратегічний компас» (The Strategic Compass), заплановану на березень 2022 року. «Компас» має містити у собі «оцінку загроз і викликів», з якими стикається ЄС, і «запропонує оперативні вказівки», щоб дозволити ЄС стати «постачальником безпеки для своїх громадян» [205].

Таким чином, «Стратегічний компас», розроблений Європейською Радою, є спробою визначити стратегічне бачення Союзу згори донизу, одночасно досягаючи консенсусу між державами-членами знизу вгору, спираючись на їхні

різноманітні точки зору для забезпечення інструмент координації своєї зовнішньої політики [216].

«Стратегічний компас» базується на спільному аналізі загроз, проведеному за допомогою SIAC (Single Intelligence Analysis Capacity) у Європейському розвідувальному та ситуаційному центрі (INTCEN). Це частина структур кризового управління Європейської служби зовнішніх дій – дипломатичного підрозділу ЄС [208].

Як проголошено авторами цей «всеосяжний аналіз на 360 градусів» діапазону звичайних і гібридних загроз, з якими стикається ЄС, є першим оглядом такого роду, проведеним Союзом. Зрештою, цей аналіз прагне забезпечити «загальне розуміння» загроз і викликів, з якими стикаються держави-члени. Цей спільний аналіз загроз класифікує ці проблеми за кількома напрямками, серед яких привертає увагу:

- глобальні загрози (наприклад. уповільнення глобалізації, зростання економічного суперництва між глобальними державами, зміна клімату та конкуренція за ресурси разом із розпадом багатосторонньої системи загрожують ЄС та його державам-членам);

- регіональні загрози (нестабільність, конфлікти, нестабільність держави, напруженість між державами та дестабілізуючий вплив недержавних суб'єктів дедалі більше загрожують миру на регіональному рівні) [216].

Джозеф Борель стверджує, що ЄС має посилити свою здатність передбачати загрози, гарантувати безпечний доступ до стратегічних сфер, таких як космос і кібернетика, і захищати своїх громадян.[205]. У рамках ініціативи «Стратегічний компас» Розвідувальний центр ЄС (INTCEN) отримає посилену роль єдиного пункту доступу для служб розвідки та безпеки держав-членів для спільного використання розвідданих. Синхронізація розвідувальних можливостей ЄС у формі спільного інструменту аналізу загроз як частини SIAC уже підкреслила необхідність покращення стійкості Союзу, коли справа доходить до питань безпеки. Стійкість, як здатність «оновлюватися, протистояти» та бути

«кризостійким» перед внутрішніми та зовнішніми загрозами» [201] є центральним елементом загальної Глобальної стратегії зовнішньої політики та політики безпеки ЄС [198].

У поточному геостратегічному кліматі космічна, кібернетична та морська сфери стають все більш гострими та актуальними [205]. Відповідно, ЄС потрібно буде розробити нові стратегії та потенціал для підвищення своєї стійкості в цих стратегічних областях. Одночасно «Стратегічний компас» рекомендуватиме покращити та розширити інструмент координованої морської присутності, враховуючи нові сфери морського інтересу. Нарешті, «Стратегічний компас» міститиме рекомендації щодо створення «гібридного набору інструментів», включаючи заходи, які необхідно вжити проти нетрадиційних загроз безпеці, таких як кібератаки [216].

На окрему увагу також заслуговує сучасний підхід до проблематики забезпечення національної безпеки у головного союзника України поза межами Європи – США. Підтвердженням послідовного стратегічного курсу Сполучених Штатів Америки на підтримку держав-членів НАТО та України є нова Стратегія національної безпеки США. 12 жовтня 2022 року адміністрація США презентувала оновлений документ (The Biden-Harris Administration's National Security Strategy), який визначає основні підходи до протидії ключовим військовим і терористичним загрозам [215]. У зазначеній Стратегії особливий акцент зроблено на двох базових викликах сучасності: суперництві між провідними державами за формування майбутнього міжнародного порядку, а також наявності транснаціональних спільних загроз, до яких віднесено зміну клімату, продовольчу небезпеку, поширення інфекційних захворювань, питання біобезпеки, тероризм, енергетичні проблеми та інфляційні процеси [78].

Щодо оцінки ролі російської федерації у цьому документі зазначається, що протягом останнього десятиліття її політичне керівництво обрало курс на реалізацію імперіалістичної зовнішньої політики, спрямованої на підризу засад міжнародного порядку. Кульмінацією таких дій стало повномасштабне

вторгнення в Україну з метою повалення її уряду та встановлення контролю. Водночас підкреслюється, що ця агресія не була раптовою, а передувалася низкою деструктивних кроків, включаючи вторгнення у 2014 році, військову участь у сирійському конфлікті, системні спроби дестабілізації сусідніх держав через використання розвідувальних та кіберінструментів, а також втручання у демократичні процеси в різних регіонах світу [215].

Водночас, Стратегія національної контррозвідки США (2020–2022) «Основні загрози та пріоритети» звертає увагу на розширення спектра загроз національній безпеці та методів їх реалізації. У документі наголошується, що іноземні розвідувальні служби активно використовують широкий арсенал засобів впливу, орієнтуючись на різноманітні вразливі об'єкти. Зокрема, їх діяльність спрямовується не лише на органи державної влади, а й на наукові установи, фінансовий сектор, промисловість і приватний бізнес. Деякі з противників здійснюють операції, спрямовані на порушення функціонування або навіть руйнування критичної інфраструктури, а також підрив військового потенціалу держав у кризових ситуаціях. Окрім цього, такі суб'єкти намагаються впливати на економічні інтереси США та їх союзників, а також маніпулювати громадською думкою шляхом застосування інструментів інформаційного впливу [78].

Варто зазначити, що керівництво розвідувальних органів США традиційно утримується від публічного коментування конкретних розвідувальних даних. Основні оцінки загроз оприлюднюються у межах «Щорічного звіту про оцінки загроз національній безпеці США», який презентується Офісом директора національної розвідки на закритих засіданнях Сенату. Водночас відкрита частина звіту за 2021 рік чітко ідентифікує російську федерацію як одне з ключових джерел загроз як для регіональної, так і для глобальної безпеки [78].

Також, підкреслимо, що сьогодні США займає домінуюче місце в світі за ефективністю координації різних відомств у сфері забезпечення національної безпеки. У США широко використовується інтелектуальний потенціал

аналітичних центрів у формуванні політики в сфері національної безпеки і підготовці високопрофесійних кадрів для роботи в адміністрації Президента і апарату Конгресу. В Україні також існують науково-дослідні та аналітичні організації, які здійснюють окремі дослідження в сфері національної безпеки, однак це не відіграє належної ролі при виробленні рішень, а рівень професіоналізму досить часто не є визначальним критерієм при підборі кадрів у державні структури [68].

Стратегія національної безпеки США містить розділи, присвячені окремим регіонам світу, але віддає перевагу забезпеченню своїх національних інтересів в Європі і Євразії. В Україні, на жаль, регіональні пріоритети не відображені в «Стратегії національної безпеки України» [41, с.153-159].

У підсумку наголосимо, що міжнародний досвід державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні охоплює різноманітні підходи як до визначення самих категорії «регіонів», «безпекових регіонів», «безпекових територіальних кластерів» так і принципів здійснення державного управління у цій сфері.

Міжнародний досвід державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні формується сьогодні серед іншого на новітній доктрині відомій як Regional Security Complex Theory (RSCT або теорія регіонального комплексу безпеки). Хоча по своїй сутності це теорія міжнародних відносин, вона пропонує розглядати безпеку з регіональної перспективи у межах «регіональних комплексів безпеки» та відповідних принципів. Універсальність зазначених змістових підходів теорії регіонального комплексу безпеки дають можливість використати їх на регіональному рівні.

Проаналізовані безпекові підходи, у тому числі, у контексті забезпечення безпеки регіонів на рівні документів та стратегій НАТО, Європейського Союзу та США доводять необхідність орієнтуватися на їх зміст, та здійснювати нормативно-правове та практично-управлінської імплементації на рівні загальнодержавних та регіональних стратегій управління в Україні.

Висновки до розділу 1.

Отримані результати дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Забезпечення національної безпеки на регіональному рівні — це динамічний процес, в основі якого певна система політичних, правових, адміністративних, економічних, ідеологічних та інших заходів, спрямованих на адекватне реагування на загрози національним інтересам України з урахуванням особливостей (джерела, динаміка, структура тощо) загроз на регіональному рівні та що його кінцевий результат обумовлений ефективним виконанням завдань органів публічного управління та адміністрування на загальнодержавному та місцевому (регіональному) рівні та активною взаємодією їх посадових осіб з інституціями громадянського суспільства, зміст яких зумовлений необхідністю виявлення, попередження, оцінювання та адекватної протидії небезпекам людині (громадянину), суспільству та державі, а також мінімізації можливої шкоди інтересам територіальних громад (регіонів).

2. Уточнено зміст наступних конструктів у контексті врахування особливостей умов воєнного стану:

— «механізм державного управління на регіональному рівні» є системою правових, політичних, економічних, соціальних організаційних та інших засобів (методів, важелів, інструментів впливу на об'єкти управління, у тому числі відповідного забезпечення ресурсами), спрямованих на досягнення належного рівня безпеки мешканців територіальної громади (регіону) у різних сферах їх життєдіяльності, критичної інфраструктури та навколишнього середовища від впливу факторів, які породжують ризики та загрози вказаній безпеці;

— «державне управління національною безпекою на регіональному рівні» є взаємопов'язана діяльність органів і посадових осіб публічного управління та адміністрування у контексті реалізації функцій та завдань держави у сфері національної безпеки в межах окремого регіону (макрорегіону) як у мирний час так і в особливих умовах (зокрема в умовах війни), спрямованих на: захист та

реалізацію інтересів держави, спільних інтересів територіальних громад, прав і свобод індивідів (громадян), їх об'єднань, суб'єктів господарювання; інтеграцію національних програм та стратегій розвитку у просторі окремого регіону з урахуванням особливостей забезпечення національної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях; зміцнення обороноздатності та забезпечення стійкості системи державного управління.

3. Запропоновано багатofакторний підхід до класифікації загроз національній безпеці на регіональному рівні, який передбачає групування загроз національній безпеці загальнодержавного рівня з урахуванням особливостей, обумовлених характеристиками територіальної громади (регіону). Критеріями ідентифікації особливостей регіону як об'єкту аналізу при класифікації вказаних загроз є:

- географічні та кліматичні умови;
- характеристики та розташування об'єктів критичної інфраструктури та військових об'єктів;
- наявність державного кордону;
- етнічний склад населення;
- наявність релігійних конфесій та ступінь толерантності між ними;
- поширення державної мови та мов національних меншин;
- розповсюдження біологічних загроз;
- специфічні історичні аспекти розвитку;
- стан «деградації» території в результаті бойових дій.

Таким чином запропонований підхід поєднує аналітичні та управлінські методи для забезпечення комплексної та ефективної оцінки вказаних загроз та розробки на цій основі відповідних заходів реагування на них.

4. Обґрунтовано доцільність використання на рівні національних загальнодержавних та регіональних стратегій кращих практик міжнародного досвіду (країн-членів НАТО, та ЄС) щодо державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, які ґрунтуються на

доктрині відомій як Regional Security Complex Theory, охоплюють різноманітні підходи до визначення категорій: («безпека», «безпековий регіон», «регіональний комплекс безпеки » та інші) та принципи забезпечення вказаної безпеки. Зокрема для регіонального комплексу безпеки важливим є врахування:

- регіонального фокусу в межах якого розглядаються безпекові динаміки та взаємодія суб'єктів у конкретних регіонах світу, їх унікальність та специфіка;
- географічної обмеженості, оскільки регіональні комплекси безпеки завжди мають територіальну обмеженість;
- принципу системної взаємодії (взаємодія у комплексі може бути взаємовигідною, конфліктогенною або співпрацездатною);
- принципу формування безпекових ідентичностей (включає спільні цінності, ідеології, культурні особливості та сприйняття загроз безпеці).

Тобто універсальність підходів теорії регіонального комплексу безпеки та сформованих у її межах принципів дають можливість використати їх не тільки на рівні співвідношення «глобальна сфера – держави», а й на рівні «держави – її регіони».

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1 Нормативно-правове регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні

Нормативно-правове регулювання державного управління у сфері національної безпеки на регіональному рівні є важливим ефективним елементом організаційно-управлінського впливу суспільні відносини у цій сфері. Очевидно, що в залежності від того наскільки вказане регулювання відповідає актуальним запитам часу можна вести мову про його ефективність.

Нормативно-правове регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні має відповідати реальним потребам та вимогам конкретного історичного періоду та відзначатися властивостями достатньої «гнучкості» у варіантах прийняття управлінських рішень.

Національна безпека України є одним із ключових об'єктів державної політики, а її забезпечення – пріоритетною функцією держави. Хоча система нормативно-правових актів у сфері національної безпеки існує тривалий час, розуміння необхідності її комплексної, якісної переоцінки та модернізації з'явилося після порушення державного суверенітету і територіальної цілісності України [39, с.180].

Правове забезпечення національної безпеки – це процес створення та підтримки в межах відповідних організацій нормативно-функціональних характеристик системи національної безпеки шляхом використання нормативно-правових засобів. Різноманітність структурних елементів системи національної безпеки визначає її складність та багаторівневність. Пріоритетне значення у

правовій регламентації публічно-правового механізму забезпечення національної безпеки належить адміністративно-правовому регулюванню [39, с.180].

Сучасне безпекове середовище відзначається високим рівнем мінливості та непередбачуваності. Драматичні події у світі, зокрема війна, яку розв'язала РФ — держава, що володіє ядерною зброєю та залишається постійним членом Ради Безпеки ООН, проти України, яка свого часу відмовилася від ядерної зброї в обмін на міжнародні безпекові гарантії, ставлять під сумнів надійність існуючих механізмів забезпечення миру та безпеки. Це також перевіряє ефективність міжнародних організацій та альянсів, стимулює пошук нових механізмів забезпечення глобальної, регіональної та національної безпеки. Невизначеність ситуації значно ускладнює формування політики національної безпеки, вимагаючи диверсифікації заходів та посилення традиційних безпекових механізмів шляхом побудови національної стійкості. Це підкреслює необхідність розробки нових, теоретично обґрунтованих підходів до забезпечення національної безпеки, включаючи стратегічний аналіз та планування.

Правові основи національної безпеки України забезпечують: правове регулювання організації та функціонування системи національної безпеки; правові форми взаємодії всіх компонентів цієї системи; створення гарантій законності функціонування суб'єктів національної безпеки, що виключають можливість їх протиправних дій; оптимальний розподіл повноважень між окремими суб'єктами системи національної безпеки. Головне призначення нормативного закріплення публічно-правового механізму забезпечення національної безпеки полягає в гармонійному та ефективному досягненні цілей національної безпеки [39, с.180].

Відповідно до статті 119 Конституції України [49], національна безпека є важливим інститутом у системі конституційного права України. Однак, конституційні засади публічно-правового механізму забезпечення національної

безпеки не є систематичними та взаємоузгодженими. Зміни до Основного Закону, внесені відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», ухваленого 7 лютого 2019 року, підтверджують європейську ідентичність українського народу та незворотність європейського і євроатлантичного курсу України. До основ внутрішньої та зовнішньої політики України інтегровано реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в ЄС та в НАТО. Наступним стратегічним кроком є реалізація цього конституційного положення.

Водночас, аналіз Конституції України показує, що питання національної безпеки та її забезпечення потребують негайного вдосконалення та уточнення. Перша згадка про національну безпеку міститься у статті 18 Конституції України, яка визначає спрямованість зовнішньополітичної діяльності держави. Далі, стаття 34 Конституції України зазначає, що здійснення гарантованих конституційних прав може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки. Відповідно, пункт 17 статті 92 Конституції України встановлює, що основи національної безпеки визначаються виключно законами України.

Пункт 1 статті 106 Конституції України визначає, що Президент України забезпечує національну безпеку. Стаття 107 Конституції вказує, що Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Згідно з пунктом 7 статті 116 Конституції України, Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення національної безпеки [197].

В окремих статтях Конституції визначено складові безпеки, але не встановлено, що вони є частинами національної безпеки. Стаття 16 Конституції України зазначає, що обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки, а стаття 17 Конституції України підкреслює, що забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави і справою всього

українського народу. Забезпечення державної безпеки та захист державного кордону України покладено на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави [197].

Нормативно-правові акти, об'єктом правового регулювання яких є забезпечення національної безпеки і оборони, можна поділити на чотири основні групи залежно від предмета регулювання та нормативно-правового рівня (Додаток В).

Таким чином, вся нормативна база, якою керується система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, ділиться на ці п'ять рівнів. На першому конституційно-правовому та законодавчому рівні створюється правова база в рамках системи національної безпеки, яка має загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів.

Підкреслимо, що цілями формування сучасних основ нормативно-правового забезпечення національної безпеки на регіональному мають бути: юридичне визначення та закріплення наявних відносин у галузі національної безпеки. Це включає створення чітких правових рамок, які визначають права, обов'язки та відповідальність усіх суб'єктів, що беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Також важливо визначити основи правового регулювання цих відносин, що передбачає розробку та впровадження нормативно-правових актів, які регулюють діяльність у сфері національної безпеки, забезпечуючи ефективне функціонування системи та координацію між різними відомствами і структурами.

Формування нових відносин, які не врегульовані чинним законодавством, але є надзвичайно необхідними в сучасних умовах, також є важливою ціллю організаційно-управлінського впливу. Це означає виявлення нових загроз та викликів, створення правових механізмів для їх вирішення і реагування. До таких відносин можуть належати питання кібербезпеки та захисту персональних даних і інших інформаційних ресурсів, використання штучного інтелекту, реагування на гібридні загрози та інші актуальні проблеми.

Крім того, це передбачає перегляд вже не актуальних та застарілих нормативно-правових актів, які втратили свою актуальність, та створення нових, більш ефективних механізмів для забезпечення національної безпеки. Цей процес спрямований на оптимізацію законодавчої бази, щоб вона відповідала сучасним вимогам і реаліям.

Окремо наголосимо на необхідності нормативно-правового регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні щодо забезпечення захисту персональних даних громадян органами публічної влади останнім часом носить актуальний характер. Перебіг подій російсько-української війни лише підкреслює увагу до проблеми захисту персональних даних як однієї із форм забезпечення інформаційної безпеки. Персональні дані означають будь-яку інформацію, що дають можливість ідентифікувати особу. Така ідентифікація може носити прямий чи опосередкований характер, зокрема, за допомогою коду або одного чи більше факторів, притаманних фізичним, фізіологічним, розумовим, економічним, культурним чи соціальним аспектам її особистості.

Традиційно інформаційна безпека діяльності місцевих органів виконавчої влади становить певний стан захисту інформаційних баз даних, інформаційних систем, персональних даних посадових осіб та їх інформаційної інфраструктури, при якому зводяться до мінімуму всі небажані наслідки використання інформаційних продуктів та інформаційних технологій, забезпечується їх збереження від несанкціонованого доступу та втручання. В змістовному плані, інформаційна безпека включає три складові: задоволення інформаційних потреб суб'єктів управління на регіональному рівні; забезпечення безпеки інформації. У тому числі і персональних даних та забезпечення захисту суб'єктів інформаційних відносин від негативного інформаційного впливу.

Інформаційна безпека проявляються по-особливому на кожному з рівнів державного управління, а саме: стратегічному (який здійснюється КМУ); тактичному (здійснюється центральними органами виконавчої влади) та

оперативному (реалізується місцевими органами виконавчої влади, провідне місце серед яких займають обласні військові адміністрації та органами місцевого самоврядування). Нажаль, необхідність врахування регіонального аспекту захисту інформаційних ресурсів та персональних даних при цьому залишається поза увагою сучасних дослідників.

Відповідно до положень Закону України «Про захист персональних даних», система правовідносин у сфері обробки та використання персональної інформації охоплює визначене коло учасників, кожен з яких наділений відповідним правовим статусом і функціональним призначенням. До таких учасників, насамперед, належить сам суб'єкт персональних даних, який є носієм відповідної інформації та ключовою фігурою цих правовідносин. Окрім нього, законодавство виокремлює володільця персональних даних, який визначає мету та способи їх обробки. Також важливу роль відіграє розпорядник персональних даних, який здійснює їх обробку від імені володільця [123]. У системі зазначених правовідносин присутні й треті особи, яким персональні дані можуть передаватися у визначених законом випадках. Окреме місце займає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за дотриманням законодавства у цій сфері [123]. Кожен із зазначених суб'єктів має чітко визначений обсяг прав та обов'язків, що забезпечує належне функціонування механізму захисту персональних даних. Взаємодія між ними будується на принципах законності, добросовісності та цільового використання інформації. Особливого значення набуває забезпечення балансу між правами суб'єкта персональних даних та інтересами інших учасників правовідносин. Законодавство також передбачає механізми відповідальності за порушення встановлених правил обробки персональних даних. У підсумку, така модель правового регулювання спрямована на гарантування ефективного захисту прав людини в умовах розвитку інформаційного суспільства [123].

Володільцями або розпорядниками персональних даних відповідно до чинного законодавства можуть виступати підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, а також органи державної влади, органи місцевого самоврядування та фізичні особи – підприємці, які здійснюють обробку персональних даних у межах та у спосіб, визначений законом. Такий підхід відображає універсальний характер правового регулювання у сфері обробки інформації, що поширюється як на публічний, так і на приватний сектор. Водночас законодавець встановлює спеціальні обмеження щодо кола суб'єктів, які можуть виконувати функції розпорядника персональних даних у випадку, коли їх володільцем є орган державної влади або орган місцевого самоврядування. Зокрема, у таких правовідносинах розпорядником може бути виключно підприємство державної або комунальної форми власності. Це обумовлено необхідністю забезпечення підвищеного рівня контролю та підзвітності у сфері обробки даних, що перебувають у розпорядженні публічної влади.

Зазначене нормативне обмеження спрямоване на мінімізацію ризиків несанкціонованого доступу або неналежного використання інформації, що має суспільно значущий характер. Воно також забезпечує збереження державного контролю над процесами обробки персональних даних у публічному секторі. Крім того, така модель правового регулювання сприяє підвищенню рівня довіри громадян до органів влади як суб'єктів обробки інформації. Важливим аспектом є також уніфікація підходів до визначення відповідальності за порушення законодавства у цій сфері. У підсумку, встановлення спеціального режиму для розпорядників персональних даних у публічному секторі виступає гарантією належного рівня правового захисту та ефективного функціонування системи управління інформаційними ресурсами [123].

Відповідно до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII кожен державний службовець зобов'язаний зберігати державну таємницю та персональні дані осіб, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням

посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню [109].

Відповідно до вимог чинного законодавства, обробка персональних даних повинна здійснюватися виключно з чітко визначеною, конкретною та законною метою, яка встановлюється або за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, прямо передбачених законами України [123]. Така діяльність має відбуватися у порядку, визначеному нормативно-правовими актами, із дотриманням принципів законності, пропорційності та цільового використання інформації. Персональні дані підлягають обробці у формі, що дозволяє ідентифікувати фізичну особу лише протягом часу, необхідного для досягнення мети їх збору або подальшого використання. Це означає, що надмірне або необґрунтовано тривале зберігання персональних даних суперечить законодавчим приписам. Закон України «Про захист персональних даних» також визначає вичерпний перелік порушень права на персональні дані, до яких належать незаконна обробка, втрата, знищення, пошкодження, приховування, ненадання або несвоєчасне надання інформації [123]. Окремо законодавець акцентує увагу на наданні недостовірних відомостей або таких, що можуть завдати шкоди честі, гідності та діловій репутації особи. До порушень також віднесено незаконну відмову чи відстрочення доступу до персональних даних, а також неправомірний доступ до них. Таким чином, закон формує комплексну систему гарантій захисту прав суб'єкта персональних даних.

Разом із тим, законодавство допускає обробку персональних даних у наукових, статистичних та історичних цілях, за умови забезпечення належного рівня їх захисту та недопущення порушення прав і свобод особи. У таких випадках особливого значення набуває дотримання принципів анонімізації або псевдонімізації інформації. Окрему категорію становлять персональні дані, що обробляються в режимі обмеженого доступу, які підлягають спеціальному правовому регулюванню. У цьому контексті доцільно говорити про існування особливого правового режиму конфіденційності персональних даних, який

визначає специфіку їх обробки та використання. Конфіденційність виступає обов'язковою юридичною вимогою, адресованою суб'єктам, які мають доступ до персональних даних на законних підставах. До таких суб'єктів належать оператори, розпорядники, уповноважені органи та їх працівники, а також інші особи, які отримали доступ до відповідної інформації. Обов'язок дотримання конфіденційності виникає з моменту отримання доступу до персональних даних і діє протягом усього періоду їх обробки. Він передбачає заборону розголошення або використання інформації поза межами визначених законом цілей. Водночас відсутність законних підстав для відкритого використання таких даних обумовлює необхідність їх обробки саме в режимі обмеженого доступу. Таким чином, правовий режим конфіденційності є важливим елементом системи захисту персональних даних. Його дотримання забезпечує баланс між потребами обігу інформації та гарантіями недоторканності приватного життя. У підсумку, законодавче регулювання у цій сфері має комплексний характер і спрямоване на забезпечення належного рівня правового захисту особи в інформаційному суспільстві.

Особливого значення це набуває в умовах ведення війни. Наприклад, до числа такої необхідно віднести інформацію визначену Законом України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів», який передбачає обіг відомостей, необхідні для забезпечення ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Володільцем Реєстру є Міністерство оборони України (володілець Реєстру), розпорядниками Реєстру є Генеральний штаб ЗСУ, СБУ та Служба зовнішньої розвідки України (далі - розпорядник Реєстру). Володілець Реєстру за погодженням з Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України здійснює комплекс заходів для забезпечення технічного захисту персональних та інших даних Реєстру в процесі їх зберігання, обробки та передачі каналами телекомунікацій відповідно до законодавства України [111].

Нажаль до початку війни істотних кроків у частині створення додаткових гарантій захисту персональних даних громадян не відбувалося, а тому заходи з забезпечення інформаційної безпеки формуються екстреним чином. Одним із перших системних кроків у напрямі формування нових правових механізмів захисту персональних даних громадян у діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану стало ухвалення постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану». Зазначений нормативно-правовий акт запровадив спеціальний режим функціонування державних інформаційних ресурсів, зумовлений необхідністю забезпечення їх безперервності та захищеності в умовах воєнних загроз. Відповідно до його положень, на період дії воєнного стану міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади отримали право застосовувати додаткові організаційно-технічні заходи. Зокрема, йдеться про можливість розміщення державних інформаційних ресурсів і публічних електронних реєстрів на хмарних платформах або у центрах обробки даних, що розташовані за межами України. Такий підхід спрямований на мінімізацію ризиків втрати або пошкодження критично важливої інформації внаслідок військових дій. Водночас передбачено можливість реєстрації доменних імен у домені gov.ua для забезпечення належного функціонування відповідних ресурсів.

Окрім цього, нормативний акт надає органам публічної влади повноваження тимчасово зупиняти або обмежувати функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів. Це дозволяє оперативно реагувати на кіберзагрози, технічні збої або інші ризики, що можуть вплинути на безпеку державних інформаційних ресурсів. Вказані заходи мають превентивний характер і спрямовані на забезпечення стабільності функціонування інформаційної інфраструктури держави. Важливим аспектом є також

підвищення рівня кіберстійкості державних систем в умовах зростання кількості кібератак. Реалізація положень постанови сприяє адаптації системи публічного управління до нових безпекових викликів. Водночас вона формує передумови для розвитку цифрової інфраструктури держави на основі сучасних технологічних рішень. Необхідно зазначити, що впровадження таких заходів потребує належного правового супроводу та контролю за їх реалізацією. Це забезпечує дотримання балансу між безпекою та правами громадян. У підсумку, зазначена постанова стала важливим елементом трансформації правового регулювання у сфері захисту інформації в умовах воєнного стану та заклала основу для подальшого вдосконалення відповідних механізмів [22]. Отримавши можливості захисту інформаційних ресурсів, органами влади було створено організаційно-технічні передумови до захисту громадян, що потребують додаткових гарантій захисту їх персональних даних.

Законодавство встановлює обов'язок для володільців, розпорядників персональних даних та третіх осіб забезпечувати належний рівень їх захисту, зокрема від випадкової втрати чи знищення, а також від будь-яких форм неправомірної обробки, включаючи несанкціоноване знищення або доступ до таких даних.

У структурах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також у інших суб'єктів, які здійснюють обробку персональних даних, що підлягає обов'язковому повідомленню, створюється або визначається відповідний структурний підрозділ чи уповноважена особа. На таких суб'єктів покладається організація діяльності, пов'язаної із забезпеченням захисту персональних даних у процесі їх обробки.

Відповідно до національного законодавства, у випадках, коли обробка персональних даних здійснюється органами державної влади чи органами місцевого самоврядування в межах визначених законом повноважень, цілі та обсяги такої обробки, як правило, вже закріплені у відповідних нормативно-правових актах, що регламентують їх діяльність. Слід зазначити, що на

регіональному рівні питання захисту персональних даних громадян як складової інформаційної безпеки зазвичай врегульовується через розпорядчі акти голови обласної державної адміністрації. Зокрема, такими актами затверджуються положення про обробку та захист персональних даних осіб, які звертаються із запитом на інформацію відповідно до законодавства про доступ до публічної інформації. Крім того, визначається порядок ведення обліку працівників, які мають доступ до персональних даних, із чітким зазначенням інформаційних систем, реєстрів, баз даних або інших носіїв, до яких надається доступ. У відповідних документах, як правило, деталізується рівень доступу кожного працівника та склад персональних даних, з якими він має право працювати. При цьому забезпечується диференціація доступу до інформації залежно від службових або трудових обов'язків, що сприяє мінімізації ризиків неправомірного використання даних.

Водночас в умовах воєнного стану традиційні механізми захисту персональних даних потребують подальшого вдосконалення та доповнення. Зокрема, у розпорядчих актах обласних військових адміністрацій доцільно передбачати спеціалізовані вимоги щодо порядку обробки та захисту персональних даних. Такі вимоги мають включати чітке визначення мети та правових підстав обробки, складу персональних даних, порядку їх оновлення, зміни, видалення або знищення, а також категорій суб'єктів персональних даних. Окрім цього, необхідно регламентувати способи збору та накопичення інформації, строки та умови її зберігання, а також процедури фіксації операцій, пов'язаних з обробкою персональних даних.

Важливим елементом також є визначення порядку взаємодії обласної військової адміністрації з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини з питань обробки персональних даних, а також із його регіональними представниками. У цьому контексті має бути передбачено надання інформації про відповідальну особу (інспектора з питань захисту персональних даних), яка

організовує відповідну діяльність і забезпечує дотримання законодавчих вимог у процесі обробки персональних даних.

Інституційним проявом зміцнення захист персональних даних громадян може бути створення регіональних інформаційних центрів як регіональної інституції обробки інформації у тому числі і персональних даних окремих категорій громадян: державних службовців, представників правоохоронних органів, робітників критичної інфраструктури, призовників, військовозобов'язаних та резервістів, у тому числі тих з них хто потратив у полон або став заручником ворога, вимушених переселенців, зниклих без вісти мешканців конкретного регіону.

Також наголосимо на необхідності нормативно-правового регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні щодо використання штучного інтелекту. У цьому контексті діюче законодавство вже сьогодні має враховувати положення «Artificial Intelligence Act» («Закону про штучний інтелект»), ухваленого Європейським парламентом 13 березня 2024 року.

Основна мета цього нормативного акту полягає в захисті фундаментальних прав, демократії, принципу верховенства права та екологічної стійкості від потенційно небезпечного використання штучного інтелекту. Також акт спрямований на сприяння інноваціям та зміцнення позицій Європи як провідного гравця в цій галузі. Прийняття цього нормативно-правового документу знаменує собою ключовий момент у глобальному регулюванні використання штучного інтелекту, встановлюючи прецедент для відповідальної та етичної розробки і практичного впровадження технології. Це рішення відкриває новий етап нормативно-правового регулювання як питань використання практичного штучного інтелекту, так і питань забезпечення національної безпеки.

«Artificial Intelligence Act» передбачає заходи для розробки і використання технології штучного інтелекту з урахуванням пріоритету прав людини, безпеки та прозорості. Він включає вимоги щодо надійних гарантій захисту від

алгоритмічних упереджень і дискримінації, суворі вимоги до конфіденційності та безпеки даних, а також механізми підзвітності та контролю. Нові правила особливу увагу приділяють використанню штучного інтелекту в сферах, що вважаються високоризиковими для забезпечення прав людини, таких як охорона здоров'я, транспорт і правоохоронні органи. Такі сфери підлягатимуть суворій перевірці та вимогам до тестування. Нові принципи також містять заборони на застосування штучного інтелекту, яке може порушувати права громадян, включаючи системи біометричної ідентифікації на основі чутливих ознак у тому числі окремих аспектів збирання зображень осіб з Інтернету або відеозаписів з камер відеоспостереження для створення баз даних для розпізнавання обличчя.

Згідно з новим законом, використання систем біометричної ідентифікації правоохоронними органами «в принципі заборонено, за винятком конкретно визначених та обмежених випадків». Використання таких систем у реальному часі можливе лише за умови суворого дотримання заходів безпеки і потребує спеціального попереднього судового або адміністративного дозволу. Це може стосуватися, наприклад, ситуацій пошуку зниклої людини або запобігання терористичним загрозам.

Нормативно-правовий механізм забезпечення національної безпеки на регіональному рівні охоплює також законодавчі та підзаконні акти, що регулюють процеси відбору, найму, підготовки та атестації персоналу, встановлюють критерії та процедури для забезпечення якості кадрового складу та його конкурентоспроможності. Відповідно до вимог Закону України «Про державну службу», при прийомі на державну службу проводяться конкурси, результати яких відкриті для громадськості [109]. Крім того, важливим елементом кадрової безпеки є система декларування доходів та майна, що надає можливість перевірки чесності та бездоганності державних службовців. Застосовується також система оцінки діяльності державних службовців, включаючи показники їхньої ефективності, етики, професійних знань і навичок.

Право на державну службу мають громадяни України незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, політичних поглядів, релігійних переконань, місця проживання, які одержали відповідну освіту і професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір або за іншою процедурою, передбаченою Кабінетом Міністрів України. Відповідно до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII кожен державний службовець зобов'язаний зберігати державну таємницю та персональні дані осіб, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню [109]. Українське законодавство передбачає, що особа, яка бажає вступити на державну службу, має пройти спеціальну перевірку, яка має на меті перевірити її надійність і безпеку для держави. Це може включати перевірку декларацій про доходи і майно, перевірку засуджень і кримінальних переслідувань, а також перевірку особистого життя і асоціацій. Якщо особа відмовляється від такої перевірки або не може пройти її успішно, вона не може бути прийнята на державну службу. Це є важливим механізмом забезпечення довіри до системи публічного управління. Відповідно у Законі України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII вказано, що на державну службу не може вступити особа, яка: не пройшла спеціальну перевірку або не надала згоду на її проведення [109].

Також, у статті 25 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII «Інформація для участі у конкурсі» зазначено, що особа, яка бажає взяти участь у конкурсі, подає в установленому порядку до конкурсної комісії таку інформацію: заяву, в якій повідомляє, що до неї не застосовуються заборони, визначені у положеннях Закону України «Про очищення влади», та надає згоду на проходження перевірки та на оприлюднення відомостей стосовно неї відповідно до зазначеного Закону [109].

Рішення про призначення на посаду державної служби приймається суб'єктом призначення після проведення співбесіди з кандидатом та підписання з ним контракту про проходження державної служби (у разі укладення). Таке рішення приймається не пізніше п'яти календарних днів з дня надходження результатів спеціальної перевірки у випадку та порядку, передбачених законодавством у сфері запобігання корупції. Проблема полягає у тому, що проведення таких спеціальних перевірок на практиці триває більше нормативно-визначеного строку, що негативно впливає на можливості гнучко та оперативно формувати персональних склад органів публічного управління.

Зрозуміло, що основним при цьому є заходи з організації проведення спеціальних перевірок відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [113] згідно з процедурою та порядком, визначеними законодавством та забезпечення проведення перевірок відповідно до Закону України «Про очищення влади» [135] стосовно посадових та службових осіб органів прокуратури згідно з процедурою та у строки, визначені законодавством.

Аналіз ситуації з засобами комплексної перевірки доводять її незавершеність та недостатнє нормативно-правове забезпечення. Відповідно до Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України затвердженого Постановою КМУ від 25 березня 2015 р. № 171 було визначено механізм проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком [120]. Пункт 10 зазначеного положення містить вичерпний перелік відомостей щодо претендента на посаду є такими, що не відповідають встановленим законодавством вимогам для зайняття посади, у разі встановлення за результатами спеціальної перевірки фактів. Вважаємо зазначений перелік не достатньо повним. В умовах військового

протистояння набуває особливого значення оцінка ризику колабораційної діяльності майбутнього службовця та його «патріотична благонадійність».

Таким чином, сучасні основи нормативно-правового забезпечення національної безпеки на регіональному рівні повинні враховувати як традиційні, так і нові виклики, забезпечувати ефективну координацію між різними суб'єктами та адаптуватися до динамічних змін у глобальному безпековому середовищі. І у цьому контексті на особливу увагу заслуговують наступні питання, частина з яких мають бути вирішені після скасування воєнного стану:

- доповнення положень Конституції України у частині визначення завдань органів влади щодо забезпечення «національної безпеки на регіональному рівні»;

- розробка окремого міжнародно-правового акту (на рівні Європейського Союзу) який би регулював питання перебування громадян України на території ЄС, отримання ними відповідного правового захисту, дотримання обов'язків громадян України, забезпечення прав дітей, які перебувають у вимушеній евакуації (в першу чергу дітей-сиріт та таких, що перебувають у складних життєвих обставинах) у тому числі на їх влаштування у сімейні форми виховання, забезпечення здобуття ними повноцінної освіти і отримання інших соціальних та інклюзивних послуг;

- введення до нормативних положень Стратегії національної безпеки України доповнень у частині здійснення управління національною безпекою на регіональному рівні (з її визначенням у розумінні не лише міжнародно-правового підходу але й «внутрішньої» регіоналістики держави);

- формування нормативно-правової бази діяльності регіональних (місцевих) моніторингових центрів, як проявів єдиної смарт-система відеоспостереження та відеоконтролю (з врахуванням можливостей штучного інтелекту);

- нормативно-правове унормування проведення спеціальної перевірки при призначенні на посаду та проблеми строків її здійснення, що не дозволяє гнучко та оперативно замінювати управлінські кадри;

- нормативно-правове регулювання визначення об'єктів критичної інфраструктури та обліку мобілізаційного ресурсу то формування єдиних підходів до різноманітних регіональних коефіцієнтів та особливих умов розподілу різних державних субвенцій.

2.2 Система управління національною безпекою на регіональному рівні

Дослідження проблем управління національною безпекою на регіональному рівні безпосередньо вимагає розгляду системи та повноважень суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють у відповідності до національного законодавства управління національною безпекою на регіональному рівні.

Мова йде про суб'єктів організаційно-управлінських відносин визначених відповідно до Закону України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [130]; Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 09 квітня 1999 р. № 586-XIV [129]; Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03 лютого 2015 р. № 141-VIII [102]; Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [137]; указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [101]; указу Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24 лютого 2022 року № 68/2022 [161]; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про раду оборони Автономної Республіки Крим і області» від 21 березня 2007 року № 507 [118].

Ключовим суб'єктом організаційно-управлінських відносин у сфері управління національною безпекою на регіональному рівні є суб'єкт публічної адміністрації та представники публічної влади територіальних громад. На регіональному рівні діє ціла низка публічно-владних суб'єктів, які охоплюють одразу декілька суспільно-організаційних систем. В перше чергу необхідно згадати органи місцевого самоврядування. Для регіонального рівня це обласні ради. Далі, виокремимо обласні військові (державні) адміністрації, районні (міські) військові адміністрації, органи правоохоронного спрямування, органи військового управління, суб'єкти забезпечення безпеки енергетичного сектору та цивільного захисту.

Як зазначає відомий науковець Ю. П. Битяк, суб'єктом адміністративно-правових відносин є учасник, який має конкретні права та обов'язки, і до яких входять: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни України, іноземці, особи без громадянства та інші [2, с. 57].

Суб'єкти публічного адміністрування мають певну організаційну структуру, що є єдиною системою органів публічного управління. До неї входять органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, а також установи, організації та окремі недержавні структури, які відповідно до законодавства здійснюють публічні управлінські функції для задоволення публічного інтересу, включаючи захист персональних даних. Основними суб'єктами публічного управління є органи виконавчої влади, суб'єкти місцевого самоврядування та суб'єкти делегованих повноважень [95].

Суб'єкти публічної адміністрації включають суб'єктів владних повноважень, які здійснюють публічне адміністрування, надаючи адміністративні послуги та виконуючи виконавчо-розпорядчу адміністративну діяльність. Ключовою ознакою суб'єкта публічного адміністрування є принцип діяльності – здійснення публічного адміністрування. Основу системи суб'єктів публічного управління складають органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [3, с. 74-75].

До найбільш суттєвих ознак суб'єктів публічної адміністрації належать наступні: кожен суб'єкт є окремою частиною єдиної функціональної системи публічного адміністрування; вони мають свій правовий статус, визначений законами або підзаконними нормативно-правовими актами; для виконання публічного адміністрування суб'єкти наділені повноваженнями ухвалювати публічні владні рішення; їхня діяльність базується на дотриманні законів та спрямована на їх публічне виконання; усі суб'єкти публічного управління насамперед забезпечують публічний інтерес [3, с. 62], зокрема забезпечують публічний інтерес в сфері захисту персональних даних.

Для того щоб суб'єкти публічного управління (адміністрування) мали змогу здійснювати управління національною безпекою на регіональному рівні, вони повинні бути наділені відповідними повноваженнями під якими розуміють адміністративні обов'язки та права суб'єкта публічного адміністрування, надані їм законним чином і необхідні для досягнення поставлених перед ним завдань [3, с. 85].

Таким чином, якщо розглядати поняття суб'єкт управління національною безпекою на регіональному рівні через загальне визначення адміністративних відносин, то очевидним є те, що такий суб'єкт відноситься до сфери публічного адміністрування, тобто, мають відповідний правовий статус, який визначається законодавством (посідає місце у державному механізмі, виконуючи окремі завдання) та надає адміністративні послуги чи виконавчо-розпорядчу адміністративну діяльність у сфері окресленій його компетенцією.

На нашу думку, серед суб'єктів управління національною безпекою на регіональному рівні ключову роль відіграють органи державної виконавчої влади. Система органів виконавчої влади – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних держави органів, які створюють цілісну єдність у процесі реалізації виконавчої влади на території України, яка функціонує на трьох рівнях – вищому, центральному та місцевому [3, с.91]. Система органів виконавчої влади складається КМУ, який є вищим органом [124], а також з

центральных органів виконавчої влади до яких належать міністерства, державні служби, державні агентства, державні інспекції, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом [3, с. 94].

Такі центральні органи виконавчої влади, як міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики (ч. 2 ст. 1) [164], в тому числі в сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні.

Як наголошує В. Галуцько, інші центральні органи виконавчої влади реалізують державну політику у визначеній сфері. Крім того, відповідно до своїх положень, вони надають адміністративні послуги, здійснюють державний нагляд (контроль), управляють об'єктами державної власності, узагальнюють практику застосування законодавства у межах своєї компетенції, а також виконують інші повноваження, визначені законодавством [3, с.96-97].

Наголосимо, до системи органів державної виконавчої влади на регіональному належать місцеві державні адміністрації, які здійснюють виконавчу владу в областях, районах, районах Автономної Республіки Крим, у містах Києві та Севастополі [129]. В умовах воєнного стану повноваження зазначених органів виконавчої влади, в тому числі, щодо забезпечення захисту персональних даних можуть покладатись на військові адміністрації [102].

Підкреслимо, що суб'єктами є органи публічної влади, в тому числі органи виконавчої влади, публічного адміністрування, що виступають учасниками організаційно-управлінських відносин в сфері захисту персональних даних та є суб'єктами забезпечення такого захисту [123].

Органи публічної адміністрації, як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення національної безпеки, мають певні ознаки.

По-перше, кожен орган публічної адміністрації діє від імені та за дорученням держави, що визначає його функціональне призначення як інструмента реалізації державної політики у сфері забезпечення національної

безпеки. Така діяльність здійснюється в умовах воєнного стану, що зумовлює підвищений рівень відповідальності та необхідність оперативного реагування на загрози. Органи публічної адміністрації на рівні області виступають ключовими суб'єктами реалізації безпекової політики в межах відповідних територій. Вони наділені державно-владними повноваженнями, що дозволяють приймати обов'язкові до виконання рішення в умовах кризових ситуацій. Реалізація цих повноважень відбувається з урахуванням принципів законності, ефективності та координації. Особливого значення набуває взаємодія між органами державної влади, військовим командуванням та органами місцевого самоврядування. На регіональному рівні така взаємодія забезпечує комплексний підхід до реагування на загрози. В умовах війни органи публічної адміністрації виконують також функції координації заходів територіальної оборони та цивільного захисту. Вони беруть участь у формуванні регіональних стратегій безпеки. Важливою складовою їх діяльності є моніторинг безпекової ситуації в області. Це дозволяє своєчасно виявляти ризики та загрози. Органи влади також забезпечують реалізацію заходів щодо мінімізації наслідків воєнних дій. Вони координують діяльність суб'єктів безпекового сектору на місцях. У підсумку, їх роль полягає у забезпеченні стабільності та стійкості регіону. Таким чином, органи публічної адміністрації виступають ключовою ланкою в системі регіональної безпеки.

По-друге, основним змістом діяльності органів публічної адміністрації є надання адміністративних послуг та здійснення функцій публічного управління, що в умовах війни набуває специфічних ознак. Надання адміністративних послуг трансформується з урахуванням безпекових викликів і потреб населення. Органи влади забезпечують безперервність надання базових послуг навіть у складних умовах. Це включає реєстраційні, соціальні та інші життєво необхідні функції. Водночас здійснення публічного управління орієнтується на забезпечення обороноздатності та стійкості регіону. Органи публічної адміністрації беруть участь у плануванні та реалізації заходів мобілізаційної підготовки. Вони також сприяють функціонуванню критичної інфраструктури. Важливою є організація

взаємодії з військовими структурами та правоохоронними органами. У процесі управління особлива увага приділяється захисту населення. Це включає евакуаційні заходи та забезпечення гуманітарної підтримки. Органи влади координують діяльність щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Вони також забезпечують інформаційну підтримку населення щодо безпекових питань. В умовах війни управлінська діяльність набуває кризового характеру. Це потребує високого рівня адаптивності та оперативності рішень. У підсумку, діяльність органів публічної адміністрації спрямована на підтримання життєздатності регіону та забезпечення безпеки населення.

По-третє, компетенція органів публічної адміністрації визначається Конституцією України, законами України, актами Кабінету Міністрів України та іншими нормативно-правовими актами, що формує правову основу їх діяльності у сфері національної безпеки. Умови воєнного стану зумовлюють розширення та уточнення окремих повноважень. Законодавство передбачає спеціальні механізми функціонування органів влади в таких умовах. Це включає можливість запровадження додаткових обмежувальних заходів. Компетенція органів публічної адміністрації охоплює питання організації оборони на регіональному рівні. Вона також включає координацію діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони. Важливим елементом є забезпечення правопорядку та громадської безпеки. Нормативно-правова база визначає порядок взаємодії між різними органами влади. Вона також встановлює процедури прийняття управлінських рішень. Особливу роль відіграють акти, що регулюють діяльність військових адміністрацій. Вони забезпечують централізоване управління в умовах війни. Компетенція органів також включає розробку регіональних програм безпеки. Важливим є здійснення контролю за їх реалізацією. Нормативне регулювання спрямоване на забезпечення узгодженості дій усіх суб'єктів. У підсумку, компетенція органів публічної адміністрації має комплексний характер і забезпечує ефективне функціонування системи безпеки на рівні області.

По-четверте, діяльність органів виконавчої влади має підзаконний, адміністративно-сервісний та виконавчо-розпорядчий характер, що визначає її роль у реалізації державної політики у сфері національної безпеки. Вона спрямована на виконання законів та рішень вищих органів державної влади. Умови воєнного стану зумовлюють посилення виконавчо-розпорядчих функцій. Органи виконавчої влади забезпечують оперативне управління процесами на регіональному рівні. Вони здійснюють контроль за дотриманням законодавства у сфері безпеки. Важливою складовою є застосування заходів адміністративного впливу. Це включає санкції у разі порушення встановлених правил. Органи влади також забезпечують підтримання правопорядку. Вони взаємодіють із правоохоронними органами та військовими структурами. Особливу увагу приділяється захисту населення та територій. Діяльність органів спрямована на мінімізацію ризиків і загроз. Водночас забезпечується дотримання прав і свобод громадян. Виконавчі органи здійснюють координацію дій у кризових ситуаціях. Вони забезпечують реалізацію заходів цивільного захисту. У підсумку, їх діяльність має системний характер і спрямована на забезпечення стабільності, безпеки та ефективного функціонування держави в умовах війни.

В умовах повномасштабної війни система управління національною безпекою на регіональному рівні зазнає певних змін які дозволяють забезпечити стійкість та ефективність функціонування державного механізму у екстремальних умовах.

Підкреслимо, що саме поняття «регіон» залишається у сучасній науці винятково дискусійним. Незважаючи на значну кількість проведених досліджень щодо вивчення змісту цього поняття, серед вчених немає єдиної думки про трактування цього поняття [16], [57], [176], [193], [55].

Так, наприклад, у колективній праці «Основи регіонального управління в Україні» 2012 року автори пропонували визначали регіон як категорію державного управління як визначені законодавством територіальні утворення з системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування

(Автономна республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь). Для цілей планування та регіонального розвитку можуть також визначатись макрорегіони у складі декількох регіонів чи їх частин, які характеризуються специфічністю, цілісністю та спільністю розвитку, і визначені законодавством для досягнення особливих цілей розвитку території [76].

Подібне до наведеного нормативне визначення категорії «регіон» міститься у положеннях Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 9 липня 2022 року № 2389-IX. Відповідно до п. 11 ст. 1 цього нормативно-правового акту «регіон - Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь» [103].

Водночас, у цьому ж законодавчому акті дані визначення «макрорегіон» - декілька регіонів чи їх частини, об'єднані за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, у межах яких реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку та «мікрорегіон» - частина регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, у межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку [103].

Відомий науковець О. Тульчинська наголошує, що «..поняття «регіон» має багатовимірний характер і може інтерпретуватися з різних наукових позицій, а також крізь призму історичного розвитку. З одного боку, воно охоплює частину ширшої географічної, культурної та політичної спільності, яка формується під впливом історичних, етнокультурних і цивілізаційних чинників. З іншого боку, регіон розглядається як простір, що характеризується відносною єдністю економічних, соціальних і структурних параметрів. Визначальною ознакою регіону виступає його територіальна цілісність, яка проявляється у формі адміністративно-територіальної одиниці або сукупності територій, об'єднаних спільними характеристиками. Така територія має притаманний їй комплекс ознак, серед яких особливе місце займають структура господарства, рівень

розвитку внутрішніх економічних і соціальних зв'язків, демографічна концентрація населення. Важливим є також наявність сформованої соціальної, економічної та інституційної інфраструктури. Окрему роль відіграють органи місцевого управління, які забезпечують функціонування регіону як відносно самостійної системи. Таким чином, регіон постає як складна соціально-економічна та територіальна система, що має власні внутрішні закономірності розвитку» [185].

Т. Мірзоєва, О. Томашевська наголошують, що «...доцільно констатувати, що регіон вирізняється серед інших територіальних утворень комплексом природних, історично зумовлених та відносно стабільних економічних, соціальних і національно-культурних характеристик. Саме сукупність цих ознак формує його унікальність та визначає специфіку розвитку. Важливою рисою регіону є його внутрішня цілісність, яка проявляється у взаємозв'язку природного середовища, матеріально-ресурсної бази та соціальних умов життєдіяльності населення. У межах такої цілісності відбувається інтеграція економічних процесів, соціальних інститутів і культурних практик. Поєднання природних ресурсів із матеріальними благами створює основу для господарського розвитку території. Водночас соціальні умови визначають якість життя населення та рівень його соціальної захищеності. Таким чином, регіон постає як цілісна система, у якій гармонійно взаємодіють природні, економічні та соціальні компоненти, забезпечуючи її стійке функціонування та розвиток» [66, с. 48-50].

Узагальнюючи питання багатоаспектного тлумачення поняття «регіону» Н.С. Ліба наголошує, що «...регіон – це адміністративна одиниця субнаціонального рівня визначається як територія з чітко окресленими межами, яка функціонує в межах ієрархічної системи державного управління та підпадає під дію єдиного комплексу нормативно-правових актів. Водночас поняття «регіон» може вживатися і в іншому значенні — як неадміністративна територіальна одиниця субнаціонального рівня, що охоплює декілька областей.

Прикладом такого підходу є Карпатський регіон, який, за поширеною позицією дослідників, включає Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. У цьому випадку регіон також характеризується визначеними територіальними межами, однак вони не збігаються з межами існуючих адміністративно-територіальних одиниць, зокрема областей чи районів» [55, с. 13]. Також, регіон – це територія, на якій реалізується (чи може бути реалізована) певна програма. Такий регіон має досить не чіткі характеристики, зокрема територіальні, як правило, вказується тільки на його центр, а кордони можуть бути розмиті або регіон, частина якого знаходиться за межами території, а отже, і юрисдикції України (так звані єврорегіони) [55, с. 13].

Зазначений підхід відповідає і розповсюдженій практиці європейського нормативно-правового визначення категорії «регіон». Так, М.М. Колісник підкреслює, що – у нормативно-правових актах ЄС регіон розглядається як адміністративне утворення субнаціонального рівня, що має визначену територію, управлінську структуру (виборні органи) та населення з характерними рисами, які формують його специфічну ідентичність. Підхід до регіону як до адміністративного утворення обґрунтовується політичними (регіональна політика здійснюється на національному та регіональному рівнях), статистичними (регіональна статистика в ЄЕС збирається на рівні адміністративних регіонів) та інституційними факторами (які пов'язують обидва попередні). Типологія регіонів на рівні ЄЕС здійснюється за критерієм інтенсивності спільних соціально-економічних проблем для цілей регіональної політики, причому найбільше коштів отримують території з найвищою інтенсивністю таких проблем [44, с. 18].

Із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні запроваджено особливий правовий режим, який передбачає наділення органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування додатковими повноваженнями, необхідними для протидії збройній агресії, забезпечення національної безпеки, захисту державної

незалежності та територіальної цілісності. Водночас цей режим допускає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із обов'язковим визначенням строку дії таких обмежень (стаття 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII) [137]. У сфері здійснення публічно-владних управлінських функцій це означає впровадження спеціальних особливостей діяльності, зумовлених правовим режимом воєнного стану.

Згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій» було створено 24 обласні та Київську міську, а також районні військові адміністрації, на які покладено функції керівництва у сфері оборони, громадської безпеки та правопорядку [161].

Водночас запровадження воєнного стану не означає припинення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України. Разом із тим Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII передбачає можливість розширення системи публічного управління за рахунок тимчасових суб'єктів владних повноважень.

Зокрема, поряд із існуючими органами державної влади та представницькими органами місцевого самоврядування і їх виконавчими структурами на територіях, де введено воєнний стан, можуть утворюватися військові адміністрації як тимчасові державні органи. Вони функціонують під керівництвом начальників і діють на засадах єдиноначальності. Залежно від територіальної юрисдикції, підпорядкованості, порядку створення та припинення діяльності, а також особливостей комплектування, військові адміністрації поділяються на обласні, районні та адміністрації населених пунктів (одного або декількох сіл, селищ чи міст) [15].

Військові адміністрації, які утворюються відповідно до ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, на яких введено воєнний стан, є частиною системи органів державної влади, і їхня діяльність

спрямована на організацію функціонування певної території для ефективного виконання поставлених завдань. За своїм правовим статусом ці тимчасові органи є розпорядницько-виконавчими. Їм можна надати загальну характеристику органів державного управління як розпорядницьких та виконавчих, але з використанням методів, притаманних військовому управлінню. Компетенція військових адміністрацій включає здійснення дій, що безпосередньо базуються на законі або необхідні для виконання законів. Водночас, будучи як виконавчими, так і розпорядницькими органами, вони мають право встановлювати нові правила, видавати обов'язкові для виконання акти управління (як нормативні, так і індивідуальні) на основі законодавства та в межах певних повноважень, спрямовані на впровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану відповідно до принципу централізації керівництва [26, с.33-37].

Таким чином, сутність військового управління полягає у регулюючому, забезпечувальному, виконавчому та організуючому впливі органів державної влади в секторі безпеки і оборони. Воно включає цілеспрямовану діяльність органів військового управління зі створення та вдосконалення сектору безпеки і оборони, всебічного забезпечення його функціонування, організації підготовки та застосування відповідно до призначення. Також воно охоплює управління збройними силами, іншими військовими формуваннями та державними органами у виконанні завдань забезпечення воєнної безпеки та оборони країни, визначених законодавством, включаючи ті, що регулюють правовий режим воєнного стану [26, с.33-37].

У цьому контексті, досліджуючи управлінську діяльність, В. Дулгер наголошує, що теорія військового управління обґрунтовує свої висновки, враховуючи теоретичні положення суспільних, природничих і технічних наук. Проте неправильно було б вважати, що вона лише об'єднує різні розділи інших наук. Зв'язок теорії військового управління з іншими науками є діалектичним: вона творчо використовує досягнення цих наук, водночас ставлячи нові

завдання, пов'язані з вирішенням проблем управління різними елементами військової організації. Теорія військового управління розглядає свій предмет з різних взаємопов'язаних сторін, зокрема політичних, організаційних, економічних, технічних, соціологічних, психологічних та правових аспектів. Структурно ця теорія має свої основи, які є загальними для інших її складових. Самостійними розділами теорії є управління збройними силами, управління видами і родами збройних сил, управління військами (силами) та управління іншими елементами військової організації [26, с.33-37].

Водночас у центрі всієї системи перебувають обласні військові (державні) адміністрації.

До ключових рис адміністративно-правового статусу обласних військових адміністрацій як суб'єктів публічного адміністрування доцільно віднести специфіку їх утворення і припинення діяльності, особливості наданих їм повноважень, а також характер підпорядкування. Такі адміністрації створюються за рішенням Президента України на підставі подання обласних державних адміністрацій або військового командування і припиняють свою діяльність не раніше ніж через 30 днів після завершення або скасування воєнного стану. У процесі функціонування вони виконують повноваження обласних державних адміністрацій, зокрема у сферах фінансової політики, праці та зайнятості, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, екологічної безпеки та природокористування. Крім того, на них покладається забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина. Водночас, поряд із цими функціями, обласні військові адміністрації наділені спеціальними повноваженнями, пов'язаними із запровадженням і реалізацією заходів правового режиму воєнного стану.

Особливістю їх правового статусу є також подвійна система підпорядкування, яка залежить від характеру виконуваних функцій. Зокрема, Генеральний штаб Збройних Сил України здійснює спрямування, координацію та контроль їх діяльності у частині забезпечення оборони, громадської безпеки,

правопорядку, захисту критичної інфраструктури та реалізації заходів воєнного стану. Водночас Кабінет Міністрів України координує їх діяльність у сфері забезпечення здійснення виконавчої влади на місцях [195].

Науковець О. Рой визначає військові адміністрації як спеціальні тимчасові державні органи, які наділені владними повноваженнями та здійснюють публічно-управлінські функції, у тому числі в межах делегованих повноважень або повноважень органів місцевого самоврядування. Вони функціонують на основі Конституції України, законів та міжнародних договорів, ратифікованих Україною, та забезпечують практичну реалізацію функцій держави в межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці під час дії воєнного стану [174, с. 441–446].

С. Мельник також виділяє такі особливості військових адміністрацій, як багатовимірність предмета їх відання, тимчасовий характер функціонування, диференціація обсягу адміністративних повноважень залежно від територіального рівня, а також специфічність їх компетенції. Крім того, дослідник підкреслює відмінність військових адміністрацій від військово-цивільних адміністрацій, що обумовлена особливостями їх правового статусу та функціонального призначення [63, с. 100–104].

Окрему категорію серед військових адміністрацій у межах усіх їх видів становлять адміністрації областей, районів і населених пунктів, на територіях яких до їх створення функціонували військово-цивільні адміністрації. При цьому діяльність військово-цивільних адміністрацій населених пунктів припиняється з моменту початку виконання відповідними військовими адміністраціями їх повноважень, тоді як повноваження військово-цивільних адміністрацій районного та обласного рівнів втрачають чинність із набранням сили актом Президента України про утворення відповідних військових адміністрацій. Водночас районні та обласні військові адміністрації можуть розглядатися як єдина категорія органів, що протиставляється військовим адміністраціям населених пунктів [15].

З урахуванням підстав утворення, порядку припинення діяльності та змісту функціональної компетенції районні й обласні військові адміністрації доцільно класифікувати на два основні види: адміністрації, створені для здійснення керівництва у сфері оборони, громадської безпеки та правопорядку, а також адміністрації, утворені з метою забезпечення дії Конституції та законів України у випадку нескликання сесій відповідних рад або припинення їх повноважень у встановленому законом порядку. При цьому військові адміністрації населених пунктів формуються виключно у разі фактичної неспроможності органів місцевого самоврядування виконувати свої повноваження, зокрема внаслідок самоусунення, саморозпуску або припинення діяльності відповідно до законодавства [15].

Районні та обласні військові адміністрації функціонують у межах подвійного підпорядкування, що зумовлюється характером їх компетенції. У питаннях забезпечення оборони, громадської безпеки та реалізації заходів правового режиму воєнного стану їх діяльність спрямовується, координується і контролюється Генеральним штабом Збройних Сил України. Водночас обласні військові адміністрації підпорядковуються Генеральному штабу, а районні — як Генеральному штабу, так і відповідним обласним військовим адміністраціям (за умови їх утворення). У сфері реалізації виконавчої влади, включаючи виконання повноважень місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, діяльність цих адміністрацій координується Кабінетом Міністрів України в межах його компетенції.

Загальне керівництво діяльністю військових адміністрацій населених пунктів покладається на керівників районних державних адміністрацій або начальників районних військових адміністрацій у разі їх створення. Формування персонального складу військових адміністрацій залежить від їх виду: районні та обласні адміністрації утворюються на базі відповідних державних адміністрацій, а їх керівники автоматично набувають статусу начальників військових адміністрацій. Натомість адміністрації населених пунктів комплектуються

переважно з військовослужбовців, працівників правоохоронних органів і служби цивільного захисту, які направляються для виконання завдань у сфері оборони та безпеки, зберігаючи при цьому свій статус у відповідних структурах. Керівники таких адміністрацій призначаються і звільняються Президентом України за поданням Генерального штабу або обласної державної адміністрації.

Водночас слід звернути увагу, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [137] не передбачає чіткої процедури набуття вже створеними військовими адміністраціями додаткових повноважень у разі нескликання сесій відповідних рад. Така нормативна прогалина може спричинити виникнення ситуацій двовладдя, коли органи місцевого самоврядування, попри порушення строків, продовжують реалізовувати свої повноваження, а військові адміністрації паралельно починають здійснювати додаткові функції. З іншого боку, відсутність чітко визначеного механізму делегування повноважень може призвести до виникнення управлінського вакууму, що негативно вплине на функціонування системи публічного управління. У такому випадку начальники військових адміністрацій не можуть реалізовувати додаткові повноваження без відповідного рішення компетентного органу. У науковому дискурсі обґрунтовується необхідність застосування процедури, передбаченої частиною другою статті 4 зазначеного Закону, як механізму надання додаткових повноважень, що сприятиме забезпеченню принципу правової визначеності та уникненню конфліктів компетенції [137].

Щодо строків здійснення повноважень, то військові адміністрації, утворені для забезпечення оборони та громадської безпеки, функціонують до моменту припинення або скасування воєнного стану. Натомість адміністрації, створені у зв'язку з неспроможністю відповідних рад здійснювати свої повноваження, а також адміністрації населених пунктів, діють до проведення першого засідання новообраних рад після завершення воєнного стану [15].

Крім того, відповідно до частини першої статті 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [137], повноваження щодо запровадження та реалізації заходів цього правового режиму поряд із органами виконавчої влади, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування надаються також військовому командуванню, що підкреслює комплексний характер системи управління в умовах воєнного стану.

Згідно з ч. 2 ст. 14 Закону України «Про оборону України», Кабінет Міністрів України має затверджувати положення про ради оборони областей України, які мають утворюватися в особливий період для керівництва виконанням на відповідній території заходів щодо оборони України. При цьому особливий період, згідно з ст. 1 цього Закону, - період, що настає в т.ч. з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює в т.ч. воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [133].

Крім ради оборони областей України у мирний час та особливий період також утворюються Штаби зон (районів) територіальної оборони, відповідно до «Типового положення про штаб зони (району) територіальної оборони». затвердженого постановою КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1442 [122].

Відповідно до цього нормативно-правового документу штаби зон (районів) територіальної оборони у мирний час та особливий період призначені для підготовки до територіальної оборони та її ведення, координації здійснення заходів територіальної оборони силами та засобами сил безпеки та оборони територіальної оборони та забезпечення реалізації Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних (районних), Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (керівників відповідних військово-цивільних або військових адміністрацій у разі їх утворення) (далі - керівники зони (району) територіальної оборони) повноважень щодо керівництва територіальною обороною у відповідній зоні (районі). При цьому організація підготовки та управління силами і засобами складових сил безпеки і оборони, що залучаються до виконання завдань територіальної оборони, здійснюється через

постійно діючі оперативні групи, що входять до складу штабів зон (районів) територіальної оборони.

Важливою складовою механізму забезпечення національної безпеки на регіональному рівні виступає Комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій. Комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі - комісія) є постійно діючим органом, який утворюється Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською та Севастопольською міською держадміністрацією (далі - регіональна комісія), райдержадміністрацією, виконавчим органом міської, районної в місті (у разі їх створення), селищної та сільської ради (далі - місцева комісія) для координації діяльності райдержадміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, пов'язаної із забезпеченням техногенно-екологічної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і реагування на них [121].

Комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій відіграє ключову роль у системі забезпечення регіональної безпеки, оскільки саме вона виступає органом координації, стратегічного планування та оперативного реагування у випадках виникнення кризових ситуацій. Її діяльність спрямована на попередження, мінімізацію та ліквідацію наслідків техногенних і природних катастроф, що становлять безпосередню загрозу життю і здоров'ю населення, функціонуванню критичної інфраструктури та стабільності регіонального розвитку. Одним із основних завдань Комісії є формування комплексного підходу до оцінки ризиків і загроз, що дозволяє своєчасно визначати рівень небезпеки та ухвалювати адекватні управлінські рішення.

У сфері забезпечення регіональної безпеки Комісія здійснює організацію взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування, військовими адміністраціями, підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких пов'язана із підвищенням рівнем ризику (Таб.2.1).

Таблиця 2.1

Основні функції Комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій

Функція	Зміст функції у системі регіональної безпеки
Аналітична	Проведення оцінки стану техногенно-екологічної безпеки, аналіз уразливостей регіону, прогнозування можливих загроз і розробка відповідних сценаріїв реагування.
Координаційна	Організація взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування, військовими адміністраціями, підприємствами та установами при підготовці й реалізації заходів безпеки.
Організаційна	Розроблення та впровадження планів реагування на надзвичайні ситуації, організація навчань і тренувань з цивільного захисту, підготовка місцевих систем оповіщення.
Контрольна	Моніторинг виконання рішень і планів, перевірка готовності інфраструктурних об'єктів та служб до реагування на кризові ситуації, оцінка ефективності вжитих заходів.
Комунікаційна	Забезпечення своєчасного інформування населення про загрози та порядок дій у надзвичайних умовах, формування механізмів прозорого обміну інформацією між суб'єктами безпеки.
Інноваційно-наукова	Залучення наукових установ та експертного середовища до формування стратегій безпеки, впровадження сучасних технологій моніторингу й управління ризиками.

Примітка: розроблено автором

Комісія виступає координатором заходів з розроблення та реалізації регіональних планів реагування на надзвичайні ситуації, а також контролює їх практичне виконання. Особливе значення має аналітична функція Комісії, що передбачає проведення експертиз, оцінку стану техногенної та екологічної безпеки, аналіз уразливостей територій і вироблення рекомендацій для підвищення стійкості соціально-економічних систем регіону.

Не менш важливою є роль Комісії у сфері комунікацій та забезпечення громадської поінформованості. Вона здійснює роз'яснювальну роботу серед населення щодо правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій, організовує тренування та навчання з цивільного захисту, що сприяє підвищенню рівня готовності громадян і зменшенню соціальної напруги в кризових умовах. Крім того, Комісія виступає платформою для обміну інформацією між суб'єктами безпекової політики та створює умови для залучення наукового потенціалу й

експертного середовища до розробки інноваційних підходів у сфері управління ризиками.

У сучасних умовах підвищеної загрози воєнних дій, техногенних аварій і кліматичних змін діяльність Комісії набуває ще більшої ваги, оскільки саме вона формує комплексну політику реагування на кризові ситуації на регіональному рівні та забезпечує баланс між державними пріоритетами і потребами конкретних територіальних громад. Таким чином, Комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій є невід'ємним елементом системи регіональної безпеки, що поєднує в собі функції стратегічного управління, координації, моніторингу та контролю, спрямованих на захист населення, довкілля та інфраструктури від загроз багатофакторного характеру.

Підкреслимо, що в зв'язку із введенням в Україні воєнного стану Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, доступ до протоколів засідань комісії з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій відповідної облдержадміністрації тимчасово обмежено. На окрему увагу також заслуговує діяльність Координаційного центру підтримки цивільного населення [127].

Завданням цього центру виступає широкий аспект напрямків взаємодії у сфері: ветеранської політики, працевлаштування учасників бойових дій, грантова підтримка ветеранського бізнесу, розвиток форм сімейного виховання. Координаційний центр підтримки цивільного населення при обласній військовій адміністрації (ОВА) є спеціально створеним органом, покликаним забезпечувати комплексний підхід до організації допомоги населенню в умовах надзвичайних ситуацій, воєнного стану та інших кризових викликів. Його діяльність спрямована на узгодження дій органів державної влади, місцевого самоврядування, гуманітарних організацій та громадських ініціатив. Основним повноваженням такого центру є забезпечення оперативної координації процесів надання гуманітарної допомоги, починаючи від її приймання й обліку до розподілу між цільовими категоріями населення. Важливим завданням є також

налагодження комунікації між місцевими громадами та державними інституціями для підвищення ефективності реагування на загрози (Таб. 2.2).

Таблиця 2.2

**Повноваження Координаційного центру підтримки
цивільного населення при ОВА**

Напрямок діяльності	Зміст повноважень
Гуманітарна допомога	Організація приймання, обліку та розподілу гуманітарних вантажів; забезпечення адресності надання допомоги; взаємодія з донорами.
Комунікація та взаємодія	Налагодження зв'язків між органами влади, громадами, волонтерами та міжнародними партнерами; інформування населення про ресурси.
Аналітика та прогнозування	Моніторинг потреб населення; аналіз гуманітарної ситуації; прогнозування ризиків дефіциту ресурсів; підготовка рекомендацій органам влади.
Моніторинг та контроль	Ведення бази даних отримувачів допомоги; контроль дотримання процедур і законодавства; забезпечення прозорості та підзвітності.
Організація евакуації	Координація евакуаційних заходів; забезпечення розселення внутрішньо переміщених осіб; підтримка у створенні безпечних умов проживання.
Навчання та підготовка	Організація тренінгів для органів місцевого самоврядування, громадських організацій і волонтерів; поширення практик кризового реагування.
Інформаційна підтримка	Забезпечення доступу громадян до актуальної інформації; консультаційна допомога населенню; поширення рекомендацій у кризових ситуаціях.

Примітка: розроблено автором

До функцій Координаційного центру належить здійснення моніторингу гуманітарної ситуації в регіоні, аналіз потреб населення та прогнозування можливих дефіцитів у забезпеченні життєво необхідними ресурсами. Центр виступає майданчиком для взаємодії з міжнародними партнерами, які надають допомогу, забезпечуючи прозорість та підзвітність використання гуманітарних ресурсів. Значну роль відіграє організація евакуаційних заходів, розселення внутрішньо переміщених осіб та координація роботи волонтерських організацій. У межах своєї компетенції Центр може розробляти рекомендації для органів влади щодо вдосконалення процедур реагування на кризові ситуації.

Окремим напрямом діяльності є інформаційна підтримка населення, яка передбачає своєчасне інформування про порядок отримання допомоги, наявні ресурси та алгоритми дій у разі загострення безпекової ситуації. Центр має право організовувати навчання для представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій і волонтерів з метою підвищення їх готовності до роботи в умовах кризи. Важливим аспектом є створення бази даних отримувачів допомоги для забезпечення справедливого та адресного її розподілу. Діяльність центру також передбачає здійснення контролю за дотриманням законодавства та стандартів гуманітарної діяльності на території області.

Відповідно, система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні в умовах воєнного стану характеризується складною багаторівневою структурою суб'єктів публічної влади, серед яких центральне місце займає обласна військова адміністрація. Саме вона виступає ключовим координаційним центром, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері національної безпеки, організовує взаємодію між усіма елементами сектору безпеки і оборони та приймає обов'язкові до виконання рішення. До її повноважень належить управління ресурсами регіону, забезпечення правового режиму воєнного стану, організація територіальної оборони, а також оперативне реагування на безпекові виклики. В умовах війни обласна військова адміністрація фактично інтегрує цивільні та військові механізми управління, що дозволяє забезпечити єдність стратегічного та оперативного керівництва.

Поряд із цим, обласна рада, як представницький орган місцевого самоврядування, виконує важливі функції у сфері формування та реалізації регіональної політики безпеки. Її діяльність спрямована на представництво інтересів територіальних громад, контроль за використанням бюджетних ресурсів. Водночас у період воєнного стану її повноваження зазнають певних обмежень, а ключові управлінські рішення концентруються в системі військових адміністрацій, що відповідає потребам централізації управління (делегування повноважень).

Важливим елементом регіональної системи безпеки є Національна поліція України, яка забезпечує публічний порядок і безпеку, протидіє злочинності, здійснює охорону об'єктів критичної інфраструктури та бере участь у реалізації заходів територіальної оборони. Її діяльність у взаємодії з іншими суб'єктами спрямована на стабілізацію внутрішньої ситуації в регіоні, особливо в умовах підвищених ризиків правопорушень та дестабілізації.

Служба безпеки України виконує спеціалізовані функції у сфері контррозвідувальної діяльності, протидії диверсійно-розвідувальним загрозам, боротьби з тероризмом та захисту державного суверенітету. У регіональному вимірі її діяльність набуває особливого значення, оскільки саме цей орган забезпечує виявлення та нейтралізацію внутрішніх і зовнішніх загроз, включаючи колабораційну діяльність та інші прояви гібридної агресії.

Органи прокуратури здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за додержанням законів та координацію діяльності правоохоронних органів. В умовах війни їх роль суттєво посилюється, зокрема у частині документування воєнних злочинів, забезпечення законності діяльності силових структур та підтримання публічного обвинувачення.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій відіграє ключову роль у системі цивільного захисту, забезпечуючи реагування на надзвичайні ситуації, ліквідацію наслідків бойових дій, проведення рятувальних операцій та заходів з розмінування територій. Її діяльність спрямована на мінімізацію втрат серед населення та відновлення життєво важливої інфраструктури регіону.

Військове командування забезпечує організацію оборони, управління військовими підрозділами, планування та проведення бойових операцій, а також взаємодію з цивільними органами влади. Саме цей суб'єкт визначає безпекову ситуацію в регіоні, формує оборонні стратегії та забезпечує їх практичну реалізацію у взаємодії з обласною військовою адміністрацією.

Особливе місце в системі забезпечення національної безпеки займають територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, які здійснюють

організацію мобілізаційних заходів, ведення обліку військовозобов'язаних, комплектування ЗСУ та надання соціальної підтримки військовослужбовцям і членам їх сімей. У період воєнного стану їх діяльність набуває стратегічного значення для підтримання обороноздатності держави.

У сукупності зазначені суб'єкти формують складну багаторівневу систему інституційного забезпечення національної безпеки в межах області. Їх діяльність характеризується високим рівнем взаємозалежності та необхідністю постійної координації. Особливістю функціонування цієї системи в умовах війни є інтеграція цивільних і військових механізмів управління. Це зумовлює трансформацію традиційних моделей публічного адміністрування у напрямі посилення безпекового компонента. Обласні військові адміністрації відіграють ключову роль у централізації управлінських рішень. Вони забезпечують оперативне реагування на виклики та загрози, що виникають у регіоні. Водночас органи місцевого самоврядування виконують функції представництва інтересів територіальних громад. Їх діяльність спрямована на забезпечення життєдіяльності населення в умовах воєнного стану. Важливим є також залучення правоохоронних органів до підтримання правопорядку та громадської безпеки. Органи військового управління забезпечують реалізацію оборонних заходів та координацію дій із Збройними Силами України. Суб'єкти у сфері енергетичної безпеки відповідають за стабільність функціонування критичної інфраструктури. Органи цивільного захисту організовують заходи щодо реагування на надзвичайні ситуації та мінімізації їх наслідків. У сучасних умовах важливим є формування єдиного інформаційно-аналітичного простору для обміну даними між суб'єктами. Це сприяє підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень. Крім того, значну роль відіграє стратегічне планування на регіональному рівні. Воно дозволяє забезпечити довгострокову стійкість регіону до безпекових викликів.

Таким чином, система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні в умовах війни функціонує як інтегрована, ієрархічно

організована та водночас мережево взаємопов'язана структура, в якій обласна військова адміністрація виконує роль центрального координуючого ядра. Ефективність цієї системи визначається узгодженістю дій усіх суб'єктів, чіткістю розмежування їх повноважень та здатністю оперативно адаптуватися до змін безпекового середовища. У сучасних умовах саме така модель управління забезпечує належний рівень стійкості регіону, підтримання правопорядку та реалізацію стратегічних завдань держави у сфері національної безпеки.

Зазначене дає нам можливість уточнити зміст конструкту «система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні» розуміючи під нею сукупність взаємопов'язаних суб'єктів публічного управління та адміністрування, відповідних сил і засобів держави (правоохоронні органи, спецслужби, збройні сили та інші), недержавних суб'єктів (наприклад, бізнес-структур), інститутів громадянського суспільства, громадян, які в межах своєї компетенції, визначених національним законодавством, та в режимі реального часу здійснюють діяльність щодо моніторингу, оцінювання та реагування на загрози регіональній безпеці для мінімізації можливої шкоди національним інтересам внаслідок дії деструктивних факторів у тому числі тих які здійснюють вплив на обороноздатність держави та стійкість системи державного управління.

Управління національною безпекою на регіональному рівні спрямована на інтеграцію національних програм та стратегій розвитку у просторі окремого регіону з урахуванням особливостей і інтересів на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях.

Запропонуємо власне бачення специфічної публічно-владної функції військово-цивільного управління на регіональному рівні, яку виконує обласна військова адміністрація, — це інституційно закріплена інтеграційно-координаційна діяльність публічної влади, спрямована на забезпечення єдності управлінського впливу цивільних і військових суб'єктів у межах області, що реалізується шляхом узгодження стратегічних і оперативних рішень, концентрації ресурсів, встановлення режимних обмежень та організації

взаємодії між органами державної влади, військовим командуванням, правоохоронними структурами й органами місцевого самоврядування з метою своєчасного реагування на загрози, підтримання стійкості регіону та досягнення необхідного рівня національної безпеки в умовах воєнного стану.

У підсумку також варто наголосимо, що в умовах військового стану вказана система представлена сукупністю як постійно діючих так і тимчасових органів управління та органічно пов'язана управлінською діяльністю військового характеру.

Висновки до Розділу 2.

Отримані результати дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Обґрунтовано пропозиції щодо подальшого удосконалення нормативно-правової бази забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, яка має враховувати традиційні, нові геополітичні та геоекономічні виклики, соціальні та військові фактори, забезпечуючи ефективну координацію між різними суб'єктами публічного управління та адміністрування, адаптуватися до динамічних змін у мінливому безпековому середовищі, відповідати реальним потребам та вимогам конкретного історичного періоду та відзначатися властивостями ефективності та достатньої «гнучкості» у варіантах прийняття відповідних управлінських рішень, що передбачає:

- внесення змін до Конституції України (щодо визначення завдань органів публічної влади у контексті забезпечення національної безпеки на регіональному рівні);

- прийняття на рівні Європейського Союзу правового акту, який зокрема, має регулювати питання перебування громадян України на території ЄС та отримання ними відповідного правового захисту, забезпечення прав дітей, які перебувають у вимушеній евакуації, у тому числі забезпечення здобуття ними повноцінної освіти і отримання інших соціальних та інклюзивних послуг);

- внесення змін до Стратегії національної безпеки України (у частині здійснення управління національною безпекою на регіональному рівні з її визначенням та врахуванням основних положень регіоналістики;

- формування нормативно-правової бази діяльності регіональних (місцевих) моніторингових центрів, як складової «єдиної смарт-системи відеоспостереження та відеоконтролю» з врахуванням можливостей штучного інтелекту;

- нормативно-правове унормування проведення спеціальної перевірки при призначенні на посаду та строків її здійснення (передусім в органах державної влади та місцевого самоврядування);

- оптимізацію нормативно-правового регулювання визначення об'єктів критичної інфраструктури;
- уточнення порядку обліку мобілізаційного ресурсу;
- формування єдиних підходів до різноманітних регіональних коефіцієнтів та особливих умов розподілу різних державних субвенцій.

2. Уточнено зміст наступних конструктів у контексті врахування особливостей умов воєнного стану:

– «система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні» є сукупністю взаємопов'язаних суб'єктів публічного управління та адміністрування, відповідних сил і засобів держави (правоохоронні органи, спецслужби, збройні сили та інші), недержавних суб'єктів (наприклад, бізнес-структур), інститутів громадянського суспільства, громадян, які в межах своєї компетенції, визначених національним законодавством, та в режимі реального часу здійснюють діяльність щодо моніторингу, оцінювання та реагування на загрози регіональній безпеці для мінімізації можливої шкоди національним інтересам внаслідок дії деструктивних факторів у тому числі тих які здійснюють вплив на обороноздатність держави та стійкість системи державного управління, а в умовах воєнного стану вона органічно пов'язана з управлінською діяльністю військового характеру;

– «механізм державного управління на регіональному рівні» є системою правових, політичних, економічних, соціальних організаційних та інших засобів (методів, важелів, інструментів впливу на об'єкти управління, у тому числі відповідного забезпечення ресурсами), спрямованих на досягнення належного рівня безпеки мешканців територіальної громади (регіону) у різних сферах їх життєдіяльності, критичної інфраструктури та навколишнього середовища від впливу факторів, які породжують ризики та загрози вказаній безпеці;

– «державне управління національною безпекою на регіональному рівні» є взаємопов'язана діяльність органів і посадових осіб публічного управління та адміністрування у контексті реалізації функцій та завдань держави у сфері

національної безпеки в межах окремого регіону (макрорегіону) як у мирний час так і в особливих умовах (зокрема в умовах війни), спрямованих на: захист та реалізацію інтересів держави, спільних інтересів територіальних громад, прав і свобод індивідів (громадян), їх об'єднань, суб'єктів господарювання; інтеграцію національних програм та стратегій розвитку у просторі окремого регіону з урахуванням особливостей забезпечення національної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях; зміцнення обороноздатності та забезпечення стійкості системи державного управління.

3. Акцентується увага на необхідності на підвищенні ефективності забезпечення національної безпеки на регіональному рівні шляхом реалізації прав ветеранів (ветеранок) російсько-української війни (оскільки саме в громадах відбувається безпосередня їх взаємодія з державою), що передбачає передусім:

- перегляд пенсійного законодавства та нормативно-правових законодавчих актів про встановлення пільг учасникам бойових дій;
- відображення в Конституції України положення щодо обов'язку реалізації ветеранської політики органами державної влади та місцевого самоврядування за рахунок доповнення пункту 7 Статті 116, пункту 6-1 Статті 119 та частини 1 Статті 143 словами «...реалізує ветеранську політику...»;
- розроблення регіональних програм підтримки ветеранів (ветеранок) з урахуванням специфіки місцевих потреб;
- інтеграцію ветеранської політики у стратегії регіональної безпеки та розвитку для зменшення соціальних ризиків;
- підвищення якості комунікації між демобілізованими ветеранами і фахівцями супроводу на місцевому рівні за рахунок формування відповідної системи центрів «ветеран-про»; активізацію діяльності Рад ВПО та Конгресу місцевих та регіональних влад при Президенті України від певного регіону (області) України.

РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1 Методичний інструментарій оцінювання рівня загроз національної безпеки на регіональному рівні та принципи його застосування

Важливою складовою методології виявлення та оцінювання загроз національній безпеці на регіональному рівні є основні положення ризикології. Ризикологія — це спеціалізована галузь знань, яка має свою власну філософську базу, що ґрунтується на принципах економічної теорії та ряді розділів прикладної математики, таких як теорія катастроф, циклічний аналіз, фінансова теорія випадкового вибору та інші. Теорія ризиків широко визнана наукова основа, яка застосовується для аналізу та управління ризиками як на мікрорівні (індивідуальному), так і на макрорівні (суспільному або організаційному). Зауважимо, що в міжнародних стандартах ISO ризик схарактеризований як вплив невизначеності на результати, які очікуються (ISO, 2018; ISO, 2021) [170].

Особливе місце в рамках ризикології займає теорія управління ризиками, що включає наукові принципи аналізу ризиків, прогнозування ризикових ситуацій, визначення стратегічних та тактичних методів управління ризиками та організацію управління цими ризиками. Такий підхід дозволяє ефективно впроваджувати заходи з мінімізації негативних наслідків ризикових подій і забезпечувати стійкість індивідів, організацій та суспільства в цілому перед потенційними загрозами.

Особливе місце в рамках ризикології займає теорія управління ризиками, що включає наукові принципи аналізу ризиків, прогнозування ризикових ситуацій, визначення стратегічних та тактичних методів управління ризиками та організацію управління цими ризиками. Такий підхід дозволяє ефективно впроваджувати заходи з мінімізації негативних наслідків ризикових подій і

забезпечувати стійкість індивідів, організацій та суспільства в цілому перед потенційними загрозами.

Національні системи оцінювання ризиків і загроз функціонують у більшості сучасних держав світу, виконуючи роль інструменту раннього попередження та превентивного реагування [73, с.34]. Їхнє головне завдання полягає у виявленні потенційно небезпечних тенденцій і викликів для національної безпеки, а також у визначенні вразливостей у функціонуванні держави та суспільства. Отримані дані використовуються керівництвом країни та уповноваженими органами влади для вироблення стратегічних рішень, спрямованих на формування ефективної державної політики, планування заходів щодо підвищення рівня готовності до широкого кола загроз, розвитку необхідних інституційних і ресурсних спроможностей, а також оптимального розподілу наявних фінансових та матеріальних ресурсів. У більшості розвинених країн національні системи оцінювання ризиків виступають невід'ємною складовою стратегічного планування у сфері національної та громадської безпеки, створюючи умови для системного прогнозування кризових ситуацій і забезпечуючи основу для формування політики стійкості держави. Важливим аспектом таких систем є інтеграція національних оцінок ризиків у загальноєвропейські та міжнародні механізми безпеки, що дозволяє країнам гармонізувати підходи до протидії транскордонним загрозам, зокрема тероризму, кіберзлочинності чи гібридним атакам. У деяких державах оцінювання ризиків здійснюється на міжвідомчому рівні із залученням наукових інституцій та приватного сектору, що підвищує об'єктивність і практичну цінність результатів. Застосування національних систем ризик-менеджменту також сприяє формуванню довіри суспільства до державної політики у сфері безпеки та підвищує ефективність демократичного контролю. Для України адаптація найкращих міжнародних практик у цій сфері є необхідною умовою підвищення стійкості держави в умовах воєнних та післявоєнних викликів, а також важливим етапом гармонізації із стандартами Європейського Союзу. Саме

інтеграція національної системи оцінювання ризиків у ширший європейський безпековий простір дозволить Україні посилити власну спроможність реагувати на загрози та сприятиме процесу її євроінтеграції.

Загальні підходи до оцінювання та управління ризиками закріплені у відповідних міжнародних стандартах ISO. В Україні застосовуються адаптовані версії окремих із них, зокрема ДСТУ IEC/ISO 31010:2013. Водночас варто враховувати, що зазначені стандарти мають рекомендаційний і узагальнений характер та не заперечують необхідності подальшого розвитку, конкретизації й уточнення їх положень з урахуванням особливостей окремих галузей [73, с.37].

Стратегічний аналіз безпекового середовища спрямований на визначення процесів, явищ, чинників, умов, обставин, подій, результатів діяльності та взаємодії суб'єктів суспільних відносин. Такий аналіз також охоплює тенденції їх розвитку, які впливають на рівень захищеності держави, суспільства та довкілля на певній території від наявних і передбачуваних загроз. Зміни в безпековому середовищі, що є відхиленням від його звичайного стану рівноваги, включають ризики, які потребують подальшого аналізу. Після первинного огляду безпекового середовища виявлені ризики можна класифікувати на ті, що можуть перетворитися в загрози, і ті, що відкривають нові можливості для розвитку держави та суспільства [170].

Трактуючи загрозу як потенційну причину небажаного інциденту, який може зашкодити фізичним особам, активам, системі або організації, навколишньому середовищу або суспільству (ISO, 2021), Ми можемо визначити, що загрози національній безпеці можуть виникати в результаті певних дій, явищ, процесів, подій або ситуацій, які безпосередньо спрямовані на підрив державного суверенітету і територіальної цілісності, а також можуть завдати шкоди життю, здоров'ю, майну громадян, перешкодити безперебійному функціонуванню критично важливих державних функцій, або нанести фізичну чи економічну шкоду підприємствам, організаціям і об'єктам критичної інфраструктури, а також завадити реалізації національних інтересів та інше.

Джерелами таких загроз можуть бути політичні дії держави чи групи держав, окремі особи, групи людей або організації, природне середовище або космічний простір, зміни в діяльності, реалізації, функціонуванні або існуванні яких можуть призводити до виникнення різних загроз і визначають їхній загальний характер. Одне й те ж джерело може породжувати більше ніж одну загрозу [170].

Загальні засади оцінювання ризику описані в міжнародних стандартах ІЕС/ІБО 31010:2009 та його українському еквівалентом ДСТУ ІЕС/ІБО 31010:2013 [37]. Ці стандарти надають комплексний підхід до оцінки ризиків, включаючи інструменти та методи, що можуть бути використані в різних сферах для виявлення, аналізу та оцінки ризиків. Специфічно цей стандарт містить порівняння різних методів загального оцінювання ризику. Без детального опису всіх методів оцінювання ризиків, розглянемо ті з них, які можуть бути застосовані для виявлення та оцінювання загроз національній безпеці в контексті децентралізації системи публічного управління та адміністрування. Основна мета національної системи оцінювання ризиків полягає у визначенні різноманітних типів ризиків та їх потенційних наслідків для специфічних цільових груп.

Ця система спрямована на оцінку ймовірності виникнення цих ризиків та визначення можливих масштабів та серйозності їхніх наслідків. На основі комплексного аналізу відповідної інформації необхідно розробляти універсальні протоколи для координації дій під час реагування на основні загрози та кризові ситуації на різних стадіях їх розвитку. Такий підхід сприяє ефективній підготовці та реагуванню на можливі небезпеки, забезпечуючи стабільність та безпеку національних інтересів.

Варто зауважити, що в українському експертному середовищі часто зустрічається розподіл загроз на внутрішні та зовнішні (Абрамов, Ситник, Смолянчук та ін., 2016; Горбулін, Качинський, 2010) [170].

Розглядаючи державу і суспільство як складні системи через призму концепту національної стійкості (Резнікова, 2022; Bertalanffy, 1968; Brauch, 2005;

Chandler, 2012), можна дійти висновку, що джерелом внутрішніх загроз зазвичай є уразливості, які засвідчують наявність проблем, вад, недоліків, що породжують або посилюють схильність до порушення функціональності, системних пошкоджень та/або піддатливості до негативних впливів ризиків і загроз. Зазвичай уразливості держави та суспільства постають як результат низької ефективності органів державної влади, непослідовності й незавершеності реформ, системних вад розвитку, тощо [170].

В цілому, своєчасне визначення поточних і передбачуваних загроз національній безпеці, вразливостей і переваг (сильних сторін) держави і суспільства, а також можливостей посилення захисту національних інтересів в умовах конкретної безпекової ситуації, є основою для встановлення стратегічних цілей і пріоритетів державної політики в галузі забезпечення національної безпеки. Основним інструментом для проведення стратегічного аналізу безпекового середовища держави є SWOT-аналіз. Глибокий аналіз ризиків і загроз національній безпеці також передбачає використання різноманітних кількісних і якісних методів дослідження [170].

На сьогодні можна виділити підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників, викладені у, які використовуються для оцінювання стану національної безпеки загалом та її окремих складових (Таб.3.1).

Таблиця 3.1

Систематизація поглядів науковців щодо методичних підходів до оцінювання стану національної безпеки

Автор	Назва праці	Опис	Примітки.
Ю.Богданович, О.В.Дублян.	Методологія комплексного	Представлена структурна схема методики оцінювання безпекового	Висвітлено лише порядок

Автор	Назва праці	Опис	Примітки.
	використання військових і невійськових сил та засобів сектору безпеки та оборони для протидії сучасним загрозам воєнній безпеці України [10], [11]	середовища включає 14 основних блоків, що охоплюють послідовність проведення аналітичних, логічних, експертних, порівняльних та інших процедур з використанням інформації, зібраної під час аналізу безпекового середовища. Ця інформація стосується умов, за яких реалізується захист національних інтересів, а також виявлення деструктивних процесів, явищ, небезпек та загроз..	проведення процедур, перелік показників не конкретизовано.
А. Б. Качинський	Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень [36]	Розглянуті критичні умови для правових режимів включають особливий період, воєнний стан, правовий режим надзвичайного стану та правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації. Визначено індикатори і критерії національної безпеки України, такі як коефіцієнт депопуляції, фінансування потреб національної оборони, рівень тінізації економіки, децильний коефіцієнт, відношення державного боргу до ВВП, витрати на науку та освіту, природоохоронні витрати у державному бюджеті та рівень злочинності.	Перелік показників та граничні значення щодо конкретних предметних сфер національної безпеки не конкретизовано.
Орехова К. Назаров М.	Методичний підхід до оцінювання національної безпеки України [71, 75]	Здійснено SWOT-аналіз національної безпеки України. Запропоновано комплексний показник національної безпеки України, що включає компоненти техногенної, екологічної, економічної, інформаційної та енергетичної безпеки. Для встановлення відносної важливості цих показників у методології використано аналіз ієрархій. Зазначена модель ґрунтується на комплексному підході до аналізу ризиків та загроз, враховуючи як зовнішні, так і внутрішні чинники. Вона включає в себе кілька рівнів оцінювання, що дозволяє забезпечити повноту і точність аналізу. Особлива увага приділяється використанню сучасних інформаційних технологій та	Перелік показників в межах окремих складових (техногенної, екологічної, економічної, інформаційної, енергетичної безпеки) не конкретизовано.

Автор	Назва праці	Опис	Примітки.
		аналітичних інструментів для ефективного моніторингу та прогнозування ризиків	

Примітка: Складено автором

Ці методичні підходи є універсальними для сфери забезпечення національної безпеки держави, оскільки вони відображають етапність та загальну логіку оцінювання, описують інструментарій, придатний для комплексного аналізу або дослідження за окремими напрямками національної безпеки. Проте ці підходи не можуть безпосередньо застосовуватись для оцінки національної безпеки у контексті децентралізації системи публічного управління та адміністрування через відсутність урахування регіональних особливостей, специфіки розподілу повноважень та ресурсів, а також уразливостей, пов'язаних з новими викликами, наприклад, асиметричними загрозами та військовими конфліктами.

На нормативно-правовому рівні необхідно згадати такі офіційно затверджені методики, як «Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції» побудованої на використанні методики чек-листів для проведення моніторингу проєктів та чинних нормативно-правових актів [115]; «Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: рішення Ради національної безпеки і оборони України» [155]; «Методики комплексної оцінки бідності» [114].

В аналітичній доповіді [73] Національного інституту стратегічних досліджень «Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України» наголошено, що ефективна робота системи оцінки ризиків є ключовим фактором для раннього виявлення та запобігання загрозам, стратегічного планування та забезпечення національної безпеки і стійкості. У доповіді вивчено різні аспекти, такі як методологічні, організаційні, правові та політичні, які впливають на створення та

функціонування національних систем оцінки ризиків і загроз; проаналізовано кращі світові практики функціонування національних систем оцінювання ризиків і загроз.

В науковому дослідженні А. Б. Качинського [36] розглянуто використання системного підходу для вирішення завдання встановлення межових значень індикаторів національної безпеки. Проведено аналіз та класифікацію математичних методів для їх визначення, які адаптовані до різних умов застосування. Дослідження охопило три рівні межових значень: для людини, суспільства та держави; систему індикаторів національної безпеки; та спеціалізовані галузеві значення. Дослідники також відзначили, що при визначенні індикаторів національної безпеки України та їх межових значень необхідно урахувати реальні та потенційні загрози у таких сферах як воєнна, внутрішньополітична, економічна, соціальна, гуманітарна, науково-технологічна, екологічна та зовнішньоекономічна сфери [36, с.53].

Одним з найбільш дискусійним і трудомістким процесом оцінювання загроз національній безпеці на будь якому рівні є вибір найбільш адекватних методів для здійснення оцінювання загроз національній безпеці у процесі системи публічного управління та адміністрування.

В Україні різні міністерства та відомства в даний час здійснюють оцінювання загроз відповідно до своїх сфер відповідальності, використовуючи при цьому власні методи, критерії та підходи [73, с.43]. Основна проблема полягає в тому, що результати оцінювання, отримані у такий спосіб, є складними для зіставлення, а подекуди — взагалі непорівнюваними. Це унеможливорює об'єктивне ранжування загроз, належне розуміння їх взаємного впливу, класифікацію за різними критеріями та визначення сукупного впливу на цільові групи. Водночас одним із найбільш дискусійних і трудомістких етапів оцінювання загроз національній безпеці на будь-якому рівні залишається вибір найбільш адекватних методів їх аналізу, особливо в умовах децентралізації системи публічного управління та адміністрування [50, с.403].

Методики оцінювання рівня загроз національної безпеки на регіональному рівні можна умовно поділити на три групи [50, с.403].

1. Кількісні методики (ризик оцінюється через числові значення, наприклад, розмір можливих річних втрат). При використанні методик, які здійснюють оцінку на кількісному рівні, оцінюється практична значимість та вартість наслідків, їх ймовірності, і виходить значення рівня ризику у певних одиницях. Однак не завжди можливо провести повний кількісний аналіз. У таких випадках потрібно залучати фахівців для ранжування ризиків. Перевага кількісних методів полягає у здатності більш точно встановлювати пріоритети для подальшого їх вирішення під час порівняння ризиків. Однак недоліком кількісних методів є їх неспроможність враховувати причини виникнення ризиків та їх наслідки. Використання такого підходу доцільне для оцінки явищ і процесів, що мають чіткий кількісний вимір та обґрунтовану базу для порівняння.

2. Методики, які використовують оцінку ризику на якісному рівні (наприклад, за шкалою «високий», «середній», «низький»). При якісній оцінці ризику визначають наслідки, ймовірність та рівень ризику за експертними шкалами; оцінка наслідків та ймовірності можуть бути об'єднані; порівняльну оцінку рівня ризику проводять відповідно до якісних критеріїв. Перевага аналізу полягає в тому, що він дозволяє швидко з мінімальними витратами визначити максимальну кількість факторів та сфер, у яких можливий прояв ризиків. Недоліком якісного підходу є те, що шкала оцінки має суб'єктивний характер, крім того, можуть виникнути складності у порівнянні загроз однієї категорії.

3. Комплексні (змішані) методики. При аналізі ризиків та загроз доцільно використовувати змішані методики, які застосовують як якісні, так і кількісні шкали оцінювання. Більшість використовуваних методів оцінки ризиків, зокрема ті, що стосуються контролю ризиків, пов'язаних зі зацікавленими сторонами, базуються на методі контрольного списку. Це означає, що для оцінки ризику використовується загальний перелік питань, який повідомляє оцінювача про

можливі види ризиків, що можуть виникнути у розглянутої системі або від відповідного зацікавленого стейкхолдера. При проведенні оцінювання за участю ключових зацікавлених сторін, наприклад, під час самооцінки органами державної та місцевої влади, може бути запропонована анкета для заповнення, що включає перелік рекомендованих питань.

З позицій практичності використання методика важливе значення мають такі елементи (іноді їх називають етапами), як геопросторова підтримка або картографування (geospatial support); візуалізація результатів оцінювання ризиків; системний моніторинг і повторне оцінювання ризиків з урахуванням отриманого досвіду (lessons learned).

Сучасним інноваційним інструментом оцінювання безпекового середовища та виявлення потенційних загроз виступає аналіз геопросторових даних. Такий підхід забезпечує можливість інтеграції наявних у державі інформаційних ресурсів — метеорологічних, геологічних, інфраструктурних, медичних та інших — у єдину геоінформаційну систему, що функціонує в режимі реального часу та дозволяє здійснювати прогнозування на основі накопичених відомостей. Формування загальної оперативної картини відбувається через систематичний процес збору, класифікації та узагальнення даних, які супроводжуються постійним моніторингом та оновленням. Інформація про динаміку розвитку ситуації своєчасно доводиться до відома всіх зацікавлених суб'єктів. Заповнення такої системи даними може здійснюватися, зокрема, шляхом використання мережі державних ситуаційних центрів, що забезпечує широту та комплексність охоплення. Важливою перевагою геоінформаційних систем є можливість багатовимірного аналізу ризиків і загроз у часово-просторовому вимірі, врахування їх взаємозалежності та співвіднесення з наявними державними ресурсами й інституційними спроможностями. Це суттєво підвищує результативність міжвідомчої взаємодії, сприяє усуненню дублювання функцій, забезпечує раціональне використання

ресурсів і створює основу для ухвалення управлінських рішень, заснованих на достовірних та актуальних даних [73, с.38].

У багатьох країнах ЄС та НАТО геопросторовий аналіз уже давно є невід'ємним елементом системи управління ризиками та кризового реагування. Зокрема, подібні інформаційні платформи активно застосовуються для прогнозування природних катастроф, виявлення техногенних небезпек, планування оборонних операцій та координації гуманітарних місій. Використання єдиних стандартів і протоколів обміну даними забезпечує сумісність таких систем між різними державами, що дає можливість створювати спільний безпековий простір. Для України інтеграція геоінформаційних технологій у національну систему оцінювання загроз відкриває перспективи гармонізації з європейськими підходами та залучення до міжнародних мереж обміну даними. Це не лише зміцнить національну безпеку, а й сприятиме посиленню стратегічної співпраці з міжнародними партнерами у сфері кризового реагування та колективної безпеки.

Візуалізація результатів оцінювання ризиків виступає важливим інструментом у сучасних методиках аналізу національної безпеки на рівні окремого регіону. Вона дозволяє перетворити складні масиви даних у зрозумілі для сприйняття графіки, карти, діаграми та інтерактивні моделі. Такий підхід суттєво підвищує ефективність комунікації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю. За допомогою візуалізації можна наочно продемонструвати просторовий розподіл загроз і ризиків, їхню інтенсивність, динаміку та ймовірність розвитку у часі.

Особливо важливим є застосування геоінформаційних систем, які дозволяють створювати карти ризиків конкретного регіону, враховуючи природні, техногенні та соціальні чинники. Це дає змогу оперативно визначати «гарячі точки» та території з найбільшою концентрацією небезпек. Візуальні інструменти допомагають не лише у стратегічному плануванні, а й у кризових ситуаціях, коли потрібні швидкі та точні рішення. Вони забезпечують прозорість

процесу оцінки, адже роблять результати доступними для широкого кола користувачів.

Крім того, візуалізація створює умови для ефективного прогнозування, оскільки дозволяє моделювати сценарії розвитку ситуацій у реальному часі. Вона сприяє кращому узгодженню дій між різними суб'єктами безпеки та запобігає дублюванню функцій. У європейській практиці такі підходи вважаються стандартом стратегічного управління ризиками, що робить їх адаптацію до українських реалій надзвичайно актуальною. Залучення інструментів візуалізації на регіональному рівні допоможе створити цілісну картину безпекової ситуації та забезпечити ефективний розподіл ресурсів. У підсумку, візуалізація результатів оцінювання ризиків є не лише технічним інструментом, а й складовою управлінської культури, що підвищує стійкість держави до сучасних загроз.

Комплексне картографування є невід'ємною складовою візуалізації результатів оцінювання ризиків і значно розширює можливості методики аналізу безпеки на рівні регіону. Воно передбачає створення багаторівневих карт, де відображаються різні види ризиків – природні, техногенні, соціально-економічні та воєнні. Такі карти дозволяють поєднувати статистичні дані з просторовими характеристиками, виявляючи взаємозв'язки між окремими загрозами. Завдяки комплексному картографуванню формується багатовимірна картина безпекового середовища, яка дає можливість не лише оцінювати існуючі ризики, а й прогнозувати їхню трансформацію у майбутньому.

Особливістю такого підходу є інтеграція різних інформаційних джерел – від супутникових знімків і даних дистанційного зондування Землі до регіональної статистики та локальних спостережень. Це дозволяє створювати динамічні карти, які оновлюються в режимі реального часу та відображають актуальний стан регіональної безпеки. Картографічні моделі допомагають визначити критично важливі інфраструктурні об'єкти, які перебувають у зоні підвищеного ризику, та розробити ефективні механізми їхнього захисту.

У практичному вимірі комплексне картографування стає основою для прийняття управлінських рішень на місцевому рівні, адже воно демонструє, де саме слід концентрувати ресурси й які сфери потребують першочергових заходів. Воно також підсилює міжвідомчу координацію, оскільки створює єдину «мову» сприйняття ризиків для всіх залучених органів. Таким чином, включення комплексного картографування до методики оцінки ризиків підвищує її наукову обґрунтованість, прозорість та практичну цінність, роблячи її важливим елементом національної системи безпеки.

Системний моніторинг і повторне оцінювання ризиків з урахуванням накопиченого досвіду (*lessons learned*) є логічним продовженням процесу візуалізації та комплексного картографування результатів оцінки національної безпеки на регіональному рівні. Такий підхід передбачає безперервне спостереження за розвитком подій та динамікою ризиків у просторі й часі, що забезпечує актуальність та достовірність даних. Моніторинг дозволяє своєчасно виявляти нові загрози, фіксувати зміну інтенсивності вже ідентифікованих ризиків і вносити корективи до існуючих прогнозів.

Повторне оцінювання ризиків, яке здійснюється з певною періодичністю, ґрунтується не лише на нових даних, а й на аналізі результатів попередніх заходів реагування. Використання концепції *lessons learned* у цьому процесі означає врахування досвіду минулих кризових ситуацій, ефективності застосованих інструментів та недоліків, які було виявлено. Це дозволяє удосконалювати методику оцінювання ризиків, робити її більш адаптивною та гнучкою до непередбачуваних викликів. У поєднанні з комплексним картографуванням системний моніторинг створює можливість для формування так званих «живих карт ризиків», які змінюються залежно від отриманої інформації та нових умов. Такі карти стають практичним інструментом управління ризиками, допомагаючи державним і місцевим органам влади приймати рішення на основі актуальної інформації та підтверджених моделей розвитку подій. Залучення *lessons learned* сприяє підвищенню рівня інституційної пам'яті держави, зменшує ймовірність

повторення попередніх помилок і формує культуру прогностного мислення (Таб. 3.2). Це, у свою чергу, посилює стійкість національної безпеки та забезпечує ефективне використання ресурсів у майбутньому, що можна відобразити у формі Розширеної матриці: «Методика оцінки ризиків національної безпеки на рівні регіону» (Додаток С).

Таблиця 3.2

Елементи методики оцінки ризиків національної безпеки

Елемент методики	Зміст	Основні інструменти	Очікуваний ефект
Візуалізація результатів оцінювання ризиків	Представлення результатів аналізу ризиків у наочній формі для кращого розуміння та прийняття рішень	Інфографіка, діаграми, цифрові панелі управління (dashboards)	Підвищення доступності інформації для органів влади та громадськості, зменшення складності сприйняття
Комплексне картографування ризиків	Відображення просторового розподілу ризиків і загроз на картах регіонів у прив'язці до інфраструктури, населення, ресурсів	Геоінформаційні системи (GIS), інтерактивні карти, супутникові дані	Можливість визначення «гарячих точок», аналіз взаємозалежностей ризиків, оптимізація розподілу ресурсів
Системний моніторинг та повторне оцінювання (lessons learned)	Безперервне відстеження динаміки ризиків і внесення змін на основі нового досвіду та результатів попередніх кризових ситуацій	Системи раннього попередження, база даних lessons learned, регулярні аудити ризиків	Підвищення адаптивності системи нацбезпеки, уникнення повторення помилок, формування «живих карт ризиків»

Примітка: розроблено автором

При розробці комплексної методики оцінки національної безпеки на регіональному рівні важливо враховувати кілька ключових вимог:

комплексність - урахування всіх аспектів національної безпеки, таких як військовий, внутрішньополітичний, економічний, соціальний, гуманітарний,

науково-технологічний та екологічний, зорієнтованих на досягнення стратегічних цілей держави;

адаптивність - можливість адаптувати методи та показники до змінних умов та нових викликів, що виникають під час процесу управління;

об'єктивність - використання надійних та достовірних джерел даних для забезпечення об'єктивної оцінки рівня безпеки;

простота та доступність - зрозумілість та легка застосовуваність методів та показників на всіх рівнях публічного управління;

прозорість - забезпечення прозорості процесу оцінювання для всіх зацікавлених сторін, включаючи громадянське суспільство та міжнародних партнерів, за винятком інформації з обмеженим доступом;

системність - взаємозв'язок між різними показниками та їх інтеграція в загальну систему оцінювання національної безпеки;

правова відповідність - відповідність методів та показників оцінювання національної безпеки чинному законодавству України та міжнародним стандартам;

гнучкість - здатність швидко реагувати на нові загрози та виклики, що виникають у процесі децентралізації;

оптимальність - оцінка ризиків та розробка заходів з їх зниження мають бути пропорційними до рівня загрози, щоб уникнути надмірного адміністративного тиску та неефективного використання ресурсів;

превентивність - орієнтація на запобігання потенційним загрозам через раннє виявлення ризиків та розробку відповідних профілактичних заходів.

Врахування цих вимог дозволить розробити ефективну систему оцінювання національної безпеки в сучасних умовах, що забезпечить стабільність і безпеку держави та її громадян.

3.2 Концептуальні засади стратегічного планування у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні

У сучасних умовах розвитку державного управління у сфері національної безпеки все частіше виникають труднощі, пов'язані як із внутрішніми недоліками адміністративної системи, так і з браком цілісного, системного підходу до процесів планування. Ці проблеми проявляються у фрагментарності підготовки стратегічних документів, відсутності чіткої координації між різними державними органами та дублюванні їх функцій.

Саме тому дедалі актуальнішою стає потреба у створенні ієрархічно вибудованої та логічно узгодженої системи стратегічного планування. Така система має ґрунтуватися на єдиних принципах, забезпечувати спадковість документів та їх взаємозв'язок.

С. Гордієнко, І. Доронін підкреслюють, що планування у сферах національної безпеки та оборони регламентується приписами Розділу IV Закону України “Про національну безпеку України”. Відповідно до ст. 25 Закону метою такого планування є забезпечення реалізації державної політики у цих сферах шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки і оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу [18, с.169].

У сфері забезпечення національної безпеки це завдання набуває особливої ваги, оскільки саме тут концентрація ризиків і загроз є найвищою. Стратегічне планування повинно здійснюватися з урахуванням комплексного розуміння категорії державної безпеки, яка охоплює політичні, військові, економічні, інформаційні та соціальні складові. Водночас необхідним є проведення системного аналізу як наявних, так і потенційних загроз, що можуть проявитися у середньо- та довгостроковій перспективі. Розробка стратегічних документів повинна передбачати визначення конкретних завдань для кожного органу державної влади з урахуванням їх спеціалізації та правового статусу. Такий

підхід дозволить уникнути хаотичного реагування на виклики та сприятиме посиленню інституційної спроможності держави.

Антикризове управління у сфері національної безпеки базується на засадах публічного адміністрування, що передбачають раціональне та ефективне використання ресурсів, узгоджену координацію діяльності органів державної влади та прогнозування можливих загроз. У цьому контексті публічне адміністрування розглядається як цілісна система організаційних, правових і управлінських механізмів, спрямованих на забезпечення стабільності та стійкості держави. Теоретичні концепції антикризового управління наголошують на необхідності інтеграції зусиль різних гілок влади, а також активного залучення недержавних суб'єктів до процесів вироблення й ухвалення управлінських рішень. Особливого значення набуває формування адаптивних механізмів реагування на кризові ситуації, що дає змогу зменшити їх негативний вплив на стан національної безпеки [84, с.239].

На регіональному рівні проблематика стратегічного планування у сфері національної безпеки виявляється ще більш загостреною, ніж на загальнодержавному. Передусім це пояснюється тим, що в окремих регіонах загрози набувають специфічних форм прояву, які не завжди враховуються національними стратегіями. У багатьох випадках регіональні органи влади не мають достатнього методичного та аналітичного інструментарію для якісного прогнозування ризиків. Крім того, слабким місцем залишається відсутність дієвого механізму координації між регіональними та центральними структурами у процесі планування. Це призводить до того, що навіть важливі регіональні загрози залишаються без належної уваги на національному рівні.

Серйозною проблемою є й недостатнє фінансування заходів, пов'язаних із розробкою та реалізацією регіональних стратегій. У більшості випадків бюджети місцевих органів влади не дозволяють створювати спеціалізовані аналітичні центри чи впроваджувати сучасні системи моніторингу загроз. Водночас відсутність належної підготовки кадрів у сфері стратегічного планування суттєво

ускладнює виконання поставлених завдань. Часто регіональні стратегії зводяться лише до формальних документів, що дублюють національні, без урахування місцевої специфіки.

Ще однією проблемою є низький рівень залучення громадянського суспільства та бізнесу до процесів стратегічного планування у сфері безпеки. У результаті розроблені документи залишаються відірваними від реальних потреб та інтересів населення. Відсутність прозорості та механізмів публічного контролю посилює недовіру до стратегічних рішень на регіональному рівні. Додатково слід відзначити нерівномірність розвитку регіонів: ті з них, що мають вищий рівень економічного потенціалу, краще спроможні організовувати планування та реалізацію стратегій, тоді як депресивні регіони залишаються уразливими.

У сфері інформаційної безпеки особливою проблемою є недостатня інтеграція регіональних інформаційних систем із державними. Це призводить до фрагментарності в отриманні даних та ускладнює оперативне реагування на кризові ситуації. Водночас брак системного моніторингу унеможливорює повторне оцінювання ризиків з урахуванням отриманого досвіду, що робить систему малоефективною.

Ефективність антикризових заходів значною мірою визначається якістю стратегічного планування. В Україні процес планування у сфері національної безпеки стикається з низкою проблем, серед яких відзначаються недостатня координація між державними органами, обмеженість наявних ресурсів та відсутність єдиної методології оцінки загроз. Ці труднощі ускладнюють розробку комплексних антикризових стратегій і негативно впливають на їхню результативність [84, с.231].

Таким чином, проблеми стратегічного планування на регіональному рівні мають комплексний характер і потребують системних рішень. Йдеться не лише про фінансування та кадри, а й про формування інституційної культури довгострокового планування. Без створення дієвих механізмів координації між

центром та регіонами, забезпечення належного ресурсного потенціалу й залучення громадськості процес планування у сфері національної безпеки залишатиметься формальним і малоефективним.

Л.М. Шипілова зазначає, що стратегічне планування у сфері забезпечення національної безпеки слід розглядати як одну з ключових функцій державного управління, спрямовану на формування цілей, визначення завдань, встановлення пріоритетів і окреслення системи заходів щодо реалізації державної політики у протидії загрозам національній безпеці. Таке планування здійснюється з урахуванням інтересів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, Збройних сил України, інших військових формувань, у тому числі розвідувальних і правоохоронних органів, органів та підрозділів цивільного захисту, а також підприємств, установ і організацій, діяльність яких має потенційний вплив на стан національної безпеки. Отже, стратегічне планування як різновид управлінської діяльності полягає у виробленні стратегічних рішень, що мають орієнтаційний, організаційний та інтеграційний характер і спрямовані на досягнення заздалегідь визначеної мети. [194, с.6].

О. О. Резнікова наголошує, що особливістю стратегічного планування у сфері національної безпеки є те, що створені в результаті політичні, економічні, інформаційні, безпекові та інші спроможності, а також сили й засоби можуть використовуватися як у мирний, так і у воєнний час або в умовах надзвичайних ситуацій для виконання суспільно важливих завдань [169, с.8].

Метою стратегічного планування є сприяння чіткому формуванню логічно впорядкованої послідовності дій, спрямованих на визначення стратегічної мети, конкретизацію завдань, раціональний розподіл ресурсів, а також розроблення й ухвалення обґрунтованих стратегічних рішень. Його ключова перевага полягає у концентрації уваги на найбільш значущих питаннях і проблемах, з якими стикається держава у сфері забезпечення національної безпеки. Досягнення оптимальних результатів стратегічного планування можливе за умови здійснення всебічного та водночас ефективного збору інформації, опрацювання

й аналізу альтернативних стратегічних варіантів, а також посилення уваги до стратегічних ризиків, що супроводжують процес ухвалення відповідних рішень [194, с.5].

Метою планування у сферах національної безпеки і оборони є забезпечення реалізації державної політики у цих сферах у спосіб розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки і оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу [169, с.8].

Мета стратегічного планування у контексті забезпечення національної безпеки на рівні окремого регіону полягає у формуванні цілісної системи управлінських рішень, здатних забезпечити стійкість територіальної громади до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Така мета зумовлює необхідність інтеграції соціально-економічних, оборонних, енергетичних та гуманітарних аспектів у єдину концепцію розвитку області. Вона передбачає створення умов для збалансованого розвитку регіону при одночасному зміцненні його безпекового потенціалу. Особлива увага приділяється формуванню механізмів превентивного реагування на ризики та загрози, що походять від воєнної агресії, терористичної діяльності чи кризових ситуацій техногенного та природного характеру (Таб. 3.3).

Таблиця 3.3

**Мета стратегічного планування у сфері національної безпеки
на рівні регіону**

Рівень цілей	Конкретизація	Основні напрями дій	Очікувані результати
Загальна мета	Забезпечення регіональної стійкості та безпеки як складової національної безпеки України	Інтеграція економічних, соціальних і безпекових пріоритетів у регіональне стратегічне планування	Стійкий, безпечний та конкурентоспроможний регіон, здатний протидіяти сучасним викликам
Підціль 1: Мобілізаційна	Підвищення готовності	формування ресурсної бази; підтримка	Підвищена обороноздатність,

Рівень цілей	Конкретизація	Основні напрями дій	Очікувані результати
готовність та обороноздатність	регіону до оборонних викликів	інфраструктури оборони; координація з військовими та ТрО; підготовка мобілізаційних планів	готовність до швидкого реагування
Підціль 2: Підготовка населення до національного спротиву	Розвиток суспільної готовності до дій у кризових умовах	базова військова підготовка студентів; оновлений курс «Захист України»; формування культури безпеки; регулярні навчання й тренування	Підготовлене населення, яке здатне чинити спротив та діяти у надзвичайних ситуаціях
Підціль 3: Продовольча та енергетична безпека	Забезпечення самодостатності та незалежності регіону	підтримка аграрного виробництва; стратегічні запаси продовольства; диверсифікація джерел енергії; підвищення енергоефективності	Зменшення залежності від зовнішніх ресурсів, стійкість до криз
Підціль 4: Протидія гібридним загрозам	Запобігання впливу країни-агресора на населення	протидія вербуванню; інформаційна та кібербезпекова освіта; розвиток критичного мислення; співпраця з правоохоронними органами	Зниження рівня інформаційних та кадрових загроз
Підціль 5: Система цивільного захисту	Захист населення від надзвичайних ситуацій	розвиток системи укриттів; системи оповіщення; навчання населення; міжрегіональна координація	Підвищення рівня захищеності та безпеки громадян

Примітка: Розроблено автором

Метою стратегічного планування є також розбудова інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та їх взаємодії з центральними органами влади у сфері національної безпеки. У цьому контексті вказане планування виступає інструментом консолідації зусиль влади, бізнесу, громадянського суспільства та силових структур. Важливим завданням є підвищення рівня готовності населення до національного спротиву, що досягається шляхом освітніх програм, базової військової підготовки та формування культури безпеки. Мета стратегічного планування полягає також у забезпеченні продовольчої та енергетичної безпеки регіону, що створює основу для стійкості суспільства в умовах криз.

Не менш значущим аспектом є розвиток системи цивільного захисту, включаючи інфраструктуру укриттів, сучасні засоби оповіщення та навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. Таким чином, стратегічне планування на рівні області має багатовимірний характер, поєднуючи економічні, соціальні та безпекові цілі. Його кінцевою метою є досягнення регіональної стійкості, яка водночас зміцнює обороноздатність держави. У результаті стратегічне планування стає важливим механізмом інтеграції регіональної політики у загальнонаціональну систему безпеки.

Тому це планування має за мету виконання двох основних завдань:

1) розробити плани застосування різних елементів (інструментів) влади, що сприяють досягненню визначених національних цілей у сфері національної безпеки; 2) забезпечити максимально можливий ступінь узгодженості і взаємодії суб'єктів публічного управління та адміністрування [194, с.6-7].

Використання стратегічного планування є особливо ефективним при виборі довгострокових пріоритетів розвитку регіонів та територій.

Н. В. Ткачук наголошує, що «...Стратегічний аналіз у сфері забезпечення національної безпеки доцільно трактувати не як лінійний, а як циклічний процес. Виступаючи початковою стадією стратегічного планування, він визначає рівень обґрунтованості та якість підготовки стратегічних документів у сфері національної безпеки. Водночас потреба в періодичному уточненні стратегічних національних пріоритетів і, як наслідок, у коригуванні відповідних стратегічних документів зумовлює необхідність розроблення належної методології здійснення такого аналізу. Зазначена методологія може ґрунтуватися на послідовній інтеграційній моделі стратегічного аналізу та прогнозування за кожним стратегічним національним пріоритетом із подальшим формуванням узагальнених оцінок стану національної безпеки [184, с.84].

В. Строяновський, Досліджуючи механізми забезпечення стратегічного аналізу державного управління у сфері національної безпеки, автор визначає стратегічний аналіз як комплексне дослідження сектору безпеки й оборони у

довгостроковій, середньостроковій та короткостроковій перспективах, що спрямоване на формування ефективних способів і механізмів реалізації державної політики у сфері національної безпеки та забезпечення стабільного функціонування системи органів державної влади. На його переконання, стратегічний аналіз доцільно розглядати як процес опрацювання й осмислення інформації, отриманої в результаті аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища з урахуванням загальнодержавної стратегії. У межах стратегічного аналізу як управлінського процесу його суб'єкти здійснюють реалізацію відповідних механізмів державного управління [180, с. 98]. У підсумку ми можемо запропонувати системи суб'єктів стратегічного планування у сфері національної безпеки на регіональному рівні та їх функції (Таб. 3.4).

Таблиця 3.4

Суб'єкти стратегічного планування у сфері національної безпеки
на регіональному рівні та їх функції

Суб'єкт	Основні функції у системі стратегічного планування
Обласна військова адміністрація (ОВА)	Координація процесу стратегічного планування в межах області; формування регіональних безпекових стратегій; забезпечення взаємодії з центральними органами виконавчої влади; ухвалення рішень щодо пріоритетів безпеки регіону.
Районні та міські військові адміністрації	Адаптація загальнообласних стратегічних документів до умов конкретних територій; оперативне управління безпековими заходами; моніторинг загроз на місцевому рівні та передача інформації до ОВА.
Територіальні громади (органи місцевого самоврядування)	Виявлення локальних ризиків та загроз; участь у формуванні стратегічних пріоритетів; реалізація конкретних заходів із захисту критичної інфраструктури; мобілізація місцевих ресурсів.
Громадськість (громадські організації, ініціативні групи, ЗМІ)	Забезпечення прозорості та публічного контролю за процесом стратегічного планування; участь у формуванні громадських пріоритетів безпеки; підвищення обізнаності населення щодо ризиків.
Наукові установи та експертні центри	Розробка методичного інструментарію для оцінювання ризиків; проведення аналітичних досліджень; підготовка прогнозів розвитку ситуації; формування науково обґрунтованих рекомендацій для органів влади.

Суб'єкт	Основні функції у системі стратегічного планування
Сили оборони та безпеки (ЗСУ, Нацгвардія, СБУ, ДСНС, поліція тощо)	Виявлення військових, терористичних, кримінальних та інших загроз; оперативне реагування на кризові ситуації; внесення пропозицій до стратегічних документів щодо пріоритетів оборони та безпеки.
Бізнес-структури та підприємницькі об'єднання	Забезпечення стійкості економіки регіону; участь у захисті критичної інфраструктури; співпраця у сфері кібербезпеки та енергетичної безпеки; фінансова й логістична підтримка безпекових заходів.
Освітні заклади та заклади культури	Формування культури безпеки серед населення; реалізація програм громадянської освіти та підвищення стійкості до інформаційних загроз; участь у підготовці кадрів для сфери безпеки.

Примітка: розроблено автором

Результатом стратегічного планування на рівні області стає її Стратегія розвитку. Так, наприклад, у 2024-2025 році активізована робота щодо розробки сучасної моделі Стратегія розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки. Стратегія розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки (далі – Стратегія) є головним планувальним документом розвитку Хмельниччини, який поєднує та узгоджує галузевий і територіальний підходи.

Стратегічне планування розвитку області – це системний підхід до управління змінами, який дозволяє визначити ключові напрями соціально-економічного та безпекового розвитку. Воно ґрунтується на аналізі поточного стану регіону, виявленні його сильних і слабких сторін, а також потенційних можливостей і загроз. Основною метою стратегічного планування є досягнення консенсусу між владою, бізнесом, науковою спільнотою та громадськістю щодо пріоритетів розвитку. Такий процес сприяє формуванню єдиного бачення майбутнього, яке поділяють усі зацікавлені сторони. Планування має творчий характер, оскільки передбачає пошук оптимальних шляхів розв'язання складних проблем. Важливим елементом є узгодження реалістичних цілей і завдань, що відповідають можливостям регіону та наявним ресурсам. Система стратегічного планування допомагає спрямовувати обмежені ресурси на найбільш ефективні напрями розвитку. Вона також забезпечує довгострокову стабільність і

передбачуваність управлінських рішень. Значення стратегічного планування полягає у формуванні прозорої системи управління, що підвищує довіру громадян до органів влади. Воно створює умови для збалансованого розвитку різних територій області та гармонізації інтересів усіх учасників процесу. Крім того, стратегічне планування сприяє посиленню конкурентоспроможності регіону в національному та міжнародному вимірах. У процесі його реалізації важливим є налагодження постійного моніторингу результатів і внесення коректив залежно від змін зовнішнього середовища. Таким чином, стратегічне планування стає не лише інструментом управління, а й важливим механізмом консолідації суспільства. Воно дозволяє поєднувати перспективне бачення з практичними діями, забезпечуючи сталість розвитку. У результаті область отримує можливість адаптуватися до викликів та використовувати власний потенціал максимально ефективно.

Розроблення стратегії здійснюється із залученням широкого кола учасників, зокрема представників громадськості, інститутів громадянського суспільства та наукової спільноти, що забезпечує її відкритий і інклюзивний характер. Нормативною основою формування такого стратегічного документа виступають положення законів України, які регулюють засади державної регіональної політики, гарантують рівні права та можливості жінок і чоловіків, а також визначають механізми запобігання і протидії дискримінації. Важливе значення мають також підзаконні акти Кабінету Міністрів України, зокрема постанови, що встановлюють порядок розроблення регіональних стратегій розвитку, планів їх реалізації, а також процедури моніторингу й оцінювання ефективності державної регіональної політики.

Оновлена редакція стратегії формується з урахуванням ключових державних стратегічних документів, які визначають довгострокові пріоритети розвитку країни. Зокрема, вона узгоджується з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки, враховує положення демографічної, ветеранської та соціальної політики, включаючи відповідні операційні плани їх

реалізації. Крім того, стратегія інтегрує положення щодо створення безбар'єрного середовища, підтримки внутрішньо переміщених осіб, а також управління відходами, водними ресурсами та протидії деградації земель. У її змісті також відображено орієнтацію на досягнення Цілей сталого розвитку України до 2030 року, що забезпечує комплексність і міжсекторальний характер стратегічного планування.

Також нова редакція Стратегії базується на досвіді стратегічного планування у регіоні у 2010-2011 роках, який чи не вперше на регіональному рівні в Україні відбувався на основі методології та інструментів ЄС для стратегічного і операційного планування.

Актуалізація Стратегії зумовлена необхідністю врахування: внесення змін до Закону України “Про засади державної регіональної політики”; оновлення Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки; зміни адміністративно-територіального устрою України; наслідків військової агресії росії проти України та її вплив на розвиток регіону та територіальних громад області; підвищення ефективності системи забезпечення безпеки, обороноздатності та стійкості регіону та України в цілому; набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, поглиблення ступеня виконання положень Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та її державами-членами, перехід до початку переговорів про вступ України до ЄС; дотримання кліматичних зобов'язань України, зокрема в частині відмови від використання вугілля на державних електростанціях до 2035 року та здійснення справедливої трансформації вугільних громад.

Стратегію розроблено робочою групою з оновлення Стратегії розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки та розробки Плану заходів з її реалізації (далі – Робоча Група) за підтримки фахівців Швейцарсько-українського проєкту “Згуртованість та регіональний розвиток України”, UCORD та Агенції регіонального розвитку Хмельницької області.

Стратегія побудована таким чином, що має стати основою для створення комплексної бази стратегічного планування в області, а саме узгодження обласних комплексних та цільових програм, їх гармонізації із перспективами розвитку, зазначеними у Стратегії.

Стратегія була підготовлена на основі гендерно-чутливого аналізу результатів економічного та соціального розвитку області. Документ пройшов відповідну стратегічну екологічну оцінку, відповідно до рекомендацій, затверджених наказом Міністерства екології і природних ресурсів України від 10.08.2018 № 296 “Про затвердження методичних рекомендацій із здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування”.

Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки є основним планувальним документом найвищого рівня в регіоні, а отже, її реалізація вимагає зосередження фінансових, фізичних та людських ресурсів задля відновлення та розвитку регіону, його економічного потенціалу, раціонального використання і збереження усіх наявних ресурсів враховуючи інтереси людини та ефективне управління (Таб.3.5).

Таблиця 3.5

Етапи розроблення Стратегії розвитку регіону (області)

Етап	Основні завдання	Інструменти та методи	Відповідальні суб'єкти
Організаційна підготовка	Формування робочої групи, визначення регламенту, підготовка технічного завдання	Розпорядження ОВА, положення про робочу групу	Обласна військова адміністрація (ОВА), обласна рада
Соціально-економічний аналіз	Визначення сильних і слабких сторін, проблем і потенціалу регіону	Статистичний аналіз, соціологічні опитування, експертні інтерв'ю	Наукові установи, департаменти ОВА, територіальні громади
SWOT-аналіз	Виявлення можливостей і загроз, формування	SWOT-матриця, експертні групи	Робоча група, науковці, представники бізнесу

Етап	Основні завдання	Інструменти та методи	Відповідальні суб'єкти
	стратегічних орієнтирів		
Сценарне прогнозування	Розробка альтернативних сценаріїв розвитку регіону	Сценарний аналіз, моделювання, консультації з міжнародними експертами	Робоча група, аналітичні центри
Формування стратегічних цілей	Визначення місії, бачення, ключових пріоритетів	Методологія «смарт-спеціалізації», індикативне планування	Робоча група, ОВА, бізнес-асоціації
Визначення оперативних цілей та заходів	Розробка конкретних програм і проєктів	Методологія програмно-цільового планування, дорожні карти	Робоча група, територіальні громади, профільні департаменти
Стратегічна екологічна оцінка (СЕО)	Аналіз екологічних наслідків реалізації стратегії	СЕО-звіт, консультації з Міндовкілля	Екологічні організації, ОВА, міжнародні партнери
Громадське обговорення	Залучення громадськості, врахування пропозицій	Публічні консультації, онлайн-платформи, громадські слухання	Громадськість, територіальні громади, депутати
Узгодження та доопрацювання	Внесення змін за результатами обговорень	Експертні обговорення, аналітичні звіти	Робоча група, ОВА
Затвердження Стратегії	Формальне ухвалення документу	Рішення обласної ради	Обласна рада, ОВА
Моніторинг і оцінка	Відстеження реалізації цілей, корекція стратегії	Система індикаторів, цифрові платформи моніторингу, lessons learned	ОВА, наукові установи, громадськість

Примітка: розроблено автором

Завдяки системному підходу до цілепокладання та орієнтації на результат, ця модель дозволяє вносити необхідні корективи для досягнення оптимальних результатів. Автоматизована система моніторингу спрощує внесення змін у разі потреби. Регулярне відстеження стану впровадження заходів і оцінка прогресу у досягненні стратегічних цілей дають змогу визначити ефективність обраних дій та коригувати їх для досягнення запланованих результатів.

Проект Стратегії представлявся громадськості на засіданнях робочих груп та розміщувалися на офіційному вебсайті Хмельницької обласної військової адміністрації. Окремо були проведені публічні обговорення з представниками територіальних громад у Кам'янець-Подільському, Шепетівському та Хмельницькому районах.

Таким чином, нами розкрита функціональна сутність стратегічного планування щодо забезпечення національної безпеки на рівні територіальних громад (регіонів), як системного і прогнозованого процесу, який: має прогностичну функцію (передбачає адаптацію до зовнішніх і внутрішніх змін безпекового середовища та створення передумов для сталого розвитку регіону); ґрунтується на комплексному аналізі поточного стану рівня безпеки регіону (у контексті оцінки потенційних можливостей і загроз, формування довгострокових пріоритетів прогресивного стійкого розвитку регіону); передбачає належне узгодження дій: органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структур, наукової спільноти, інститутів громадянського суспільства при вирішенні безпекових питань; інтеграцію різних сфер управління у контексті пошуку балансу інтересів мешканців регіону для забезпечення підвищення довіри до органів влади при забезпеченні національної безпеки, тому вказане планування має розглядатися як важлива складова системи забезпечення національної безпеки.

3.3 Напрями удосконалення інституційних механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні

Стратегічне планування на регіональному рівні має розглядатися не лише як інструмент соціально-економічного розвитку територій, але й як важлива складова загальнонаціональної системи забезпечення безпеки. У сучасних умовах воєнної агресії проти України регіональні стратегії розвитку не можуть

обмежуватися питаннями інфраструктури, інвестицій чи соціальної сфери, а повинні включати комплекс заходів, спрямованих на зміцнення національної безпеки. При цьому високий ступінь невизначеності стосується тривалості та інтенсивності бойових дій, постійних обстрілів тилівих територій, масштабу руйнувань, а також зовнішньоекономічних факторів, ускладнює процес прогнозування та знижують точність та реалістичних прогнозів.

Окрім того, саме регіональний рівень часто є першим простором реалізації безпекових викликів, а отже, від здатності областей ефективно реагувати на них залежить стійкість держави в цілому.

Насамперед стратегічне планування має передбачати розробку механізмів мобілізаційної готовності, що включає формування ресурсної бази, підтримання інфраструктури оборонного значення та забезпечення належної координації з військовими формуваннями. Важливим напрямом є підготовка населення до національного спротиву, яка повинна реалізовуватися через освітню та виховну політику. Йдеться, зокрема, про запровадження базової військової підготовки для студентської молоді, а також оновлення навчального курсу «Захист України» для учнів старших класів з акцентом на практичні навички, знання основ цивільної оборони та протидії інформаційно-психологічному впливу. Саме тому Верховна Рада України ухвалила в цілому Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань підготовки громадян до національного спротиву». Він формує комплексну загальнонаціональну систему підготовки громадян до захисту держави – безперервну, інтегровану в освітній процес та замінює базову загальновійськову підготовку студентів – витратну і пов'язану з безпековими ризиками в умовах воєнного часу – на системну підготовку до національного спротиву.

Окремим аспектом стратегічного планування має стати запобігання та протидія вербуванню громадян України спецслужбами країни-агресора. Для цього необхідно формувати комплекс регіональних програм з підвищення рівня

безпекової обізнаності населення, розвитку критичного мислення та співпраці з правоохоронними органами.

Не менш актуальною є сфера цивільного захисту, яка повинна інтегруватися у стратегічні документи регіонального розвитку. Йдеться про створення та підтримку систем оповіщення, розбудову мережі укриттів, проведення регулярних навчань для населення, а також розвиток механізмів міжрегіональної взаємодії у разі масштабних надзвичайних ситуацій.

Тому наразі можливо лише окреслити потенційні сценарії, а оцінювати їх за ймовірністю та ризиками реалізації доцільно в процесі виконання Стратегії в залежності від змін зовнішніх та внутрішніх умов.

Основними сценаріями розвитку є: інерційний (песимістичний); оптимістичний; базовий (цільовий).

В основі кожного сценарію покладені базові сценарні припущення, які враховують такі групи чинників: безпекові (продовження війни на території України); зовнішні (тенденції світового економічного розвитку і зовнішньоекономічної кон'юнктури); внутрішні: національні: зміни економічної та соціальної політики держави; субнаціональні: соціально-економічний потенціал конкретного регіону.

Наголосимо, що тривалість воєнних дій, інтенсивність та географія бойових дій та їх наслідків, а також можливість атак на критичну інфраструктуру безпосередньо впливають на всі внутрішні припущення, які формують основу кожного сценарію та відповідно на швидкість досягнення цільових результатів реалізації Стратегії. Так, за оцінками вітчизняних та світових експертів щодо можливості припинення війни на території України у найближчі два роки, найбільш вірогідними розглядалися три варіанти розвитку подій:

Перший: швидке завершення воєнних дій та активне відновлення економіки починаючи з другої половини 2025 року.

Другий: війна триватиме ще протягом 2025 року і економічне відновлення розпочнеться у 2026 році.

Третій: військові дії продовжуватимуться до кінця 2026 року і активізація економічної діяльності відтермінується ще на один рік.

Оптимістичний сценарій розвитку побудовано на припущеннях, за яких формуються найсприятливіші зовнішні (глобальні та національні) та внутрішні (регіональні) фактори впливу: на рівні регіону активно використовуються всі можливості в умовах швидкого суспільно-економічного розвитку країни. За цим сценарієм передбачалося швидке завершення воєнних дій та активне відновлення економіки починаючи з другої половини 2025 року. Сприятливі зовнішні та внутрішні умови, включаючи притік інвестицій та зростання ділової активності (стимулювання та підтримка сільськогосподарської діяльності, розвиток енергетичної галузі, активне житлове будівництво та розбудову соціальної інфраструктури, добудову Хмельницької АЕС тощо) сприяють прискореному розвитку регіону.

Таким чином, за оптимістичним сценарієм передбачалося, що повернення до економіки мирного часу розпочнеться вже у 2025 році та триватиме протягом всього прогнозованого періоду. Як наслідок, прогнозувалось зростання ВРП майже на 18% (порівняно з базовим 2024 роком), відновлення трудового потенціалу та збільшення притоку іноземного капіталу.

Інерційний (песимістичний) сценарій було сформовано за комплексу припущень, що тривалий у часі (горизонти планування) баланс зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на стан регіону як соціально-економічної системи залишається незмінним, тобто послідовність станів системи змінюється за інерцією: розвиток іде по інерції, воєнний та суспільно-економічний стан країни не сприяє розвитку. За цим сценарієм, військові дії продовжуватимуться до кінця 2026 року і активізація економічної діяльності відтермінується ще на один рік. Це зумовить нижчі темпи економічного зростання, менший притік іноземних інвестицій та збереження від'ємного сальдо трудової міграції порівняно з оптимістичним та базовим сценаріями.

З урахуванням результатів проведеного стратегічного аналізу, оцінки наявних переваг, можливих ризиків і загроз було сформульовано основну стратегічну ідею розвитку – стратегічне бачення, а саме: Хмельниччина – економічно та культурно розвинений регіон західного Поділля, де поєднуються національні традиції з європейськими стандартами та забезпечуються безпекові умови та вимоги воєнного часу. Регіон високотехнологічного аграрного виробництва та інноваційної промисловості, туристично привабливий, комфортний та безпечний для проживання край зі сталим довкіллям, цікавий для гостей та інвесторів.

Стратегічне бачення досягатиметься через досягнення стратегічних цілей, а обрані стратегічні цілі буде реалізовано через систему оперативних цілей.

Всього при розробці проекту Стратегії було виокремлено чотири стратегічні цілі: адаптація регіональної економіки до викликів війни, післявоєнного відновлення та стандартів ЄС; підвищення якості життя та продовження його активного періоду; підвищення якості урядування на місцевому та регіональному рівнях; підтримка сил оборони і посилення стійкості до безпекових викликів.

Невід’ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку регіону є вирішення завдань щодо запобігання виникненню загрозливих ситуацій і небезпечних подій, забезпечення високого рівня готовності органів управління та сил правоохоронних органів влади реагувати на можливі надзвичайні ситуації та події. Необхідним напрямком безпеки є забезпечення утримання в постійній готовності до використання за призначенням об’єктів фонду захисних споруд цивільного захисту, призначення для укриття персоналу, суб’єктів господарювання, віднесених до відповідних категорій цивільного захисту, об’єктів критичної інфраструктури, закладів охорони здоров’я та закладів освіти, а також забезпечення ефективними новітніми системами централізованого оповіщення. Одночасно пріоритетним є створення центрів безпеки у громадах, пожежно-рятувальних підрозділів місцевої та добровільної

пожежної охорони, укомплектованих підготовленими ефективними та боєздатними вогнеборцями.

Щодо стратегічної цілі «підтримка сил оборони і посилення стійкості до безпекових викликів» оперативними цілями, на нашу думку є:

1. Посилення спроможності реагування на надзвичайні ситуації та підтримання громадського правопорядку.

У сучасних умовах воєнного стану дана оперативна ціль набуває системоутворюючого значення, оскільки визначає здатність регіону ефективно протидіяти як традиційним, так і гібридним загрозам. Її реалізація передбачає комплексне зміцнення інфраструктурних, організаційних та кадрових компонентів системи цивільного захисту та безпеки. Зокрема, важливим напрямом є збільшення кількості та забезпечення належного технічного стану фонду захисних споруд цивільного захисту з обов'язковим урахуванням принципів інклюзивності та безбар'єрності. Такі об'єкти мають бути адаптовані до потреб різних категорій населення, включаючи учасників освітнього процесу, пацієнтів медичних закладів, підопічних соціальних установ та осіб, які перебувають у місцях масового скупчення. Паралельно необхідно здійснювати модернізацію автоматизованих систем централізованого оповіщення населення на місцевому та регіональному рівнях, що забезпечить оперативність інформування у кризових ситуаціях. Не менш важливим є відновлення об'єктів інфраструктури, пошкоджених або зруйнованих внаслідок збройної агресії, що сприяє відновленню функціональної спроможності регіону. Значна увага приділяється створенню та належному ресурсному забезпеченню центрів безпеки у територіальних громадах, а також реалізації концепції «Поліцейський офіцер громади», що підсилює локальний рівень безпеки. Важливим елементом є забезпечення функціонування пожежно-рятувальних підрозділів місцевого та добровільного рівня, які виступають первинною ланкою реагування. Додатково необхідно організовувати системні навчання з надання домедичної допомоги та дій у надзвичайних ситуаціях для різних цільових груп населення. Особлива роль

відводиться розвитку аварійно-рятувальних служб на водних об'єктах, що є актуальним для місць масового відпочинку. Посилення матеріально-технічного та кадрового забезпечення закладів охорони здоров'я, зокрема центрів екстреної медичної допомоги, є критично важливим для забезпечення готовності до кризових ситуацій. У сфері цифрової безпеки передбачається підвищення рівня кіберзахисту інформаційно-комунікаційних систем регіонального та місцевого рівнів. Окремим напрямом є впровадження систем фільтрації інтернет-трафіку в органах місцевого самоврядування та закладах освіти з метою блокування ворожого інформаційного впливу. У підсумку, зазначені заходи формують комплексну систему реагування, здатну ефективно функціонувати в умовах підвищених ризиків.

2. Підтримка Сил оборони та посилення обороноздатності на регіональному рівні.

Зазначена оперативна ціль спрямована на зміцнення оборонного потенціалу регіону шляхом консолідації ресурсів та забезпечення ефективної взаємодії між цивільними і військовими структурами. У межах її реалізації ключовим завданням є фінансування програм, спрямованих на покращення матеріально-технічного забезпечення підрозділів Збройних Сил України та інших складових Сил оборони. Це включає придбання сучасного обладнання, техніки, засобів зв'язку та іншого необхідного оснащення. Значна увага приділяється також розвитку добровільних формувань територіальної оборони, які відіграють важливу роль у забезпеченні локальної безпеки. Підвищення їх матеріально-технічної спроможності дозволяє підсилити оборонний потенціал громад. Водночас важливим напрямом є формування кадрового резерву через систему освіти. З цією метою передбачається розвиток матеріально-технічної бази для викладання навчального предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти. До освітнього процесу активно залучаються ветерани та ветеранки, що сприяє передачі практичного досвіду та формуванню патріотичних цінностей. Такий підхід забезпечує підготовку молодого покоління

до виконання обов'язків у сфері національної безпеки. Крім того, важливою складовою є розвиток взаємодії між освітніми закладами та військовими структурами. Це дозволяє забезпечити безперервність підготовки кадрів для сектору безпеки і оборони. У підсумку, реалізація цієї цілі сприяє формуванню стійкої оборонної системи на регіональному рівні.

3. Енергетична безпека та підвищення енергоефективності з урахуванням адаптації до змін клімату.

Енергетична безпека виступає одним із ключових елементів національної безпеки, особливо в умовах воєнних викликів та загроз енергетичній інфраструктурі. У цьому контексті важливим є формування та регулярне оновлення енергетичного балансу області, що дозволяє оцінити поточний стан та перспективи розвитку енергетичного сектору. На основі такого аналізу розробляються регіональні та місцеві енергетичні плани, спрямовані на забезпечення стабільності енергопостачання. Значна увага приділяється розвитку розподіленої генерації електричної енергії, що дозволяє зменшити залежність від централізованих джерел. Це особливо актуально в умовах можливих пошкоджень енергетичної інфраструктури. Впровадження сучасних систем енергетичного менеджменту на рівні територіальних громад сприяє ефективному використанню ресурсів. Такі системи дозволяють оптимізувати споживання енергії та зменшити витрати. Водночас вони забезпечують підвищення рівня контролю за енергетичними процесами. Адаптація до змін клімату передбачає впровадження екологічно сталих рішень у сфері енергетики. Це включає розвиток відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності будівель. У підсумку, реалізація зазначених заходів сприяє зміцненню енергетичної незалежності регіону та підвищенню його стійкості до зовнішніх викликів.

4. Утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Формування та зміцнення національної ідентичності є важливим чинником забезпечення національної безпеки, особливо в умовах інформаційної та

гібридної війни. У межах цієї оперативної цілі передбачається розвиток системи національного спротиву як комплексного механізму залучення громадян до забезпечення безпеки держави. Важливу роль у цьому процесі відіграють ветерани та ветеранки, які виступають носіями бойового досвіду та патріотичних цінностей. Їх залучення сприяє підвищенню рівня підготовленості населення до дій у кризових ситуаціях. Значна увага приділяється також активізації участі молоді у громадській та волонтерській діяльності. Це формує відповідальне громадянське суспільство та сприяє соціальній згуртованості. Окремим напрямом є зміцнення статусу української мови як основи національної ідентичності. Популяризація української мови здійснюється через освітні, культурні та інформаційні програми. Це сприяє консолідації суспільства та підвищенню рівня національної свідомості. У сучасних умовах інформаційного протистояння мовне питання набуває стратегічного значення. У підсумку, реалізація цієї цілі забезпечує формування стійкого, консолідованого суспільства, здатного ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Підкреслимо, що крім ефективного стратегічного планування важливим напрямом удосконалення механізму державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні виступає узагальнення безпекового досвіду функціонування військових адміністрацій в умовах воєнного стану.

У цьому контексті ми вважаємо за необхідне звернути увагу на такі важливі елементи узагальнення діяльності військових адміністрацій в умовах воєнного стану.

По-перше, це організація функціонування обласної (районної) військової адміністрації як тимчасового державного органу в умовах правового режиму воєнного стану, що включає в себе процедури забезпечення виконання повноважень військової адміністрації; організація та підтримання діяльності; комплектування кадрами та трудові відносини в умовах воєнного стану тощо), що впливає на формування висновків щодо спроможності обласної (районної)

військової адміністрації виконувати завдання за призначенням в умовах воєнного стану.

По-друге, це ефективність у сфері діяльності із забезпечення обласною (районною) військовою адміністрацією наступних заходів: запроваджених заходів правового режиму воєнного стану (практичні результати виконання кожного заходу воєнного стану станом на 30.06.2025; способи (механізми) їх виконання; порядок (механізм) фінансування заходів, звітність про проведену роботу тощо); завдання у сфері оборони; завдання у сфері цивільного захисту; результативність у сфері громадської безпеки і порядку; захисту критичної інфраструктури; охорони прав, свобод і законних інтересів громадян (виконання заходів, які визначені Планом запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 181-р, та узагальнена інформація щодо практичного виконання заходів правового режиму воєнного стану, які визначені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

По-третє, це результати діяльності обласної (районної) військової адміністрації щодо забезпечення та виконання інших заходів, спрямованих на підвищення обороноздатності держави (будівництво фортифікаційних споруд, заходи інженерно-технічного захисту об'єктів критичної інфраструктури, надання матеріальної та фінансової допомоги військовим частинам Збройних Сил України, функціонування пунктів управління (ситуаційних центрів) обласної військової адміністрації тощо).

Важливим інституційним напрямком забезпечення ефективної діяльності механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні є соціальний захист ветеранів (ветеранок) війни. Соціальний вимір забезпечення захисту ветеранів війни (Захисників та Захисниць України) є невід'ємною складовою національної політики безпеки та соціальної стабільності. Він охоплює систему заходів, спрямованих на інтеграцію ветеранів у цивільне життя,

підтримку їхніх соціальних, економічних і психологічних потреб, а також забезпечення належного суспільного визнання їхнього внеску у захист держави. Ветерани війни потребують не лише матеріальних пільг, але й створення умов для повноцінного соціального функціонування, що передбачає доступ до якісної медичної допомоги, працевлаштування, освіти, реабілітаційних програм і житлового забезпечення. Сучасний підхід до публічного управління у цій сфері має включати принцип паритетного партнерства між державою, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та самим ветеранським середовищем. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності соціальної політики, оскільки враховує реальні потреби ветеранів і залучає їх до процесу ухвалення рішень. Важливим елементом є формування ветеранських спільнот, які забезпечують підтримку, обмін досвідом і колективну участь у громадському житті. Саме ці спільноти стають осередками соціальної адаптації, де відбувається відновлення довіри до суспільства та держави.

Психологічна підтримка є ключовою складовою забезпечення прав ветеранів, адже Захисники і Захисниці України часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом, депресіями та труднощами у міжособистісних стосунках. Тому необхідна розгалужена система соціально-психологічної допомоги, що базується на принципах конфіденційності, професіоналізму та доступності. Такі програми повинні охоплювати як самих ветеранів, так і членів їхніх родин, сприяючи гармонізації внутрішньо-сімейних відносин. Відповідно, забезпечення захисту ветеранів війни є комплексною системою, що поєднує соціальні гарантії, реабілітаційні заходи, психологічну підтримку та створення умов для гідного життя. Його ефективність визначає не лише рівень соціальної справедливості у державі, але й ступінь її внутрішньої стабільності та готовності до довготривалого миру.

Національна безпека, визначає здатність нації, яка виступає як основний суб'єкт забезпечення захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, до самозбереження, самовідтворення та саморозвитку в умовах

напруженості та конфліктності. При цьому національні інтереси у змістовному плані визначені необхідністю політико-правового забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави. Інституційні виклики національній безпеці являють собою об'єктивно та суб'єктивно існуючу можливість негативного впливу на збереження національного суверенітету, державності, самобутньої культури та способу життя. Виклики національній безпеці знаходять своє продовження на регіональному рівні, набуваючи конкретної форми та вимагаючи комплексу відповідних заходів з моніторингу та реагування на них.

Забезпечення прав ветеранів війни є одним із ключових викликів сучасній системі національної безпеки, адже воно безпосередньо пов'язане зі стабільністю суспільства, рівнем довіри громадян до держави та збереженням соціальної єдності. Ветерани війни становлять особливу соціальну групу, яка має високий моральний авторитет і водночас потребує комплексної підтримки для адаптації до мирного життя. Порушення або неналежна реалізація їхніх прав може призвести до зростання соціальної напруги, недовіри до державних інституцій та дестабілізації на регіональному рівні. Система забезпечення прав ветеранів має розглядатися не лише як елемент соціальної політики, а як складова системи національної безпеки, що впливає на обороноздатність і стійкість держави. В умовах триваючої війни питання соціального, медичного та психологічного забезпечення ветеранів набуває особливої актуальності. Ветерани, повертаючись із фронту, стикаються з низкою проблем, пов'язаних із працевлаштуванням, медичною реабілітацією, житлом і соціальною адаптацією. Недостатня ефективність державних механізмів у цих сферах створює ризики для національної безпеки, оскільки формує відчуття соціальної несправедливості та деморалізації у середовищі ветеранів. Забезпечення їхніх прав має здійснюватися за принципом системності, координації дій центральних і місцевих органів влади, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Регіональний рівень є визначальним у реалізації ветеранської політики, адже саме в територіальних громадах (регіонах) відбувається безпосередня

взаємодія ветеранів із державою. Саме тому розроблення відповідних регіональних програм підтримки ветеранів (ветеранок) з урахуванням специфіки територіальних громад (регіонів) є передумовою зменшення соціальних ризиків. Важливою умовою є інтеграція ветеранської політики у стратегії регіональної безпеки та розвитку, що сприятиме формуванню цілісного підходу до питань соціальної стабільності.

Важливим аспектом забезпечення прав ветеранів є організація комунікації між демобілізованими ветеранами і фахівцями супроводу на місцевому рівні [52, 7]. Яскравим прикладом може служити діяльність Комунального закладу «Ветеранський простір ВЕТЕРАН ПРО» Меджибізької селищної ради Хмельницького району Хмельницької області. Мета діяльності закладу полягає у створенні сприятливих умов для: соціальної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей, а також сімей загиблих (померлих) ветеранів війни та членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, військовослужбовцям, які перебували (перебувають) в полоні та членам їх сімей; забезпечення інтеграції ветеранів у суспільне життя через всебічну підтримку та розвиток їхнього потенціалу; підтримки психологічного, фізичного та соціального благополуччя ветеранів шляхом комплексного підходу; організації освітніх, культурних та громадських ініціатив для покращення рівня життя ветеранів.

Станом на 14 жовтня 2025 року в Комунальному закладі «Ветеранський простір ВЕТЕРАН ПРО» Меджибізької селищної ради Хмельницького району Хмельницької області працевлаштовано 53 фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Основною метою роботи фахівців з супроводу є забезпечення ефективної підтримки переходу ветеранів війни та демобілізованих осіб від військової служби до цивільного життя, надання допомоги під час реалізації ними прав та соціальних гарантій з урахуванням індивідуальних потреб. Зокрема діяльність фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб спрямована на соціальну підтримку ветеранів та включає в себе надання консультативних послуг для вирішення соціально-побутових

питань (отримання соціальних виплат, пільг, житлових питань тощо), сприяння у пошуку роботи через програми профорієнтації та співпрацю з роботодавцями.

Також надається психологічна допомога, яка реалізується шляхом організації регулярних психологічних консультацій та тренінгів із подолання посттравматичного синдрому (ПТСР), проведення групових терапій, спрямованих на зміцнення емоційного стану. Запроваджено індивідуальний підхід підтримки для ветеранів з особливими потребами. Невід'ємною складовою роботи фахівця із супроводу є юридична підтримка, яка передбачає консультації з питань правового захисту ветеранів війни, членів їх сімей, а також сприяння у складанні заяв, скарг, запитів до органів державної влади, допомога у вирішенні правових спорів, пов'язаних із соціальними гарантіями, пенсійним забезпеченням тощо.

Забезпечення прав ветеранів війни виступає не лише моральним, а й безпековим обов'язком держави. Саме тому успішна реалізація ветеранської політики є показником зрілості суспільства та спроможності держави гарантувати власну безпеку через турботу про тих, хто її захищав.

Наступним важливим інституційним механізмом на регіональному рівні виступають регіональні Ради з питань внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України 04 серпня 2023 року № 812 «Про затвердження Типового положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб» [99] обласна військова адміністрація формує склад Ради з питань внутрішньо переміщених осіб при обласній військовій адміністрації (далі – Рада).

Рада є консультативно-дорадчим органом, який утворюється для реалізації регіональної політики у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб, сприяння діяльності територіальних громад у розвитку ефективних механізмів їх адаптації та інтеграції.

Так, наприклад, Розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 08.09.2023 № 754/2023-р [172] (зі змінами від 13.12.2024 №

1145/2024-р [173]) утворено Раду з питань внутрішньо переміщених осіб при Хмельницькій обласній державній адміністрації (обласній військовій адміністрації).

Наразі до складу Ради входять 20 представників, серед яких: 6 від державних установ: Департаменти охорони здоров'я, освіти та науки, соціального захисту населення, економічного розвитку, розвитку громад, будівництва та житлово-комунального господарства та Служби у справах дітей; 5 від громадських об'єднань, які провадять діяльність у сфері забезпечення та захисту прав внутрішньо переміщених осіб: «Центр стабілізації та відновлення», «Благодійний фонд «Рокада», «Право на захист», «Заходи», «БФ «Стабілізейшен Суппорт Сервісез»; 9 – внутрішньо переміщені особи.

Рада провадить свою діяльність відповідно до затверджених нею планів роботи. Засідання Ради проводяться не рідше одного разу на квартал (чергові) або за вимогою (позачергові). Пропозиції та рекомендації Ради можуть бути реалізовані шляхом подання схвалених пропозицій та рекомендацій до обласної державної адміністрації (обласної військової адміністрації), міністерства та інших центральних органів виконавчої влади.

Серед останніх питань на засіданнях Ради було розглянуто питання про розгляд та погодження типової програми соціальної підтримки та забезпечення перебування внутрішньо переміщених осіб для подальшого направлення до територіальних громад Хмельницької області; про надання пропозицій до Обласної комплексної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб у Хмельницькій області на 2026-2028 роки: питання освіти ВПО до програми підтримки ВПО у Хмельницькій області. Діяльність Ради сприяє підвищенню якості управлінських рішень у сфері соціального захисту, інтеграції та підтримки ВПО на території області.

Завдяки діяльності Ради вдається своєчасно виявляти проблемні питання, що виникають у ВПО, та спільно з профільними структурними підрозділами адміністрації знаходити шляхи їх розв'язання. Важливою перевагою є те, що до

складу Ради входять як представники органів влади, так і громадських організацій, волонтери та самі внутрішньо переміщені особи, що забезпечує відкритий діалог, взаєморозуміння та прозорість ухвалення рішень.

Рада сприяє розробці регіональних програм підтримки ВПО, надає пропозиції щодо удосконалення нормативно-правових актів, координує інформаційно-роз'яснювальну роботу серед ВПО, а також бере участь у моніторингу ефективності реалізації державної політики у цій сфері. Її діяльність має важливе значення для підвищення рівня соціальної згуртованості, забезпечення справедливості доступу ВПО до соціальних послуг, житла, освіти, працевлаштування та медичного обслуговування.

Таким чином Рада ВПО при обласній військовій адміністрації є дієвим інструментом участі громадян у процесі ухвалення управлінських рішень, сприяє формуванню ефективної політики підтримки внутрішньо переміщених осіб та забезпечує адаптацію та інтеграцію ВПО в приймаючі територіальні громади.

Координаційний центр підтримки цивільного населення та його робочі групи. Координаційний центр підтримки цивільного населення є важливим інституційним елементом системи публічного управління в умовах кризових ситуацій, зокрема збройного конфлікту, надзвичайних станів та гуманітарних викликів. Його діяльність спрямована на забезпечення узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і міжнародних партнерів у сфері захисту та підтримки цивільного населення. Координаційний центр виконує функцію інтеграційної платформи, що акумулює інформаційні, організаційні та ресурсні можливості різних суб'єктів публічної політики. Особливе значення в структурі Центру мають робочі групи, які формуються за функціональним або проблемно-цільовим принципом.

Робочі групи забезпечують оперативне реагування на актуальні потреби цивільного населення, зокрема у сферах соціального захисту, гуманітарної допомоги, охорони здоров'я, житлового забезпечення та психологічної підтримки. Вони виступають інструментом практичної реалізації рішень,

ухвалених у межах координаційного механізму. Діяльність робочих груп ґрунтується на міжвідомчій взаємодії та принципах партнерства між державними й недержавними суб'єктами. Це сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень і мінімізації дублювання функцій.

Координаційний центр також відіграє важливу роль у зборі, аналізі та узагальненні інформації щодо стану та потреб цивільного населення. Отримані аналітичні дані використовуються для формування обґрунтованих управлінських рішень і коригування державної політики. Робочі групи, у свою чергу, забезпечують зворотний зв'язок між органами влади та населенням. Це дозволяє враховувати реальні соціальні запити та підвищувати рівень довіри до публічних інституцій.

Функціонування Координаційного центру підтримки цивільного населення сприяє підвищенню інституційної спроможності держави у сфері кризового управління. Його діяльність забезпечує системність і послідовність заходів підтримки цивільних осіб. Робочі групи виступають ключовим елементом гнучкості та адаптивності цього механізму. У підсумку Координаційний центр і його робочі групи формують цілісну модель публічного управління, орієнтовану на захист прав, безпеку та добробут цивільного населення.

Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України від Хмельницької області. Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України є спеціалізованим консультативно-дорадчим органом, утворення якого закріплено Указом Президента України від 25 лютого 2021 року № 73/2021 [126]. Його діяльність регламентується Положенням про Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України, затвердженого Указом Президента України від 04 березня 2021 року № 89/2021, що визначає правові засади, структурні елементи та процедурні механізми функціонування цього інституційного утворення [86]. Конгрес створено як інструмент забезпечення системної взаємодії між центральними органами виконавчої влади та органами

місцевого самоврядування з метою формування спільних рішень, спрямованих на підвищення якості життя населення в усіх регіонах України.

Одним із ключових завдань Конгресу є сприяння завершенню реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що тривалий час залишається одним із пріоритетних напрямів державної політики [48].

Конгрес виконує функцію комунікативного майданчика між державними інституціями, органами місцевого самоврядування, всеукраїнськими асоціаціями органів місцевої влади та відповідними міжнародними організаціями й експертними структурами. Така взаємодія покликана підвищити узгодженість управлінських рішень, забезпечити їх наукову обґрунтованість та наблизити процеси вироблення політики до потреб територіальних громад.

Особливе значення у діяльності Конгресу має аналіз стану імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у її локальному та регіональному вимірах. Конгрес займається вивченням практичних аспектів виконання положень Угоди на рівні громад, виявленням інституційних бар'єрів та розробленням пропозицій щодо підвищення ефективності її реалізації. Крім того, до завдань Конгресу входить сприяння запровадженню європейських стандартів у сфері демократичного врядування та місцевої демократії.

Через механізм експертних обговорень, консультацій та спільного аналізу регіональних проблем Конгрес формує комплексні рекомендації для центральних органів влади, що мають сприяти подальшому удосконаленню державної регіональної політики. Інституційна діяльність Конгресу також спрямована на посилення спроможності місцевого самоврядування ефективно реагувати на соціально-економічні виклики та забезпечувати сталий розвиток територій. У цілому, функціонування Конгресу можна розглядати як важливий елемент модернізації української системи врядування та інтеграції національних управлінських практик у європейський політико-адміністративний простір.

Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України функціонує як інституційний механізм, що забезпечує репрезентацію інтересів

регіонів та територіальних громад на загальнодержавному рівні. Його діяльність спрямована на створення сталого комунікативного середовища, у межах якого представники місцевих і регіональних влад мають можливість обговорювати актуальні питання суспільного розвитку та виробляти спільні позиції щодо шляхів розв'язання ключових проблем. Такий формат взаємодії сприяє підвищенню якості управлінських рішень, посиленню довіри між рівнями влади та формуванню скоординованої державної політики у сфері місцевого самоврядування.

Важливою складовою діяльності Конгресу є його тісна співпраця з національними та міжнародними організаціями, що представляють інтереси місцевих і регіональних влад. Така взаємодія забезпечує обмін досвідом, імплементацію кращих управлінських практик та узгодження української моделі місцевого врядування з європейськими стандартами. Крім того, Конгрес відіграє значну роль у формуванні публічного дискурсу, організовуючи широкі громадські обговорення, конференції та консультативні заходи на місцевому й регіональному рівнях. Активне залучення громадськості до цих процесів розглядається як фундаментальна передумова зміцнення демократичного устрою та розвитку інститутів місцевої демократії.

Одним із ключових стратегічних завдань держави на сучасному етапі є встановлення повної та достовірної інформації щодо українських дітей, незаконно вивезених та утримуваних російською федерацією [47]. З цією метою Міністерством юстиції України було розроблено та введено в експлуатацію спеціалізований реєстр, призначений для систематичного обліку, верифікації та актуалізації даних про таких дітей. Усі обласні адміністрації взяли на себе зобов'язання забезпечити належне наповнення цього реєстру інформацією в розрізі відповідних територіальних одиниць.

За офіційними оцінками, йдеться про понад півтора мільйона дітей, що перебувають під контролем російської сторони, що зумовлює необхідність точного встановлення їх місцезнаходження, умов перебування та стану здоров'я.

Як наголосив керівник Офісу Президента України, державі вкрай важливо володіти повною інформацією щодо кожної такої дитини для забезпечення належного реагування та захисту її прав.

Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності також підкреслює ключову роль фахівців із соціальної роботи та працівників служб у справах дітей, які повинні здійснювати належний соціальний супровід дітей і їхніх родин, а також забезпечувати оперативний захист дитини у випадках, коли вона залишається без батьківського піклування. На рівні територіальних громад має бути чітко відпрацьований алгоритм дій, який би регламентував порядок реагування у подібних ситуаціях та гарантував дотримання найкращих інтересів дитини.

Варто зазначити, що до розв'язання цієї проблеми активно долучається Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України. У межах своєї діяльності Конгрес координує взаємодію регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування та центральних відомств, сприяючи оперативному збору, узагальненню та верифікації даних про дітей, незаконно утримуваних Росією. Завдяки функціонуванню спеціалізованих комісій Конгрес відіграє важливу роль у формуванні комплексних управлінських рішень, спрямованих на захист дітей та підтримку громад, які постраждали внаслідок війни.

Забезпечення права кожної дитини в Україні на виховання у сімейному середовищі визначено державою, Президентом та Урядом як один із фундаментальних пріоритетів соціальної та гуманітарної політики. У цьому контексті наголошується на необхідності практичної реалізації цього пріоритету на рівні кожної області та кожної територіальної громади. Принциповим завданням є створення умов, за яких дитина зростатиме в сім'ї, а не в інституційному закладі, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав дітей та сучасним підходам до соціального розвитку.

Підсумовуючи питання напрямів удосконалення механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні

можемо запропонувати власне бачення моделі інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні.

Модель інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні в умовах воєнного стану має розглядатися як багаторівнева, багатосуб'єктна та динамічна система публічного управління, зорієнтована на протидію загрозам і забезпечення стійкості територій. Її методологічною передумовою виступає положення про те, що прогнозування в умовах війни є безперервним процесом реального часу, який відбувається за високого ступеня невизначеності та потребує постійного уточнення управлінських рішень.

У такій ситуації стратегічне планування регіонального розвитку набуває не лише соціально-економічного, а й безпекового змісту, оскільки регіональний рівень виступає першим простором матеріалізації воєнних, техногенних, інформаційних і гуманітарних викликів.

Нормативною основою функціонування інституційної моделі є законодавство про національну безпеку, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації та правовий режим воєнного стану, а також укази Президента України про введення воєнного стану й утворення військових адміністрацій та підзаконні акти Кабінету Міністрів України щодо регіональних органів безпекової координації.

У межах моделі ключовим суб'єктом організаційно-управлінських відносин виступають суб'єкти публічної адміністрації, у тому числі, обласна військова адміністрація як носій владних повноважень, уповноважена здійснювати виконавчо-розпорядчу діяльність та забезпечувати публічний інтерес. Суб'єкти публічної адміністрації формують єдину функціональну систему органів публічного управління, до якої входять органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, а також інші структури, що виконують делеговані повноваження. Універсальною ознакою таких суб'єктів є наявність правового статусу, визначеного законом, і компетенції ухвалювати владні рішення, обов'язкові для виконання на

відповідній території. Важливим елементом сучасної моделі є включення до публічного інтересу безпекового виміру захисту персональних даних фізичних осіб, оскільки обробка інформації стає інструментом як забезпечення, так і вразливості національної безпеки.

Перший рівень інституційної моделі утворюють органи державної виконавчої влади, зокрема Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі виконавчої влади та центральні органи виконавчої влади, які формують і реалізують державну політику у відповідних сферах, у тому числі у сфері безпеки, кіберзахисту, критичної інфраструктури та захисту персональних даних. На цьому рівні встановлюються загальні правила, розподіляються ресурси й визначаються стандарти взаємодії суб'єктів безпекового сектору. Другий рівень становлять місцеві державні (військові) адміністрації як суб'єкти реалізації виконавчої влади в областях і районах, що забезпечують виконання державної політики, координацію територіальних підрозділів центральних органів та організацію функціонування систем життєзабезпечення.

Третій рівень представлено органами місцевого самоврядування, які реалізують власні та делеговані повноваження у сферах цивільного захисту, соціальної підтримки населення, комунальної інфраструктури, місцевих програм безпеки та комунікації з громадянами. У взаємодії цих трьох рівнів формується базова «цивільна» інституційна архітектура регіональної безпеки, яка в умовах війни доповнюється спеціальними утвореннями.

Специфічною ознакою воєнного стану є запровадження військових адміністрацій як тимчасових державних органів, що діють за принципом єдиноначалля та поєднують виконавчі й розпорядчі функції з методами військового управління. Військові адміністрації є складовою системи органів державної влади і забезпечують організацію функціонування території в умовах загострених безпекових ризиків.

У запропонованій нами моделі вони виконують роль «оперативного ядра», яке концентрує управлінські повноваження для реалізації заходів правового

режиму воєнного стану. Обласні та районні військові адміністрації, як правило, утворюються на базі відповідних державних адміністрацій, а їх керівниками стають голови цих адміністрацій.

Важливим інституційним параметром є подвійна площина діяльності військових адміністрацій, коли в питаннях оборони, громадської безпеки і порядку та здійснення заходів воєнного стану їх діяльність координується Генеральним штабом ЗСУ, а в питаннях цивільного управління — КМУ. Така конструкція покликана забезпечити одночасно централізацію безпекового реагування й збереження керованості соціально-економічних процесів на території.

Разом із військовими адміністраціями до інституційної моделі включається військове командування як суб'єкт запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. На регіональному рівні важливу координаційну роль відіграють ради оборони областей, створені для керівництва виконанням заходів оборони в особливий період. Додатковим елементом безпекової інфраструктури управління є штаби зон (районів) територіальної оборони, що забезпечують підготовку та ведення територіальної оборони, координацію сил і засобів та підтримку діяльності керівників зон територіальної оборони. Через систему постійно діючих оперативних груп у складі таких штабів здійснюється оперативне управління залученими силами безпеки й оборони. Це дозволяє інтегрувати воєнні та цивільні компоненти управління у межах єдиної регіональної системи реагування.

Окремий блок інституційної моделі утворюють органи кризової координації та управління ризиками техногенного, природного і воєнного характеру. До них належить Комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, яка функціонує як постійно діючий координаційний орган і поєднує аналітичну, координаційну, організаційну, контрольну, комунікаційну та інноваційно-наукову функції.

Гуманітарний та соціальний виміри інституційної моделі представлено системою спеціалізованих консультативно-дорадчих і координаційних структур. До них належать регіональні Ради з питань внутрішньо переміщених осіб при ОВА, які забезпечують участь громадян у виробленні управлінських рішень, формування регіональних програм підтримки ВПО та моніторинг ефективності політики інтеграції. Наступним елементом є Координаційний центр підтримки цивільного населення при ОВА, який виконує функції організації гуманітарної допомоги, міжсекторальної комунікації, аналітики та прогнозування потреб, моніторингу і контролю прозорості розподілу ресурсів, координації евакуації й навчання суб'єктів реагування. Через робочі групи такого центру забезпечується оперативна реалізація рішень у сферах соціального захисту, охорони здоров'я, житлового забезпечення та психологічної підтримки. Важливо, що зазначені структури формують зворотний зв'язок між населенням і владою, знижуючи ризики соціальної напруги та підвищуючи довіру до публічних інституцій.

Інституційний контур моделі включає також механізми публічної політики щодо соціального захисту ветеранів, оскільки забезпечення їхніх прав прямо впливає на соціальну стабільність і безпекову стійкість регіонів. На регіональному рівні такі механізми реалізуються через мережу спеціалізованих «ветеранських просторів», інститут фахівців із супроводу та партнерство органів влади з громадськими організаціями.

Поряд із цим модель передбачає включення освітньо-виховних інструментів підготовки населення до національного спротиву, зокрема через базову військову підготовку молоді та модернізацію навчальних курсів із домінуванням практичних компетентностей. Значущим компонентом є протидія вербуванню громадян спецслужбами держави-агресора шляхом розвитку критичного мислення, підвищення безпекової обізнаності та інституційної взаємодії з правоохоронними органами.

Стратегічний рівень інституційної моделі забезпечується через формування регіональних стратегій розвитку, які мають містити безпекові цілі й

оперативні завдання, включно з мобілізаційною готовністю, підтримкою Сил оборони, кіберзахистом, відновленням пошкодженої інфраструктури, створенням центрів безпеки в громадах, розвитком добровільної пожежної охорони, систем оповіщення та укриттів.

Умовою ефективності такої моделі є сценарний підхід, коли інерційний, базовий і оптимістичний сценарії розглядаються як інструменти управління ризиками, а їх оцінювання здійснюється в процесі реалізації стратегії залежно від зміни зовнішніх і внутрішніх факторів. Внаслідок цього інституційне забезпечення національної безпеки на регіональному рівні набуває характеристик циклічності, адаптивності та інтегрованості, поєднуючи правові, організаційні, ресурсні та інформаційні інструменти.

Таким чином, запропонована модель відображає комплексну систему взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, військового командування, тимчасових військових адміністрацій, спеціалізованих координаційних і консультативних структур та інститутів громадянського суспільства, спрямована на забезпечення необхідного (достатнього допустимого, прийняттого) рівня безпеки територіальної громади (регіону), їх стійкості, контролю ризиків, захисту прав людини (індивідів) в умовах воєнного стану.

Висновки до Розділу 3.

Отримані результати дозволили сформулювати наступні висновки.

1. З'ясовано, що при розробці комплексної методики оцінки національної безпеки на регіональному рівні системи публічного управління та адміністрування, що представляє собою складну систему, важливо враховувати кілька ключових вимог: комплексність; адаптивність; об'єктивність; простота та доступність прозорість; системність; правова відповідність; гнучкість; оптимальність; превентивність. Врахування цих вимог дозволить розробити ефективну систему оцінювання національної безпеки на регіональному рівні в сучасних умовах, що забезпечить стабільність і безпеку держави та її громадян.

2. Розкрито зміст формування у завершеному вигляді інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні принципово важливим у якому є:

- формування регіональної стратегії розвитку, яка має містити чітко визначені стратегічні цілі соціально-економічного, інфраструктурного та безпекового розвитку регіону та пов'язані з ними завдання суб'єктів вказаного механізму за результатами комплексного аналізу поточного стану регіону та оцінювання потенційних можливостей і загроз;

- формування цілісної системи управлінських рішень, здатних забезпечити стійкість територіальної громади (регіону) в умовах загроз безпеці її мешканцям;

- підвищення рівня готовності населення до національного спротиву (зокрема, шляхом запровадження базової військової підготовки для мешканців громад та формування у них відповідної культури безпеки);

- інтеграція різних сфер управління у контексті пошуку балансу інтересів мешканців громади (регіону) (як передумови соціальної узгодженості та підвищенню довіри до органів влади при вирішенні безпекових питань);

- забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки (як передумови стійкості громади (регіону) в кризових умовах);

- достатнє фінансування безпекової складової регіональної стратегії розвитку;

- належна підготовки фахівців у сфері стратегічного планування на регіональному рівні (як передумови врахування специфічних безпекових умов життєдіяльності громад (регіонів)).

3. Розкрита функціональна сутність стратегічного планування щодо забезпечення національної безпеки на рівні територіальних громад (регіонів), як системного і прогнозованого процесу, який:

- має прогностичну функцію (передбачає адаптацію до зовнішніх і внутрішніх змін безпекового середовища та створення передумов для сталого розвитку регіону);

- ґрунтується на комплексному аналізі поточного стану рівня безпеки регіону (у контексті оцінки потенційних можливостей і загроз, формування довгострокових пріоритетів прогресивного стійкого розвитку регіону);

- передбачає належне узгодження дій: органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структур, наукової спільноти, інститутів громадського суспільства при вирішенні безпекових питань;

- інтеграцію різних сфер управління у контексті пошуку балансу інтересів мешканців регіону для забезпечення підвищення довіри до органів влади при забезпеченні національної безпеки, тому вказане планування має розглядатися як важлива складова системи забезпечення національної безпеки.

4. Розроблена концептуальна трьохрівнева модель інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні в умовах воєнного стану. Перший рівень утворюють Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади. Другий рівень утворюють місцеві державні (військові) адміністрації разом з військовим командуванням, яке є суб'єктом запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. В сукупності вони виконують роль «оперативного ядра», яке концентрує управлінські

повноваження щодо вказаних заходів, третій рівень утворюють органи місцевого самоврядування. Принциповою особливістю моделі є:

- взаємодія постійно діючих органів публічної влади з тимчасовими суб'єктами владних повноважень, які формуються у умовах воєнного стану та формують базову інституційну архітектуру регіональної безпеки, яка в умовах війни доповнюється спеціальними структурами зокрема, органами кризової координації та управління ризиками техногенного, природного і воєнного характеру;

- врахування при функціонування моделі високого ступеня невизначеності при прогнозуванні рівня регіональної безпеки, що потребує постійного уточнення відповідних управлінських рішень, спрямованих на інтеграцію національних стратегічних цілей з інтересами (потребами) у різних сферах життєдіяльності територіальних громад (регіонів), у сфері оборони, громадської безпеки та цивільного захисту;

- подвійна площина діяльності військових адміністрацій, оскільки в питаннях оборони, громадської безпеки і порядку та здійснення заходів воєнного стану їх діяльність координується Генеральним штабом ЗСУ, а в питаннях цивільного управління — Кабінетом Міністрів України.

5. Обґрунтовані підходи до розробки стратегій розвитку територіальних громад (регіонів) в сучасних умовах принциповою особливістю яких є узгодження галузевого і територіальних підходів та виокремлення чотирьох стратегічних цілей:

- адаптація регіональної економіки до викликів війни, післявоєнне відновлення та врахування стандартів ЄС;

- підвищення якості життя та продовження його активного періоду;

- підвищення якості урядування на місцевому та регіональному рівнях;

- підтримка сил оборони і забезпечення стійкості до безпекових викликів, за рахунок: посилення спроможності реагування на надзвичайні ситуації; підтримки громадського правопорядку; посилення обороноздатності на

регіональному рівні; енергетична безпека та підвищення енергоефективності з урахуванням адаптації до зміни клімату;

- утвердження української національної та громадянської ідентичності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає у обґрунтуванні засадничих вимог до функціонування інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні.

Отримані результати дозволили сформулювати наступні висновки.

1. З'ясовано, що забезпечення національної безпеки на регіональному рівні — це динамічний процес, в основі якого певна система політичних, правових, адміністративних, економічних, ідеологічних та інших заходів, спрямованих на адекватне реагування на загрози національним інтересам України з урахуванням особливостей (джерела, динаміка, структура тощо) загроз на регіональному рівні та що його кінцевий результат обумовлений ефективним виконанням завдань органів публічного управління та адміністрування на загальнодержавному та місцевому (регіональному) рівні та активною взаємодією їх посадових осіб з інституціями громадянського суспільства, зміст яких зумовлений необхідністю виявлення, попередження, оцінювання та адекватної протидії небезпекам людині (громадянину), суспільству та державі, а також мінімізації можливої шкоди інтересам територіальних громад (регіонів).

2. Запропоновано багатофакторний підхід до класифікації загроз національній безпеці на регіональному рівні, який передбачає групування загроз національній безпеці загальнодержавного рівня з урахуванням особливостей, обумовлених характеристиками територіальної громади (регіону). Критеріями ідентифікації особливостей регіону як об'єкту аналізу при класифікації вказаних загроз є:

- географічні та кліматичні умови;
- характеристики та розташування об'єктів критичної інфраструктури та військових об'єктів;
- наявність державного кордону;
- етнічний склад населення;

- наявність релігійних конфесій та ступінь толерантності між ними;
- поширення державної мови та мов національних меншин;
- розповсюдження біологічних загроз;
- специфічні історичні аспекти розвитку;
- стан «деградації» території в результаті бойових дій.

Таким чином запропонований підхід поєднує аналітичні та управлінські методи для забезпечення комплексної та ефективної оцінки вказаних загроз та розробки на цій основі відповідних заходів реагування на них.

3. Обґрунтовано доцільність використання на рівні національних загальнодержавних та регіональних стратегій кращих практик міжнародного досвіду (країн-членів НАТО, та ЄС) щодо державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, які ґрунтуються на доктрині відомій як Regional Security Complex Theory, охоплюють різноманітні підходи до визначення категорій: («безпека», «безпековий регіон», «регіональний комплекс безпеки » та інші) та принципи забезпечення вказаної безпеки. Зокрема для регіонального комплексу безпеки важливим є врахування:

- регіонального фокусу в межах якого розглядаються безпекові динаміки та взаємодія суб'єктів у конкретних регіонах світу, їх унікальність та специфіка;
- географічної обмеженості, оскільки регіональні комплекси безпеки завжди мають територіальну обмеженість;
- принципу системної взаємодії (взаємодія у комплексі може бути взаємовигідною, конфліктогенною або співпрацездатною);
- принципу формування безпекових ідентичностей (включає спільні цінності, ідеології, культурні особливості та сприйняття загроз безпеці).

Тобто універсальність підходів теорії регіонального комплексу безпеки та сформованих у її межах принципів дають можливість використати їх не тільки на рівні співвідношення «глобальна сфера – держави», а й на рівні «держава – її регіони».

4. Обґрунтовано пропозиції щодо подальшого удосконалення нормативно-правової бази забезпечення національної безпеки на регіональному рівні, яка має враховувати традиційні, нові геополітичні та гео економічні виклики, соціальні та військові фактори, забезпечуючи ефективну координацію між різними суб'єктами публічного управління та адміністрування, адаптуватися до динамічних змін у мінливому безпековому середовищі, відповідати реальним потребам та вимогам конкретного історичного періоду та відзначатися властивостями ефективності та достатньої «гнучкості» у варіантах прийняття відповідних управлінських рішень, що передбачає:

- внесення змін до Конституції України (щодо визначення завдань органів публічної влади у контексті забезпечення національної безпеки на регіональному рівні);

- прийняття на рівні Європейського Союзу правового акту, який зокрема, має регулювати питання перебування громадян України на території ЄС та отримання ними відповідного правового захисту, забезпечення прав дітей, які перебувають у вимушеній евакуації, у тому числі забезпечення здобуття ними повноцінної освіти і отримання інших соціальних та інклюзивних послуг);

- внесення змін до Стратегії національної безпеки України (у частині здійснення управління національною безпекою на регіональному рівні з її визначенням та врахуванням основних положень регіоналістики;

- формування нормативно-правової бази діяльності регіональних (місцевих) моніторингових центрів, як складової «єдиної смарт-системи відеоспостереження та відеоконтролю» з врахуванням можливостей штучного інтелекту;

- нормативно-правове унормування проведення спеціальної перевірки при призначенні на посаду та строків її здійснення (передусім в органах державної влади та місцевого самоврядування);

- оптимізацію нормативно-правового регулювання визначення об'єктів критичної інфраструктури;

- уточнення порядку обліку мобілізаційного ресурсу;
- формування єдиних підходів до різноманітних регіональних коефіцієнтів та особливих умов розподілу різних державних субвенцій.

5. Уточнено зміст наступних конструктів у контексті врахування особливостей умов воєнного стану:

- «система забезпечення національної безпеки на регіональному рівні» є сукупністю взаємопов'язаних суб'єктів публічного управління та адміністрування, відповідних сил і засобів держави (правоохоронні органи, спецслужби, збройні сили та інші), недержавних суб'єктів (наприклад, бізнес-структур), інститутів громадянського суспільства, громадян, які в межах своєї компетенції, визначених національним законодавством, та в режимі реального часу здійснюють діяльність щодо моніторингу, оцінювання та реагування на загрози регіональній безпеці для мінімізації можливої шкоди національним інтересам внаслідок дії деструктивних факторів у тому числі тих які здійснюють вплив на обороноздатність держави та стійкість системи державного управління, а в умовах воєнного стану вона органічно пов'язана з управлінською діяльністю військового характеру;

- «механізм державного управління на регіональному рівні» є системою правових, політичних, економічних, соціальних організаційних та інших засобів (методів, важелів, інструментів впливу на об'єкти управління, у тому числі відповідного забезпечення ресурсами), спрямованих на досягнення належного рівня безпеки мешканців територіальної громади (регіону) у різних сферах їх життєдіяльності, критичної інфраструктури та навколишнього середовища від впливу факторів, які породжують ризики та загрози вказаній безпеці;

- «державне управління національною безпекою на регіональному рівні» є взаємопов'язана діяльність органів і посадових осіб публічного управління та адміністрування у контексті реалізації функцій та завдань держави у сфері національної безпеки в межах окремого регіону (макрорегіону) як у мирний час так і в особливих умовах (зокрема в умовах війни), спрямованих на: захист та

реалізацію інтересів держави, спільних інтересів територіальних громад, прав і свобод індивідів (громадян), їх об'єднань, суб'єктів господарювання; інтеграцію національних програм та стратегій розвитку у просторі окремого регіону з урахуванням особливостей забезпечення національної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях; зміцнення обороноздатності та забезпечення стійкості системи державного управління.

6. Акцентується увага на необхідності на підвищенні ефективності забезпечення національної безпеки на регіональному рівні шляхом реалізації прав ветеранів (ветеранок) російсько-української війни (оскільки саме в громадах відбувається безпосередня їх взаємодія з державою), що передбачає передусім:

- перегляд пенсійного законодавства та нормативно-правових законодавчих актів про встановлення пільг учасникам бойових дій;
- відображення в Конституції України положення щодо обов'язку реалізації ветеранської політики органами державної влади та місцевого самоврядування за рахунок доповнення пункту 7 Статті 116, пункту 6-1 Статті 119 та частини 1 Статті 143 словами «...реалізує ветеранську політику...»;
- розроблення регіональних програм підтримки ветеранів (ветеранок) з урахуванням специфіки місцевих потреб;
- інтеграцію ветеранської політики у стратегії регіональної безпеки та розвитку для зменшення соціальних ризиків;
- підвищення якості комунікації між демобілізованими ветеранами і фахівцями супроводу на місцевому рівні за рахунок формування відповідної системи центрів «ветеран-про»; активізацію діяльності Рад ВПО та Конгресу місцевих та регіональних влад при Президенті України від певного регіону (області) України;

7. З'ясовано, що при розробці комплексної методики оцінки національної безпеки на регіональному рівні системи публічного управління та адміністрування, що представляє собою складну систему, важливо враховувати

кілька ключових вимог: комплексність; адаптивність; об'єктивність; простота та доступність прозорість; системність; правова відповідність; гнучкість; оптимальність; превентивність. Врахування цих вимог дозволить розробити ефективну систему оцінювання національної безпеки на регіональному рівні в сучасних умовах, що забезпечить стабільність і безпеку держави та її громадян. Запропонований підхід поєднує аналітичні та управлінські методи для забезпечення комплексної та ефективної оцінки вказаних загроз та розробки на цій основі відповідних заходів реагування на них.

8. Розкрито зміст формування у завершеному вигляді інституційних механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні принципово важливим у якому є:

- формування регіональної стратегії розвитку, яка має містити чітко визначені стратегічні цілі соціально-економічного, інфраструктурного та безпекового розвитку регіону та пов'язані з ними завдання суб'єктів вказаного механізму за результатами комплексного аналізу поточного стану регіону та оцінювання потенційних можливостей і загроз;
- формування цілісної системи управлінських рішень, здатних забезпечити стійкість територіальної громади (регіону) в умовах загроз безпеці її мешканцям;
- підвищення рівня готовності населення до національного спротиву (зокрема, шляхом запровадження базової військової підготовки для мешканців громад та формування у них відповідної культури безпеки);
- інтеграція різних сфер управління у контексті пошуку балансу інтересів мешканців громади (регіону) (як передумови соціальної узгодженості та підвищенню довіри до органів влади при вирішенні безпекових питань);
- забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки (як передумови стійкості громади (регіону) в кризових умовах);
- достатнє фінансування безпекової складової регіональної стратегії розвитку;

- належна підготовки фахівців у сфері стратегічного планування на регіональному рівні (як передумови врахування специфічних безпекових умов життєдіяльності громад (регіонів)).

9. Розкрита функціональна сутність стратегічного планування щодо забезпечення національної безпеки на рівні територіальних громад (регіонів), як системного і прогнозованого процесу, який:

- має прогностичну функцію (передбачає адаптацію до зовнішніх і внутрішніх змін безпекового середовища та створення передумов для сталого розвитку регіону);

- ґрунтується на комплексному аналізі поточного стану рівня безпеки регіону (у контексті оцінки потенційних можливостей і загроз, формування довгострокових пріоритетів прогресивного стійкого розвитку регіону);

- передбачає належне узгодження дій: органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структур, наукової спільноти, інститутів громадського суспільства при вирішенні безпекових питань;

- інтеграцію різних сфер управління у контексті пошуку балансу інтересів мешканців регіону для забезпечення підвищення довіри до органів влади при забезпеченні національної безпеки, тому вказане планування має розглядатися як важлива складова системи забезпечення національної безпеки.

10. Обґрунтована необхідність зміцнення захисту персональних окремих категорій громадян, зокрема: державних службовців, представників правоохоронних органів, працівників критичної інфраструктури, призовників, військовозобов'язаних, у тому числі тих, хто потрапив у полон або став заручником ворога, вимушених переселенців, зниклих без вісти мешканців конкретного регіону, передусім шляхом створення регіональних інформаційних центрів як інституцій обробки відповідної інформації та нормативно-правового регулювання використання штучного інтелекту у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні з урахуванням положення

«Artificial Intelligence Act» («Закону про штучний інтелект»), ухваленого Європейським парламентом 13 березня 2024 року.

10. Розроблена концептуальна трьорівнева модель інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні в умовах воєнного стану. Перший рівень утворюють Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади. Другий рівень утворюють місцеві державні (військові) адміністрації разом з військовим командуванням, яке є суб'єктом запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. В сукупності вони виконують роль «оперативного ядра», яке концентрує управлінські повноваження щодо вказаних заходів, третій рівень утворюють органи місцевого самоврядування. Принциповою особливістю моделі є:

- взаємодія постійно діючих органів публічної влади з тимчасовими суб'єктами владних повноважень, які формуються у умовах воєнного стану та формують базову інституційну архітектуру регіональної безпеки, яка в умовах війни доповнюється спеціальними структурами зокрема, органами кризової координації та управління ризиками техногенного, природного і воєнного характеру;

- врахування при функціонуванні моделі високого ступеня невизначеності при прогнозуванні рівня регіональної безпеки, що потребує постійного уточнення відповідних управлінських рішень, спрямованих на інтеграцію національних стратегічних цілей з інтересами (потребами) у різних сферах життєдіяльності територіальних громад (регіонів), у сфері оборони, громадської безпеки та цивільного захисту;

- подвійна площина діяльності військових адміністрацій, оскільки в питаннях оборони, громадської безпеки і порядку та здійснення заходів воєнного стану їх діяльність координується Генеральним штабом ЗСУ, а в питаннях цивільного управління — Кабінетом Міністрів України.

11. Обґрунтовані підходи до розробки стратегій розвитку територіальних громад (регіонів) в сучасних умовах принциповою особливістю яких є

узгодження галузевого і територіальних підходів та виокремлення чотирьох стратегічних цілей:

- адаптація регіональної економіки до викликів війни, післявоєнне відновлення та врахування стандартів ЄС;
- підвищення якості життя та продовження його активного періоду;
- підвищення якості урядування на місцевому та регіональному рівнях;
- підтримка сил оборони і забезпечення стійкості до безпекових викликів, за рахунок: посилення спроможності реагування на надзвичайні ситуації; підтримки громадського правопорядку; посилення обороноздатності на регіональному рівні; енергетична безпека та підвищення енергоефективності з урахуванням адаптації до зміни клімату;
- утвердження української національної та громадянської ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : в двох томах. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. Том 1: Загальна частина [підручник] / [ред. колегія : Авер'янов В. Б. (голова) та ін]. 592 с.
2. Адміністративне право : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. Харків : Право, 2013. 656 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
4. Амосов О. Ю. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку. *Державне управління та місцеве самоврядування: Збірник наукових праць: У 2 ч. / За заг. ред. Г. І. Мостового, Г. С. Одінцової.* Харків: ХарРІДУ УАДУ, 2001. Вип. 2. С. 10-16.
5. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та науково-практ. посібник. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.
6. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
7. Архипова С.П., Бік О.Я. Соціальна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО, звільненими в запас. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* Луганськ, 2021. №6 (344). Ч.1. С.64–77. URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/issue/view/27/30> (дата звернення: 10.10.2025).
8. Андрусенко Г., Маматова Л. Корпоративне та стратегічне управління як фактор забезпечення сталого розвитку підприємства. *Theoretical and Practical*

Aspects of Economics and Intellectual Property 2018. Issue 17, С.158-163. DOI: <https://doi.org/10.31498/2225-6407.17.2018.159711>.

9. Баліцький В. Гносеологія формування понять «безпека», «державна безпека» та «національна безпека». *Litopys Volyni*. 2024. С. 183-188. <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/491/425> (дата звернення: 10.10.2025).

10. Богданович В.Ю., Свида І.Ю., Скулиш Є.Д. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України : монографія у 7 т. Т. 1: Теоретичні основи, методи й технології забезпечення національної безпеки України / за заг. ред. Є.Д.Скулиша. Київ: НА СБ України, 2012. 548 с.

11. Богданович В.Ю., Сиротенко А.М., Дублян О.В., Дейнега О. В. Методика оцінювання зовнішнього безпекового середовища. Збірник наукових праць ЦНДІ ЗС України. Київ, 2019. №. 2(88). С. 30–37.

12. Бригінець О.О. Динамічний підхід до дослідження проблем безпеки держави. *Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля» (Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право»)*. 2019. № 10 (1). С. 6-11.

13. Вербівська Л. Механізми управління стратегічним розвитком підприємств в умовах євроінтеграційних трансформацій. *Економіка та суспільство*, (72). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-128>.

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К. : ВТ “Перун”, 2001. 1440 с.

15. Вертикаль влади в умовах воєнного стану. Які права у військової адміністрації? URL: [HTTPS://EVERLEGAL.UA/VERTYKAL-VLADY-V-UMOVAKH-VOENNOGO-STANU-YAKI-PRAVA-U-VIYSKOVOYI-ADMINISTRATSIYI](https://everlegal.ua/vertikal-vlady-v-umovakh-voennogo-stanu-yaki-prava-u-viyskovoyi-administratsiyi). (дата звернення: 10.10.2025).

16. Герасимів З. Основні підходи до розуміння поняття «регіон». *Агросвіт*. 2012. № 5. С. 24–26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2012_5_7. 4. (дата звернення 20.01.2024).

17. Горбач О., Сігідус К. Порівняльний аналіз Європейської Стратегії безпеки та Глобальної Стратегії Європейського Союзу. [https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-](https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/8866/dokument10.pdf)

[paper/2018/mar/8866/dokument10.pdf](https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/8866/dokument10.pdf). (дата звернення: 10.10.2025).

18. Гордієнко С. Г., Доронін І. М. Інформаційно-правові аспекти захисту критичної інфраструктури України. *Інформація і право*. 2024. № 3. С. 115-123.

19. Дербаль Т. Економічна безпека держави і роль митних органів з її забезпечення. Актуальні проблеми економічної безпеки України в умовах її інтеграції до світового співробітництва : мат-ли наук.-практ. конф., 31.03-01.04.2005. Д. : АМСУ, 2005. С. 11-13.

20. Державне управління: Словник-довідник / За заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ : УАДУ 2002. 228 с.

21. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 № 411. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/373528_757283 (дата звернення: 10.10.2025).

22. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 263. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/deyaki-pitannya-zabezpechennya-funkcionuvannya-informacijno-komunikacijnih-sistem-elektronnih-komunikacijnih-sistem-publichnih-elektronnih-reyestriv-v-umovah-voyennogo-stanu-263> (дата звернення: 10.10.2025).

23. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16#Text. (дата звернення: 10.10.2025).

24. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056#Text. (дата звернення 11.05. 2023 р.).

25. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правові дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.

26. Дулгер В. В. Військові адміністрації як тимчасові державні органи з елементами військової організації управління у складі сектору безпеки й оборони України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 33–37.

27. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. Т. 2. 847 с.

28. Єрохін С., Вірьовка С. Принципи та роль фінансового планування в забезпеченні розвитку підприємства *Actual problems of economics*, №10 (231), 2020, С.82-91. DOI: 10.32752/1993-6788-2020-1-231-82-91.

29. Європейський Союз. Консолідовані Договори / Під ред. В.І. Муравйова. К.: Port-Royal, 1999. 206 с.

30. Залізняк В. П. Науково-теоретичні засади визначення сутності та змісту безпеки держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2018. Вип. 2. С. 24-30.

31. Зовнішня політика та національна безпека : навч. посіб. / Г. П. Ситник, Д. В. Неліпа, М. Г. Орел ; за ред. Г. П. Ситника. К. : ВПЦ "Київський університет", 2022. 208 с.

32. Казакова Л.О. Національна безпека держави: понятійно-категорійний апарат. *Регіональні студії*. Ужгород, Видавничий дім «Гельветика». Вип. 24. 2021. С.128-132.

33. Камінська Н., Шаптала Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації у сучасному

науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. №1. С. 57-69.

34. Карамбович І. Митна політика: методологічні засади дослідження. *Вісник Академії митної служби України*. 2004. № 1 (21). С. 12—18.

35. Качинський А. Б. Безпека, загрози та ризик / А. Б. Качинський. – К. : ПНБ РНБО; НА СБ України, 2004. 472 с.

36. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А. Б. Качинський. К. : НІСД, 2013. 104 с.

37. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику (ІЕС/ІБО 31010:2009,ЮТ) ДСТУ ІЕС/ІБО 31010:2013. НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_31010.pdf.

38. Клестова З. С. Боротьба з вірусними інфекціями тварин – складова стратегії протидії біологічним загрозам. *Ветеринарна медицина*. 2010. Вип. 94. С. 179-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vetmed_2010_94_73. (дата звернення 11.05. 2023 р.).

39. Кобко Є. В. Правове регулювання забезпечення національної безпеки в Україні: виклики сьогодення. *Право і Безпека*. 2022. № 2. С. 179-188. URL: <file:///C:/Users/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/627-Article%20Text-1869-1-10-20221101.pdf>. (дата звернення 11.05. 2024 р.).

40. Кобко Є. В., Даугуле А. В. Досвід публічно-правового забезпечення національної безпеки країни Європи і США та шляхи його запозичення для України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 4(2). С. 186–190.

41. Кобко, Є. Досвід США у сфері забезпечення національної безпеки держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, (2022). (4), 153-159.

42. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): Монографія. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002. 396 с.

43. Коженъовскі Л. Управління безпекою. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 1 (31). С. 147-154.

44. Колісник М.М. Генеза та характеристики регіону в нормативно-правових актах ЄС з 1957 по 1987 роки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Випуск 1*. 2022. С. 15-19.

45. Коломийчук В. С. Соціально-економічні механізми управління адміністративним районом в системі регіонального розвитку: автореферат дис. д-ра екон. наук: 08.10.01 / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2000. 50 с.

46. Комісаренко С. В. Біозагрози і біобезпека в зоні АТО та за її межами. *Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти* : зб. наук. статей / за заг. ред. академіків НАН України Цимбалюка В.І. і Сердюка А.М. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 315 с.

47. Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України узгодив прискорення реалізації стратегії забезпечення права українських дітей на зростання в сімейному оточенні. Новини від 11 вересня 2025 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/kongres-miscevih-ta-regionalnih-vlad-pri-prezidentovi-ukrayi-100057> (дата звернення: 18.11.2025).

48. Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України URL: <https://www.congress.gov.ua/> (дата звернення: 18.11.2025).

49. Конституція України Верховна Рада України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. База «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення 11.05. 2023 р.).

50. Корнійчук О.О. Методика виявлення та оцінювання загроз національній безпеці у процесі децентралізації системи публічного управління

та адміністрування. Успіхи і досягнення у науці. №5. 2024. С. 401-412. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/13386/13449> (дата звернення: 18.11.2025).

51. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України: Монографія. Харків: Видавництво ХарПІДУ НАДУ «Магістр», 2006. 220 с

52. Кримчак Л. Ю. Роль фахівця із соціальної роботи в процесі супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 72. 2024. С. 71-75. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/72/13.pdf>. (дата звернення: 10.10.2025).

53. Кунєв Ю. Безпека митної справи як складова безпеки держави. *Митна справа*. 2007. № 2 (50). С. 3-8.

54. Лисенко Ю., Єгоров П. Організаційно-економічний механізм управління підприємством. *Економіка України*. 1997. №1. С. 86-87.

55. Ліба Н. С. Поліваріантність поняття «регіон». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 14(2). С. 10-13.

56. Ліпкан В.А. Національна безпека України : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 576 с.

57. Малиновський В. Концептуалізація поняття «регіон». *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 4. С. 163–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_22. (дата звернення 20.01.2024).

58. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління : вид. 2-ге, доп. і випр. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.

59. Маркович І. Г., Гриневич О. Й., Маркович І. Ф. Аналіз загроз та оцінка ризиків, пов'язаних із використанням біологічних агентів. *Український*

медичний часопис. 2012. № 2. С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMCh_2012_2_14 (дата звернення 20.01.2025).

60. Маркович, Х. М. Національна безпека України: понятійно-категоріальне осмислення. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 38. С. 10–15. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8163881> (дата звернення: 18.11.2025).

61. Мартиненко О. А. Біобезпека як складова національної безпеки України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. №3. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/governance/article/view/293/294>. (дата звернення: 18.11.2025).

62. Мартиненко О. А. Напрями удосконалення механізмів державного управління у сфері забезпечення біобезпеки України. *Університетські наукові записки*. 2020. № 6 (78). С.122-138.

63. Мельник С.М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 6, 2022. С. 100-104. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/330/288> (дата звернення: 14.01.2024).

64. Мельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття «національна безпека». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2021. № 2(30). С. 68–72.

65. Методологія комплексного використання військових і невійськових сил та засобів сектору безпеки та оборони для протидії сучасним загрозам воєнній безпеці України: монографія; вид. 2-ге, розширене та доповнене. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2021. 364 с.

66. Мірзоєва Т. В. До визначення сутності поняття «регіон». *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 23. С. 48-50. http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2011/15.pdf. (дата звернення: 18.11.2025)

67. Місцевий економічний розвиток: моделі для успіху / Під ред. М. Дацишина. Київ: «Інститут Реформ», 2003. 41 с.
68. Мосейко А. Г., Негодченко В. О. Досвід Сполучених штатів Америки щодо публічного адміністрування в сфері національної безпеки. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 323–329.
69. Мотайло О.В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 288–293.
70. Мочерний С. Національний та економічний суверенітет країни. *Економіка України*. 2005. № 10. С. 3-14.
71. Назаров М. Перспективна модель організації багаторівневої комплексної системи оцінювання ризиків і загроз національній безпеці України. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2024. Вип. 54. С. 266-271.
72. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник / Г. П. Ситник, М. Г. Орел; за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
73. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України : аналіт. доп. / [Резнікова О. О., Войтовський К. Є. Лепіхов А. В.] за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2020. 84 с. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-07/dopovid.pdf> (дата звернення: 18.11.2025).
74. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навчальний посібник. Ірпінь, 2000. 304 с.
75. Орехова К.В., Кучерявенко І.В. Методичний підхід до оцінювання національної безпеки України http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/8_2017_ukr/11.pdf (дата звернення: 18.11.2025).

76. Основи регіонального управління в Україні : підручник // авт.-упоряд. : В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін.; за заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. К. : НАДУ, 2012. 576 с.

77. Основні поняття. НД ТЗІ 1.1-003-99: Термінологія в галузі захисту інформації в комп'ютерних системах від несанкціонованого доступу. Київ : Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України. 1999. 23 с.

78. Оцінки загроз глобального характеру розвідувальних органів іноземних держав, можливість їхнього використання для планування в сфері національної безпеки України. URL.: <https://censs.org/otsinky-zahroz-hlobalnoho-kharakteru-rozviduvalnykh-orhaniv-inozemnykh-derzhav> (дата звернення: 18.11.2025).

79. Павленко Д. Г., Семенюк Ю. В., Лисецький Ю. М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 3. С. 102–107.

80. Пашко П. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : монографія / П.В. Пашко. Л. : ІРД НАН України, 2009. 628 с.

81. Печиборщ В. П., Гуценко І. В., Січінава Р. М., Коваль С. Б. Організація заходів медико-біологічного захисту при загрозі та під час акту ядерного тероризму. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика*. 2014. Вип. 23(1). С. 486-492. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpsnmapo_2014_23\(1\)__69](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpsnmapo_2014_23(1)__69). (дата звернення 11.05.2023).

82. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 року № 181-р: Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

83. Підходи щодо визначення рівня загроз національній безпеці в політичній сфері / Г. П. Ситник та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2014. 56.

84. Платонов Б., Діміч А. Правові засади антикризових заходів в сфері національної безпеки України. *Збірник наукових праць «ЛЮГОС»*. May 9, 2025; Cambridge, UK (Чер 2025), 230–233. DOI:<https://doi.org/10.36074/logos-09.05.2025.044>.

85. Положення про Адміністрацію Державної прикордонної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 533 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.01.2024).

86. Положення про Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України: Указ Президента України від 04 березня 2021 року № 89/2021. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2021#Text>. (дата звернення: 18.11.2025).

87. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.01.2024).

88. Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 / Верховна Рада України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/671-2014-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text) (дата звернення 20.01.2024).

89. Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.01.2024).

90. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 № 90) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.01.2024).

91. Положення про Міністерство у справах ветеранів: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 15.04.2020р. № 276) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF#Tex> (дата звернення 20.01.2024).

92. Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.01.2024).

93. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/856-2019-%D0%BF#n12> (дата звернення 20.01.2024).

94. Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 р. № 228 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#n8> (дата звернення 20.01.2024 р.).

95. Поняття та система суб'єктів публічного адміністрування. Тести на державну службу. URL.: <https://testderz.com/zno-pravo/admin-law-lecture>. (дата звернення 11.05. 2024).

96. Порядок обробки і захисту персональних даних у Міністерстві оборони України: Наказ Міністерства оборони України 26 грудня 2014 р. № 926 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0071-15#Text> (дата звернення 20.01.2024).

97. Порядок обробки та захисту персональних даних, володільцем яких є Міністерство у справах ветеранів України: Наказ Міністерства у справах ветеранів України 20 липня 2021 р. № 159 / Верховна Рада України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1037-21#Text> (дата звернення 20.01.2024)

98. Порядок обробки та захисту персональних даних, володільцем яких є Міністерство цифрової трансформації України: Наказ Міністерства цифрової трансформації України від 20 травня 2020 р. № 72 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0495-20#Text> (дата звернення 20.01.2024).

99. Про затвердження Типового положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб. Постанова Кабінету Міністрів України від 04 серпня 2023 р. № 812 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-typovoho-polozhennia-pro-radu-z-pytan-vnutrishno-s812-40823> .

100. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. (дата звернення 11.05.2024).

101. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 20.01.2024)

102. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>. (дата звернення: 18.11.2025).

103. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 9 липня 2022 року № 2389-IX. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

104. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних: Закон України від 03 липня

2013 р. № 383-VII. Верховна Рада України. URL: <https://web.archive.org/web/20150119014632> (дата звернення 11.05. 2024).

105. Про внесення змін до Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145-р. Законодавство України : офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D1%80#Text>(дата звернення 20.01.2024).

106. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

107. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>. (дата звернення 11.05. 2024).

108. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 9 липня 2022 р. № 2391-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 20.12.2022).

109. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>. (дата звернення: 18.11.2025).

110. Про електронні комунікації : закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

111. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16 березня 2017 року № 1951-VIII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text>. (дата звернення 11.05. 2023).

112. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення 20.01.2024).

113. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

114. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності: наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 18.05.2017 р. №827/403/507/113/232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text> (дата звернення: 18.11.2025).

115. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 18.05.2023 № 109/23 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0109884-23#Text> (дата звернення: 18.11.2025).

116. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року № 1219-р. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1219-2022-%D1%80#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

117. Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку пріоритетних електронних інформаційних ресурсів її суб'єктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 р. № 1024 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

118. Про затвердження Положення про раду оборони Автономної Республіки Крим і області: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2007 року № 507 Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2009-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

119. Про затвердження положень про реєстри Єдиної державної електронної бази з питань освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 лютого 2021 р. № 204. України від / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0536-21#Text> ((дата звернення 20.01.2024).

120. Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України ; Постанова КМУ від 25 березня 2015 р. № 171. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/171-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

121. Про затвердження Типового положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій: Постанова КМУ від 17 червня 2015 р. № 409 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2015-%D0%BF/print1386623137551465#n11> (дата звернення: 18.11.2025).

122. Про затвердження Типового положення про штаб зони (району) територіальної оборони : Постанова КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1442. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення 11.05. 2024).

123. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297–VI. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>. (дата звернення: 18.11.2025).

124. Про Кабінет Міністрів України : закон України від 27 лютого 2014 р. №794-VII Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>. (дата звернення: 18.11.2025).

125. Про кінематографію : Закон України від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

126. Про Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентіві України: Указ Президента України від 25 лютого 2021 року № 73/2021. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73/2021#Text> (дата звернення: 18.11.2025).

127. Про Координаційний центр підтримки цивільного населення при Тернопільській обласній військовій (державній) адміністрації. Розпорядження начальника Тернопільської ОВА від 02 червня 2023 р. № 290/01.02-01 <https://oda.te.gov.ua/npas/pro-koordynatsiinyi-tsentr-pidtrymky-tsyvilnoho-naselennia-pry-ternopilskii-oblasnii-viiskovii-derzhavnii-administratsii>. (дата звернення: 18.11.2025).

128. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

129. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>. (дата звернення 11.05. 2024).

130. Про національну безпеку України : закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>. (дата звернення: 18.11.2025).

131. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 25.07.2023).

132. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення 11.05. 2024).

133. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>. (дата звернення 30.12.2023).

134. Про офіційну статистику: Закон України від 16 серпня 2022 р. № 2524-IX // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#n61> (дата звернення 11.05. 2024).

135. Про очищення влади : закон України від 16 вересня 2014 року № 1682-VII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

136. Про поштовий зв'язок: Закон України від 03 листопада 2022 р. № 2722-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2722-20#Text> (дата звернення 11.05. 2024).

137. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення 11.05. 2024).

138. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>(дата звернення 11.05. 2024).

139. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 11.05. 2024).

140. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 39, ст. 181.

141. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. Законодавство України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n2>(дата звернення 20.01.2024).

142. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. Президент України Володимир Зеленський : URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 20.01.2024).

143. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. Президент України Володимир Зеленський. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>(дата звернення 20.01.2024).

144. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» : Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. Законодавство України : офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#n2>(дата звернення 20.01.2024).

145. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» : Указ Президента України від 17.12.2021 № 668/2021. Законодавство України : офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#Text> (дата звернення 20.01.2024).

146. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. Законодавство України : офіц. портал.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення 20.01.2024).

147. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України»: Указ Президента України від 20.08.2021 № 372/2021. Президент України Володимир Зеленський: офіц. інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3722021-39733> (дата звернення 20.01.2024).

148. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27.09.2021 № 479/2021. Законодавство України: офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text> (дата звернення 20.01.2024).

149. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. Законодавство України: офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення 20.01.2024).

150. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. Президент України Володимир Зеленський: офіц. інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (дата звернення: 18.11.2025).

151. Про розвідку: Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення 11.05. 2024).

152. Про систему іномовлення України : Закон України від 8 грудня 2015 року № 856-VIII Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-19#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

153. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення 11.05. 2024).

154. Про Стратегію воєнної безпеки України. Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n15>. (дата звернення 11.05. 2023).

155. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.09.2021р. (введено в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021). URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/20218/7-10.pdf> (дата звернення: 18.11.2025).

156. Про Стратегію кібербезпеки України : Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>. (дата звернення 11.05. 2023).

157. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>. (дата звернення 11.05. 2023).

158. Про суспільні медіа України: Закон України від 17 квітня 2014 року № 1227-VII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

159. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. Законодавство України : офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 20.01.2024).

160. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р. Законодавство України :

офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>(дата звернення 20.01.2024).

161. Про утворення військових адміністрацій: указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022.: URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>. (дата звернення 20.01.2024).

162. Про утворення Координаційного штабу з питань деокупованих територій: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 року № 1021. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.01.2024).

163. Про хмарні послуги: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2075-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075-20#Text> (дата звернення: 20.12.2022).

164. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>. (дата звернення 11.05. 2024).

165. Публічне управління та адміністрування у сфері національної безпеки: (системні, політичні та економічні аспекти): словник-довідник / С.П.Завгородня, М.Г.Орел, Г.П.Ситник [уклад.] /за заг.ред. Д.В.Неліпи, Є.О.Романенка, Г.П.Ситника, Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2020, 380 с.

166. Публічне управління у сфері національної безпеки : підручник / Г. П. Ситник, М. Г. Орел ; за ред. Г. П. Ситника. К. : ВПЦ "Київський університет", 2022. 464 с.

167. Пунда О. О. Адміністративно-правова охорона особистих немайнових прав : монографія. Ірпінь-Хмельницький : ФОП Стрихар А.М., 2017. 542 с.

168. Регламент 258/2012 Європарламенту та Ради ЄС від 14 травня 2012 року щодо імплементації статті 10 Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу зброї. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content> (дата звернення 11.05. 2023 р.).

169. Резнікова О. О. Проблеми планування у сфері національної безпеки України. Стратегічна панорама. 2020. № 1-2. С. 5-13.

170. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України.: URL:<https://niss.gov.ua/news/statti/strategichnyy-analiz-bezpekovo-ho-seredovyshcha-ukrayiny> (дата звернення 11.05. 2024).

171. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства : Економічні науки*. Х. : ХНТУСГ, 2007. Вип. 66. С.118–123.

172. Розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 08.09.2023 № 754/2023-р «Про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб при Хмельницькій обласній державній адміністрації (обласній військовій адміністрації». URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/dirmil/2023/09/754r_080923_2.pdf (дата звернення: 18.11.2025).

173. Розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 13.12.2024 № 1145/2024 р. «Про внесення змін до розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 08.09.2023 № 754/2023-р». URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/dirmil/2024/12/1145r_131224.pdf (дата звернення: 18.11.2025).

174. Рой О.В. Військові адміністрації як суб'єкти владних повноважень. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С.441-446. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300015/292436>. (дата звернення 11.05. 2024).

175. Саганюк Ф.В., Фролов В.С., Павленко В.І. та ін. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія /

За ред. д-ра військ. наук, проф. І.С. Руснака. К.: ЦЗ МО та ГШ ЗС України, 2018. 230 с.

176. Світлична Д. Регіон – цілісна природно соціально-економічна система. *Вісник ОНУ*. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2016. Т. 21. Вип. 1. С. 142–151.

177. Ситник Г. П., Орел М.Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник / Г. П. Ситник, М. Г. Орел; за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372. <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/7148e643-1410-42f1-a6b6-f4cf15aeb638.pdf>. (дата звернення: 18.11.2025).

178. Соснін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й науково-теоретичні засади. : [https:// lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnya-sutnosti-natsionalnoyibezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-jnaukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1/](https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnya-sutnosti-natsionalnoyibezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-jnaukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1/) (дата звернення: 18.11.2025).

179. Стратегічна концепція НАТО 2022 ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року. URL.: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf (дата звернення: 18.11.2025)

180. Строяновський В. В. Механізми забезпечення стратегічного аналізу державного управління у сфері національної безпеки : дис. ... канд. н. держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2020. 223 с.

181. Субіна Т.В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в органах державної податкової служби України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2010. 219 с.

182. Таран Є. І. Поняття та сутність національної безпеки як категорії державного управління. Публічне управління та соціальна робота. Public Administration and Social Work. 1 (5), 2025. С. 17-24. <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/2981> (дата звернення: 18.11.2025).

183. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. / О.О. Терещенко. К. : КНЕУ, 2003. 554 с.

184. Ткачук Н. В. Стратегічне планування та стратегічний аналіз у сфері забезпечення національної безпеки. Юридичний вісник. Одеса : Гельветика 2021. № 4. С. 80-86.

185. Тульчинська О. С. Підходи до визначення поняття «регіон» в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1201>. (дата звернення: 18.11.2025).

186. Турченко О.Г. Груценко Ю.І. 2024. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. (Лют 2024), 66-74. DOI:<https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.2.8>.

187. Тюрін С. Г. Система управління національною безпекою на регіональному рівні *Наукові перспективи*. 2025. №8 (62). С. 323-337. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/28156/28119> (дата звернення: 18.11.2025).

188. Тюрін С. Г. Механізм державного управління регіональною складовою національної безпеки: доктринальні підходи та визначення. *Наукові інновації*. 2025. №9 (49). С. 369-379. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/28769/28730> (дата звернення: 18.11.2025).

189. Тюрін С. Г. Нормативно-правове регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. №1. С. 544-555 URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/35306/35285>.

190. Управління зовнішньоекономічною діяльністю. 2-ге вид., виправл. і доповн. / за ред. А.І. Кредісова. К., 2002. 552 с.

191. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини : теорія : підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2008. 408 с.

192. Чижов Д. А. Національна безпека як елемент системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Держава та регіони. Серія : Право. 2021. № 4. С. 96-101. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2021_4_17 (дата звернення: 18.11.2025).

193. Шевченко О. Нормативно-правове забезпечення регіонального розвитку в Україні. Нац. ін-т стратегічних досліджень URL :: www.niss.gov.ua. (дата звернення 20.01.2024).

194. Шипілова Л.М. Стратегічне планування у сфері національної безпеки: курс лекцій / Л.М.Шипілова. К: ВПЦ "Київський університет", 2023. 143 с.

195. Яковчук Я.В. Обласні військові адміністрації як тимчасові органи державної місцевої влади. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4 (32). С. 109-116.

URL:file:///C:/Users/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/admin,+4-2022-109-116.pdf. (дата звернення: 18.11.2025).

196. Ямпольська Л. М. Маастрихтський «Договір про Європейський Союз» і Велика Британія : між цінностями комунітаризму та національного суверенітету. Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]. Сер. : Історія та географія. Харків : ОВС, 2006. Вип. 23. С. 5–14.

197. Янчук А. В., Пригунов П. Я., Колесник В. Т. Формування основ нормативно-правового забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 20. С. 84–88. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2016/20.pdf. (дата звернення 11.05. 2024).

198. Anghel, Lazarou, Saulnier, Wilson 2020: p47 On the Path to ‘Strategic Autonomy’: The EU in an Evolving Geopolitical Environment. EPRS. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652096/EPRS_STU\(2020\)652096_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652096/EPRS_STU(2020)652096_EN.pdf). (дата звернення 11.05. 2023).

199. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-la.M5rp8rD6VJMckEwOVeo> (дата звернення: 14.04.2024).

200. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu/https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1413961918333&uri=CELEX:2014A0529%2801%29> (дата звернення 11.05. 2024).

201. Bendiek, 2017: 6. A Paradigm Shift in the EU's Common Foreign and Security Policy: From Transformation to Resilience, SWP. URL: https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2017RP11_bdk.pdf. (дата звернення 11.05. 2023).

202. Biosafety and the environment. An introduction to the Cartagena Protocol on Biosafety. United Nations Environment Programme DEC/Information Unit for Conventions International Environment House, Geneva 11-13, CH-1219, Switzerland. URL: www.unep.org/GE.03-01836/E. <https://www.cbd.int/doc/publications/bs-brochure-04-en.pdf> (дата звернення: 18.11.2025) .

203. Biosecurity Act 2015. Federal Register of Legislation. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2020C00127> (дата звернення: 18.11.2025)

204. Biosecurity Law Reform Act 2012. Parliamentary Counsel Office of the New Zealand. 2012. URL: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2012/0073/latest/DLM3388104.html>. (дата звернення 11.05. 2023).

205. Borrell 2021: Memo: Questions and Answers: A Background for the Strategic Compass. EEAS. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/2021-09-12_-_memo_-_strategic_compass_-_final.pdf. (дата звернення 11.05. 2023).

206. Consolidated Version of the Treaty on European Union, Article 21.2. Available at: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_2&format=PDF. (дата звернення 11.05. 2023).

207. Dennis Amable Theorizing the Emergence of Security Regions: An Adaptation for the Regional Security Complex Theory. URL.: <https://academic.oup.com/isagsq/article/2/4/ksac065/6779567>. (дата звернення 11.05. 2023).

208. EEAS 2021: Memo: Questions and Answers: Threat Analysis – a background for the Strategic Compass. URL:https://eeas.europa.eu/sites/default/files/2020_11_20_memo_questions_and_answers_-_threat_analysis_-_copy.pdf. (дата звернення 11.05. 2023).

209. Joint Declaration issued at British-French Summit in Saint-Malo, December 3–4, 1998. // From St-Malo to Nice. European Defense: Core Documents. Chaillot Papers №47. Paris. 2001. P. 8–9.

210. Petersberg Declaration / Western European Union Council of Ministers. Bonn. 19 June 1992 URL: <http://www.bits.de/NRANEU/docs/petersberg92.pdf>. (дата звернення 11.05. 2023).

211. Regions and Powers: The Structure of International Security. by Barry Buzan; Ole Wæver, URL.: https://www.researchgate.net/publication/281090398_Regions_and_Powers_The_Structure_of_International_Security. (дата звернення 11.05. 2023).

212. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN> (дата звернення 11.05. 2023).

213. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy Available

at:http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf9.-
https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=5367. (дата звернення 11.05. 2023 р.).

214. Suk G., Zmorzynska A., Hunger I. et al. Dual-use research and technological diffusion: reconsidering the bioterrorism threat spectrum. *PLoS Pathog.* 2011. V.7. URL: <https://click.endnote.com/viewer?doi=10.1371%2Fjournal.ppat.1001253&token=Wzc3MTYwNywiMTAuMTM3MS9qb3VybmFsLnBwYXQuMTAwMTI1MyJd.stth0Ip nKbVNm0dV8L0EC0yjiOQ>. (дата звернення 11.05. 2023).

215. The Biden-Harris Administration's National Security Strategy. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>. (дата звернення 11.05. 2023).

216. The Cost of Passivity: Can the Strategic Compass Guide the EU in an Era of Insecurity? URL: https://www.iiea.com/blog/the-cost-of-passivity-can-the-strategic-compass-guide-the-eu-in-an-era-ofinsecurity?gclid=CjwKCAjwvdajBhBEEiwAeMh1U2Se94EJLC6N_SHGrtOoRhZRbelItQYpCS6kmRHxSnkmaYYVTlQEyMBoC9V8QAvD_BwE. (дата звернення 11.05. 2023).

217. WCO 1999, International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures (Revised Kyoto Convention), WCO. Brussels, Belgium. URL: <http://www.wcoomd.org>. (дата звернення 11.05. 2023).

218. Webster's Third New International Dictionary. Unabridged. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/risk>. (дата звернення 11.04. 2026).

219. Weerth C. 'HS 2007: Notes of the Tariff Nomenclature and the Additional Notes of the EC' / C. Weerth. *World Customs Journal*. 2008. Vol. 2. No. 1. Pp. 111-115. URL.: https://www.researchgate.net/publication/298975307_HS_2007_Notes_of_the_tariff_nomenclature_and_the_additional_notes_of_the_EC. (дата звернення 11.02. 2026).

220. What is Regional Security Complex Theory (RSCT). URL.: <https://www.igi-global.com/dictionary/securitization-of-the-arctic/68374>. (дата звернення 11.05. 2023).

221. James Sherr OBE URL.: <https://www.chathamhouse.org/about-us/our-people/james-sherr>.

222. Paul D'Anieri The Evolution of Russian Political Tactics in Ukraine. <https://doi.org/10.1080/10758216.2020.1819162>.

223. Bukkvol, Tor. "Their Hands in the Till: Scale and Causes of Russian Military Corruption." *Armed Forces & Society* 34, no. 2 (2008): 259-75.

ДОДАТКИ

Додаток А.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тюрін С. Г. Система управління національною безпекою на регіональному рівні *Наукові перспективи*. 2025. №8 (62). С. 323-337.
URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/28156/28119>
[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8\(62\)-323-337](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-323-337)
2. Тюрін С. Г. Механізм державного управління регіональною складовою національної безпеки: доктринальні підходи та визначення. *Наукові інновації*. 2025. №9 (49). С. 369-379.
URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/28769/28730>
[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-9\(49\)-369-379](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-9(49)-369-379)
3. Тюрін С. Г. Нормативно-правове регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. №1. С. 544-555
URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/35306/35285>
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1\(43\)-544-555](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1(43)-544-555)
4. Тюрін С. Г. Модель інституційного забезпечення національної безпеки на регіональному рівні та її складові. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. №5. С. 1406-1419. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/44274>.
(дата звернення: 15.06.2026).
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5\(47\)-1406-1419](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5(47)-1406-1419)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тюрін С., Марутян Р. Класифікація загроз національній безпеці України на регіональному рівні. матеріали XIII Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених «НАУКОВА ВЕСНА» 1-3 березня 2023 року Національний технічний університет Дніпровська політехніка: НТУ «ДП», 2023. С. 337-339. URL: https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/164168/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B0_2023-337-339.pdf?sequence=1.

2. Тюрін С. Забезпечення інформаційної безпеки на регіональному рівні. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу» 17 квітня 2024 року. 2024. Хмельницький. С. 206-210. Збірник тез розміщено в інституційному репозитарії Хмельницького національного університету URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/items/8bb792f4-e610-4cc1-a813-7cd42416dab5>

3. Тюрін С. Міжнародний досвід державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції Шевченківська весна – 2024: публічне управління та державна служба: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 20 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. С.145-146. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/11826/1/national%20security%2013.pdf>

4. Тюрін С.Н. Стратегічне планування як засіб забезпечення національної безпеки на регіональному рівні. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи» (м. Хмельницький, 19 лютого 2026 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. С.176-178.

5. Тюрін С.Г. Забезпечення прав ветеранів війни як складова політики національної безпеки: регіональний аспект. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу» 17 квітня 2026 року. 2026. Хмельницький. С. 203-207. URL: https://pravo.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/26/zbirnyk_2026.pdf. (дата звернення: 18.05.2026).

Додаток В.

Нормативно-правове регулювання забезпечення національної безпеки і оборони на регіональному рівні залежно від предмета регулювання та нормативно-правового рівня

№	Нормативно-правовий рівень	Перелік нормативно-правових актів
1	Конституція України та міжнародно-правові акти	Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part) [200]; «Artificial Intelligence Act» («Закон про штучний інтелект») [199].
2	закони, що регулюють основні питання забезпечення національної безпеки і оборони на регіональному рівні:	Закон України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [130]; Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09 квітня 1999 р. № 586-XIV [129]; Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03 лютого 2015 р. № 141-VIII [102]; Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [137]; Закон України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 16 березня 2017 р. № 1951-VIII [111]; Закон України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. № 876-VII [131]; Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. № 580-VIII [132]; Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. [153]; «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. [138]; Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 р. [139]; Закон України «Про розвідку» від 17 вересня 2020 р. № 912-IX [151]; Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 р. [107]; Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638-IV [100].
3	закони, що субсидіарно регулюють питання забезпечення національної безпеки і оборони на регіональному рівні	Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. № 794-VII [124]; Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI [164]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних» від 03 липня 2013 р. № 383-VII [104]; Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII [109]; Закон України «Про поштовий зв'язок» від 03 листопада 2022 р. № 2722-IX [136]; Закон України «Про офіційну статистику» від 16 серпня 2022 р. № 2524-IX [134]; Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 9 липня 2022 р. № 2391-IX [108]; Закон України «Про хмарні послуги» від 17 лютого 2022 р. № 2075-IX

		[163]; Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX [128]; Закон України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року № 1089-IX [110], Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII [112], Закон України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР [125], Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР [140], Закон України «Про суспільні медіа України» від 17 квітня 2014 року № 1227-VII [158], Закон України «Про систему іномовлення України» від 8 грудня 2015 року № 856-VIII [152], Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР [106].
4	підзаконні нормативно-правові акти, що здійснюють регулювання державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні	Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022 [101]; указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24 лютого 2022 року № 68/2022 [161]; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про раду оборони Автономної Республіки Крим і області» від 21 березня 2007 року № 507 [118]; розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 181-р [82]; постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань деокупованих територій» від 10 вересня 2022 року № 1021 [162]; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад» від 30 грудня 2022 року № 1219-р [116]; постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Міністерство оборони України» від 26 листопада 2014 р. № 671 [88]; наказ Міністерства оборони України «Порядок обробки і захисту персональних даних у Міністерстві оборони України» від 26 грудня 2014 р. № 926 [96]; постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Міністерство у справах ветеранів» від 27 грудня 2018 р. № 1175 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 15.04.2020р. № 276) [91]; Наказ Міністерства у справах ветеранів України «Порядок обробки та захисту персональних даних, володільцем яких є Міністерство у справах ветеранів України» від 20 липня 2021 р. № 159 [97]; постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28 жовтня 2015 р. № 878 [87]; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку пріоритетних електронних інформаційних ресурсів її суб'єктів» від 14 листопада 2018 р. № 1024 [117]; постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Адміністрацію Державної прикордонної служби України» від 16 жовтня 2014 р. № 533 [85]; постанова Кабінету Міністрів України «Положення про

		Міністерство охорони здоров'я України» від 25 березня 2015 р. № 267. (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 № 90) [90]; постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання електронної системи охорони здоров'я» від 25 квітня 2018 № 411 [21]; постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Міністерство юстиції України: від 02 липня 2014 р. № 228 [94]; постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Міністерство фінансів України» від 20 серпня 2014 р. № 375 [92]; постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Міністерство освіти і науки України» від 16 жовтня 2014 р. № 630 [89]; наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження положень про реєстри Єдиної державної електронної бази з питань освіти» від 16 лютого 2021 р. № 204 [119]; Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Міністерство цифрової трансформації України» від 18 вересня 2019 р. № 856 [93]; наказ Міністерства цифрової трансформації України «Порядок обробки та захисту персональних даних, володільцем яких є Міністерство цифрової трансформації України» від 20 травня 2020 р. № 72 [97]; постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» від 12 березня 2022 р. № 263 [22].
5	стратегії та програми, що регулюють питання забезпечення національної безпеки і оборони на регіональному рівні	«Про внесення змін до Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145-р. [105]; «Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р. [160]; «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. [159]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. [142]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. [149]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. [143]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» : Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. [144]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» : Указ Президента України від 20.08.2021 № 372/2021. [147]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року

		«Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021 [150]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. [141]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27.09.2021 № 479/2021. [148]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» : Указ Президента України від 17.12.2021 № 668/2021 [145]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021 [146].
6	локальні нормативно-правові акти	«Про введення в дію рішення ради оборони Хмельницької області Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», статті 6 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», указів Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», від 24.02.2022 № 68/2022 “Про утворення військових адміністрацій”, протоколи засідання ради оборони Хмельницької області та інші.

Додаток С.

Розширена матриця: Методика оцінки ризиків національної безпеки на рівні регіону

Елемент методики	Зміст	Основні інструменти	Суб'єкти реалізації	Практики ЄС	Очікуваний ефект
Візуалізація результатів оцінювання ризиків	Перетворення аналітичних даних у наочну форму для оперативного сприйняття та прийняття рішень	Інфографіка, діаграми, цифрові панелі управління (dashboards)	Державні органи виконавчої влади, правоохоронні органи та органи безпеки, органи місцевого самоврядування, аналітичні центри	Використання інтерактивних панелей у країнах ЄС для оперативного моніторингу ризиків (наприклад, в Італії та Німеччині у сфері цивільного захисту)	Підвищення доступності інформації, скорочення часу на ухвалення рішень, забезпечення прозорості
Комплексне картографування ризиків	Відображення просторового розподілу ризиків, взаємозалежностей та критично важливих об'єктів	Геоінформаційні системи (GIS), інтерактивні карти, супутникові дані, моделювання сценаріїв	Ситуаційні центри державних органів, регіональні управління, науково-дослідні установи	Платформи ЄС для управління ризиками на рівні регіонів: Copernicus Emergency Management Service, INSPIRE Directive	Ідентифікація «гарячих точок», оцінка взаємодії ризиків, оптимізація ресурсів та пріоритетів реагування
Системний моніторинг і повторне оцінювання ризиків (lessons learned)	Безперервне відстеження ризиків та оновлення оцінок на основі аналізу минулих кризових ситуацій	Системи раннього попередження, база даних lessons learned, регулярні аудити	Міністерство оборони, МВС, ДСНС, аналітичні підрозділи регіональної влади	Європейські практики: регулярні оцінки ризиків у рамках EU Civil Protection Mechanism, інтеграція lessons learned у	Підвищення адаптивності системи, уникнення повторення помилок, формування «живих карт ризиків», підвищення стійкості регіональної інфраструктури

		ризиків, моделі прогнозування		підготовку планів реагування	
Інтеграція всіх елементів	Поеднання візуалізації, картографування та моніторингу у єдину методологію	Платформи управління ризиками, інтеграційні модулі GIS + BI-системи	Центри кризового управління, міжвідомчі координаційні органи	Сумісність з європейськими системами раннього попередження, наприклад, EU Risk Assessment Guidelines	

Додаток Д.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. ректора Хмельницького
університету управління та права імені
Леоніда Юзькова, доктор юридичних
наук, професор, Заслужений юрист
України

Олег ОМЕЛЬЧУК

11 грудня 2026 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
ННІ Публічного управління та державної служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ТЮРИНА Сергія Григоровича
на тему: «Інституційні механізми забезпечення національної безпеки на
регіональному рівні»
на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування
за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування

Комісія у складі:

Голова

– завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
д.держ.упр., професор Щепанський Е.В.

члени комісії:

– перша проректорка університету, професорка кафедри публічного
управління та адміністрування, к.держ.упр., доцентка Ковтун І.Б.

– деканеса факультету публічного управління, доцентка кафедри
публічного управління та адміністрування, к.держ.упр., доцентка
Підлісна Т.В.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження
ТЮРИНА Сергія Григоровича на тему: «Інституційні механізми забезпечення
національної безпеки на регіональному рівні» (зокрема, поглиблення
понятійно-категоріального апарату; обґрунтування підходів до класифікації
загроз національній безпеці та функціональної сутності системи управління
національною безпекою на регіональному рівні; напрями удосконалення
інституційних механізмів державного управління у сфері забезпечення
національної безпеки на регіональному рівні) можуть бути використані при

викладанні навчальної дисципліни «Національна та громадська безпека» за освітньою програмою підготовки бакалаврів за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування, навчальної дисципліни «Європейська, євроатлантична інтеграція та національна безпека» за освітньою програмою підготовки магістрів за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування, а також навчальних дисциплін «Сталий розвиток суспільства та глобалістика», «Концептуальні та організаційно-правові засади забезпечення національної безпеки» за освітньою програмою підготовки докторів філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Голова комісії

д.держ.упр., професор

Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ

Члени комісії

к.держ.упр., доцентка

Ірина КОВТУН

к.держ.упр., доцентка

Тетяна ПІДЛІСНА